

Åslaug Kihl

Gjengangere i straff og rehabilitering under soning. En studie som spør om det hjelper.

Masteroppgave i Sosialt Arbeid

Veileder: Riina Kiik

Juli 2021

Åslaug Kihl

Gjengangere i straff og rehabilitering under soning. En studie som spør om det hjelper.

Gjengangere
i straff og rehabilitering under soning.
En studie som spør om det hjelper.

Masteroppgave i Sosialt Arbeid
Veileder: Riina Kiik
Juli 2021

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Institutt for sosialt arbeid

Kunnskap for en bedre verden

Gjengangere

i straff og rehabilitering under soning.

En studie som spør om det hjelper.

SAMMENDRAG

Bakgrunn: Denne studien er om gjengangere i norske fengsel. Mitt utgangspunkt er mitt arbeid som sosialkonsulent i snart 20 år i fengsel, hvor jeg møter en gruppe menn og kvinner igjen og igjen. Kriminalomsorgen har de siste årene hatt fokus på tilbakeføring til kommunene.

Hensikten med oppgaven ble for meg å intervju innsatte gjengangere for å forsøke å finne ut hva gjengangere selv mener er virkning av straff og hvilken rehabilitering det finnes under soning. Fra et medisinsk perspektiv kan man se på rehabilitering, ut fra behandling og medisinerer. Tradisjonelt sett, er det fra kriminalomsorgen sin side, skole og arbeid det som utgjør rehabilitering.

Mine **problemstillinger** ble på bakgrunn av dette: **Hvordan virker straff og rehabilitering på gjengangere? Har opplevelser fra dette påvirket deres liv?**

Teori; Studien er bygd på en teoretisk ramme der Foucault og Bourdieu danner horisonten for det fengselsaktige, fengsel som et system i vårt samfunnssystem. Det penologiske, hvordan innsiden på fengslet fungerer, er underbygd på ulike rapporter, lovanvendelser og forskning.

Metode: For å finne ut hvordan gjengangere selv opplever straff og rehabilitering, er den metodiske tilnærmingen et fenomenologisk perspektiv, jeg vil utforske beskrivelser av livsverdenen, sett fra gjengangerens side. For å utforske meninger, holdninger og erfaringer, benyttes semistrukturert intervju i denne studien. Datamaterialet er hentet fra 5 gjengangere med til sammen ca. 80 år i fengsel, med kortere og lengre soning. Analysen er basert på meningsfortetning og elementer fra meningsfortolkning.

Funn: Gjengangere i denne studien har gitt klare uttalelser om at en gjenganger er en gjenganger. De har ulike forutsetninger for å kunne mestre soning med alt det medfører, og ulike forutsetning for å kunne starte en utdanning, et yrkesrettet arbeid eller be om hjelp til behandling av ulike karakterer. Det stilles derfor spørsmålsteget om hvorvidt kriminalomsorgen finner gode rehabiliteringstiltak for den enkelte gjenganger under soning.

Konklusjon: Gjengangere har definisjon ut fra hvor lang tid du soner, at du er gjenganger av fengsel som system og soning. De mottar ikke rehabilitering, selv om de forteller om gjentatte tiltak fra kriminalomsorgen sin side. Utdanning, yrkesrettet arbeidstiltak og behandling i annen institusjon oppleves ikke som rehabilitering, da det er vanskelig å gjennomføre.

SUMMARY

Background: This study is about repeat offenders in Norwegian prisons. My perspective is my work as a social worker for almost 20 years in prison, where I meet a group of men and women again and again. In recent years, the Prison and Probation Service has focused on returning to the municipalities.

The purpose of this study was for me to interview inmates regularly to try to find out what regulars themselves believe is the effect of punishment and what rehabilitation is during imprisonment. From a medical perspective, one can look at rehabilitation, based on treatment and medication. Traditionally, from the penitentiary's side, school and work are what constitute rehabilitation. My issues were based on this: **How do punishment and rehabilitation affect recurrent offenders? Have experiences from this affected their lives?**

Theory; The study is based on a theoretical framework in which Foucault and Bourdieu form the horizon for the prison-like, prison as a system in our social system. The penology, how the inside of the prison works, is based on various reports, law enforcement and research.

Method: To find out how perpetrators themselves experience punishment and rehabilitation, the methodological approach is a phenomenological perspective, I will explore descriptions of the world of life, seen from the perpetrator's side. To explore opinions, attitudes and experiences, a semi-structured interview is used in this study. The data material is taken from 5 regulars with a total of approx. 80 years in prison, with shorter and longer sentences. The analysis is based on densification of meaning and elements from interpretation of meaning.

Findings: Repetitors in this study have made clear statements that a repeater is one repeater. They have different prerequisites for being able to master imprisonment with all that entails, and different prerequisites for being able to start an education, a vocational work or ask for help in the treatment of different grades. It is therefore questionable whether the prison service finds good rehabilitation measures for the individual repeat offender during imprisonment.

Conclusion: Regular offenders have a definition based on how long you serve time, that you are a regular member of prison as a system and imprisonment. They do not receive rehabilitation, even though they report repeated measures by the prison service. Education, vocational measures and treatment in another institution are not perceived as rehabilitation, as it is difficult to implement.

Tid er et skip
som ikke kaster anker.
(samisk ordtak)

FORORD

Jeg har hatt en inngang til min praktiske gjennomføring av masteroppgaven, i takt med en pandemi. I ulike kommuner har ulike krav til nærhet, besøk og felles møter vært håndtert på ulike måter. I samfunnet har meningene og diskursene gått om pandemiens utbredelse, smitte, dens betydning og konsekvenser. Mine tanker har gått til innsatte som i langt over 1 år fikk innskrenket muligheter til å være sammen sine nærmeste på permisjoner, motta besøk. Det er ikke det samme å møte sine nærmeste på et nettbrett i begrenset tid.

Jeg vil takke dere alle som gjorde det mulig å gjennomføre min oppgave. En spesiell takk til veileder Riina Kiik, leder ved Institutt for Sosialt Arbeid, NTNU. Din veiledning har gitt meg forståelsen av hva forskning kan være. Takk for ditt engasjement og gode tilbakemeldinger!

I tillegg skal WayBack ha honnør for sin imøtekommenhet og tilrettelegging for intervju i deres lokaler. Takk til dere gjengangere jeg fikk intervjuet, uten dere – ingen oppgave. Jeg håper at deres stemmer blir hørt gjennom denne oppgaven og tematikk!

INNHold

KAPITTEL 1

1.	Innledning	8
1.1	Bakgrunn for oppgaven	11
1.2	Studiens problemstilling	12
1.3	Avgrensninger i oppgaven	12
1.4	Oppgavens oppbygning	14

KAPITTEL 2

2.	En definisjon av gjengangere i et juridisk perspektiv	15
2.1	En kort historikk av fengslet og dets hensikter	18
2.2	Menneskerettigheter	19
2.3	Forskning på gjengangere	21
2.4	Rehabilitering	26
2.5	Straffegjennomføringsloven § 12 og rusbehandling	29
2.6	Kontaktbetjent	31

KAPITTEL 3

3.	Samfunnsoppdraget til kriminalomsorgen	32
3.1	Kriminalomsorgens målsettinger	32
3.2	Varetekt og forvaringsdom, en usikker tid	34
3.3	Foucaults fengsel som struktur	36
3.4	Bourdieu, den innsatte sin posisjon	38
3.5	Makt	40

KAPITTEL 4

4.	Metodologi og forskningsdesign	42
4.1	Mitt vitenskapsteoretiske ståsted	42
4.2	Kvalitativ metode	44
4.3	Min for-forståelse av studien	45
4.4	Intervjuguide	48
4.5	Utvalg	50
4.6	Rekruttering	51
4.7	Snøballmetoden	52

INNHold

4.8	Presentasjon av mitt utvalg	53
4.9	Gjennomføring av intervju	54
4.10	Lydopptak og transkribering	56
KAPITTEL 5		
5.	Analysen	58
5.1	Hermeneutikk	59
5.2	Forskningsetikk	60
5.3	Analysens fremgangsmåte	62
5.4	Relabilitet, validitet og overførbarhet	64
KAPITTEL 6		
6.	Funn, tema og undertema	66
6.1	Funn 1: Gjengangere med egne definisjoner	66
6.1.2	Undertema 1: Definisjoner av andre	68
6.1.3	Undertema 2: Juridiske definisjoner av gjengangere	68
6.2	Funn 2: Rehabilitering	69
6.2.1	Undertema 1: Skole og arbeid	70
6.2.2	Undertema 2: Medisinsk rehabilitering, rusproblemer	72
6.2.3	Undertema 3: Tid	72
6.3	Funn 3: Viktige personer i livet, relasjoner	73
6.4	Funn 4: Makt	74
6.4.1	Undertema 1: Motmakt	75
6.4.2	Undertema 2: Soningsprogresjon sett i forhold til straff som middel	75
6.5	Funn 5: Tanker rundt hva som må til	76
KAPITTEL 7		
7	Diskusjon	78
7.1	Å være gjenganger	78
7.2	Å be om hjelp til rehabilitering	79
7.3	Å kunne gi rehabilitering	79
7.4	Relasjoner	80

INNHOLD

KAPITTEL 8

Oppsummering med avsluttende refleksjoner og tanker rundt videre forskning 83

Litteraturliste 85

VEDLEGG:

1: Informasjon om masteroppgave og informert samtykke 88

2: Intervjuguide 90

3: Godkjenning av Norsk senter for forskningsdata 92

4: Avslag fra Kriminalomsorgen Region Nord 95

5: Avslag fra alle regioner, fra Region Vest 97

6: Norsk senter for forskningsdata – endring i utvalg 100

Kapittel 1

1. Innledning

Kriminalomsorgen har et samfunnsoppdrag med å fasilitere straffegjennomføring i Norge. Flere etater er parter i selve straffen; Politi, domstolen med sine ulike instanser og kriminalomsorgen med ulike avdelinger og et rikt utvalg av offentlige, så vel som private samarbeidspartnere. Gjennom historien, og med bedre kunnskap, har kriminalomsorgen hatt ulike formål, satsningsområder og fokus på sårbare grupper i fangepopulasjonen med behov for bedre og tettere oppfølging. Jeg vil i denne oppgaven belyse hva som virker av rehabilitering og straff for en liten gruppe innsatte, men som utgjør en stor debatt i det offentlige rom, gjengangere. Hva er fenomenet gjenganger, og hvordan opplever denne gruppen selv å motta rehabilitering og straff. Mitt fokus vil være hva virker, og kan dette gi en retning for videre arbeid med residiv, for de som kommer tilbake gjentatte ganger i fengsel.

Kriminalomsorgen har vist til flere endringer i utvikling av straffegjennomføring og hva som kan virke som forebygging av residiv. Straffeanstaltkommisjonen, slo fast allerede i 1841 at man «En mængde fanger have ved dere Løsladelse intet tilbud og intet at ernære sig ved». Komiteen presiserer videre: «Skulle derfor de gavnlige Virkninger af Behandlingen i Fængslet ikke tabe sig, men blive av Varighed, må man ikke forlade fangen i det kritiske øieblik, han derfra løslades. Omsorg for den løsladte fange, og den derved bevirkede eller dog tilsigtede Forebyggelse af hans Tilbagefald paa Forbryderbanen udgjør saaledes en nødvendig betingelse for en varig virkning af Behandlingen i Strafanstalten: og en lignende Omsorg bør også blive den løsladte Varetægtsfange til deel...» (Justisdepartementet, 2007-2008, s. 39) .

Rent historisk har fengsel hatt en utvikling i takt med samfunnet for øvrig med innføring av skole, opprettelse av helsetjenester, samarbeid med Vernelag, videre Aetat og NAV. En kunne tenke at dette var å demme opp for innsatte sin situasjon, at man fikk tilstrekkelig bistand og hjelp under soning, og man fikk mindre residiv. En forskningsstudie i 2004 viste til levekår for innsatte (Friestad & Hansen, 2004). Den viste til omfattende problemstillinger innsatte hadde:

61% av de innsatte er rusavhengige, 75% har problemer på to eller flere levekårsproblemer, 66% har hatt en oppvekst preget av en eller flere alvorlige problemer, 30% har vært i kontakt med barnevernet før fylte 16 år, 30% har andre i familien som ar sittet i fengsel, 40% har ungdomsskole som høyest fullførte utdanning og veldig få med mer utdanning, 70% var uten

ordinært arbeid ved fengslingsstidspunktet med vanligste inntektskilde oppgitt som økonomisk sosialhjelp og kriminalitet, 40% befinner seg under fattigdomsgrensa og har gjeld i form av erstatninger og bøter, 50% er uten bolig, 50% har kroniske sykdommer, 50% eller mer, har egne barn, et flertall i kontakt med barna ukentlig eller oftere. Den ga et kunnskapsgrunnlag i forståelse av hvem den innsatte kan være.

Den gang undersøkelsen ble lagt fram, 2004, var det i saksbehandling for søknader om permisjoner eller prøveløslatelse i henhold til Straffegjennomføringsloven, to tema som var avgjørende for å oppnå dette: rusproblematikk og bolig eller en fast oppholdsadresse. Innsatte ønsket å kunne oppgi fast adresse for å kunne oppnå disse godene, men ga lite uttrykk for rusproblematikk, av redsel for at dette ga motsatt effekt: de fikk ikke permisjoner, prøveløslatelser med videre. Levekårsundersøkelsen nevnt over, viste til 61 % av innsatte med rusproblematikk. Dette var tema blant oss som arbeidet i fengsel, det kunne ikke være så lavt mente vi.

Gjengangerteamet så dagens lys i Trondheim i 2007, eller det innsatte/tidligere innsatte refererer til i min oppgave som «Gjengangeren». Med tidligere inngått samarbeidsavtale mellom Trondheim fengsel og Trondheim kommune, fikk et tett fagnettverk danne grunnlag for et godt samarbeid for prosjektet. (Hoaas, 2006). Med økonomisk støtte fra Extramidler og Husbanken, ble det etablert et tett 3partssamarbeid mellom etatene, fengsel, kommune og politi, samt forskning som fulgte arbeidet fra oppstart.(Arnesen, 2010b). I Rapporten om fagnettverket og kompetanseutvikling belyser Arnesen viktighet med tett samarbeid. Videre fulgte Arnesen opp med en kartleggingsstudie med fokus på gjengangere, «Et verdig liv» (Arnesen, 2010a). En egen evalueringsrapport av Gjengangerteamet i Trondheim, og deres innsats mot gjengangere, ble utarbeidet av Kurt Elvegård, NTNU Samfunnsforskning, med den slående tittelen: Det er ikke korgutter vi arbeider med! (Elvegård, Stavne gård, Trondheim & Sør-Trøndelag, 2010).

For å delta i prosjektet hadde gjengangeren fra oppstart av, en ansatt ruskonsulent i kommunen, gjerne på avdeling rus og psykisk helse, samt en politibetjent på etterforskningsavdeling og en fast fengselsbetjent. Dette teamet skulle forhindre de stadig nye personene gjengangeren møtte, en kontinuitet i relasjonene. De som arbeidet tett rundt gjengangeren ble sikret et godt utbytte i ansvar og bekymring; de stod fritt til å kontakte hverandre i samarbeid for å avhjelpe gjengangeren. Dette var kontraktsfestet sammen gjengangeren. Utforming av kontraktene ble godkjent av avdelingene for juss, i henholdsvis politietat, Kriminalomsorgen og Trondheim kommune.

Med samarbeid krever dette en god forankring i ledelse om en slik måte å arbeide på skal se livets rett. I det kommunale apparatet var det mange som arbeidet kontinuerlig over tid, så gjengangeren hadde den/de samme ruskonsulentene, men i politi og fengsel ble betjenter satt til andre oppgaver, rekruttering til Gjengangerteamet ble nedtonet i takt med andre prioriteringer. Boligprosjekt der alle tre parter var representert, ble omorganisert til at den fengselsansatte i teamet trukket tilbake til arbeid i fengsel, politibetjenten som arbeidet i teamet fikk stilling opprettet av kommunen, og vedkommende måtte tilsettes i kommunen. Inntil januar 2021 var det 4 kommunale stillinger tilknyttet boligen i Gjengangerteamet i Trondheim, der den ene stillingen var delt med Trøndelag Friomsorgskontor og underlagt ND (Narkotikadomstol).

Gjengangerteamet ble fullt kommunalt ansvar, med innsøking for gjengangeren gjennom NAV. Tiltaket er i dag lagt ned, stillinger er igjen fordelt på Enhet for rus og oppfølgingstjenester, ND og politi. Boligene er underlagt det ordinære tilbudet for rus- og oppfølgingstjenesten.

I samme tidsperiode som Gjengangerteamet så dagens lys, i 2007, var det flere som satte fokuset på tettere samarbeid mellom fengsel og samarbeidspartnere utenfor murene. Hensikten var å tette gapet mellom soning i fengsel og løslatelse. I Oslo fengsel opprettet de TOG, Tiltak ovenfor gjengangere, et samarbeid mellom fengsel og Friomsorgskontor, og Oslo kommune er ansvarlig aktør. Samarbeidet går i hovedsak på å følge opp gjengangere med tett oppfølging og aktivt arbeide i fengsel mot løslatelse og bosetting i kommunen (Dyb & Johannessen, 2011). Tog eksisterer fortsatt, med satsing for utvidelse med tett oppfølging av unge innsatte.

Geir Hyrve, NTNU, evaluerte arbeidet med prosjektet «Erobring.Nystart etter soning» om overgangen fra soning til det ordinære livet i Invest-kommunene, den gang Nord-Trøndelag, med Jarlegården på Steinkjer som senter for prosjektet (Hyrve, 2008). Her viste nødvendighet av tett samarbeid mellom fengsel og nøkkelarenaer som Jarlegården, med deres personell som kontaktledd mot NAV og andre hjelpeinstanser i kommunene, som viktig for innsatte. Å opprette kontakt i fengsel, for videre oppfølging etter løslatelse, er entydig positivt for innsatte. Samarbeidet mellom Jarlegården og Trondheim fengsel er fortsatt aktivt.

En ny rapport fra SSB, om innsattes levekår 2014, før, under og etter soning, kom i 2015 (Killengren, 2015). Den ga ikke inntrykk av at så mye hadde endret seg for de innsatte, tvert imot kunne noen tall vise til økning fra den tidligere omtalte levekårsundersøkelsen fra 2004 av Friestad og Hansen. Eksempelvis viser man i 2015 at hele 66% av innsatte har ungdomsskoleutdanning eller lavere som sin høyeste utdanning – mot 40% i undersøkelsen fra 2004. Videre har et større antall brukt narkotika før innsettelse i 2015: *«Andelen øker signifikant jo flere levekårsproblemer man får. 71 prosent av innsatte med fire eller flere levekårsproblemer*

brukte narkotika i året før innsettelse og det store flertallet av disse brukte narkotika daglig eller nesen daglig.» (Ibid s. 66). Dette har altså økt med 10 %, fra 61 % fra levekårsundersøkelsen fra 2004, til 71% fra 2015. Når det gjelder helseproblemer har disse økt fra 50% til 55% (Ibid s. 37). En kan kanskje peke på større omfang av levekårsproblemer for innsatte i norske fengsel uten å sammenligne undersøkelsene videre.

Med kunnskap om en gruppe innsatte som har sammensatte problemer og er utestengt fra samfunnet for øvrig, er det ønskelig å kunne belyse hva denne gruppen selv uttrykker rundt tematikken straff og rehabilitering. Fra å rette søkelyset på hvilke problemer de har, kan dette settes i sammenheng med hvilke system de skal innordne seg i, det penologiske, innholdet i fengsel. Videre er mye forskning basert på hvordan innsatte møter det ordinære samfunnet, overgangen, eller tilbakeføring fra fengsel til hjemstedskommune. Med å starte å studere fengselssystem og hvordan gjengangere kan benytte de tilbud og tiltak som eksisterer for rehabilitering, kan dette kanskje gi et bedre innsyn i hvorfor denne gruppen gjentakende ganger kommer tilbake til fengsel. Gjengangeren. Et fenomen innenfor kriminalomsorgen, innenfor politiet, domsinstanser, kommunale tjenester som psykisk helse og rus, fastleger, boligkontor og NAV, for å nevne noen.

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Denne studien er et møte med en håndfull gjengangere i norske fengsel. Hovedmålet mitt med denne studien er å kunne gi dem en stemme, der de kan uttrykke hva de mener om straff og rehabilitering under soning i fengsel og kriminalomsorgen. Det kan være flere årsaker til hvorfor man kan delta eller ikke delta i en rehabiliteringsprosess, noe som kommer fram av intervjuenes funn. Et mål er å kunne belyse hvilke systemkrav det er til den enkelte, da innsatte i stor grad er avhengig av bistand innenfor strenge strukturer. Eksempelvis har en innsatt disposisjon til 20 minutter for private telefoner pr uke. En såkalt «sosialtelefon» kommer utenom, om alle skal ringe skatteetat, advokat, Statens innkrevingsentral, boligkontor, folkeregister, ligningskontor og alle andre nødvendige etater, kan dette bli mye for betjenten som skal låne ut telefon – til en om gangen, for 20 stk. på avdelingen.

Fra en avdeling der formiddagene er stille, da alle innsatte har arbeidsplikt, kan ettermiddager og kvelder ha en sosial karakter, med lufting, fellesskap rundt aktiviteter, matlaging eller trening. Oppgaven her vil i hovedsak se på hva den enkelte gjenganger har behov for av bistand fra alle

de etater som er involvert under soningen. Oppsummert vil oppgaven bli sentrert rundt straff og rehabilitering, hvordan gjengangere ser på disse utformingene i samfunnet vårt.

Flere rapporter og forskningstall gjengir reelle ønsker om, og planer om, å kunne styrke samarbeid for å motvirke en glippssone fra fengsel til frihet. Jeg ønsker å rette søkelyset mot gjengangeren selv, hva han/hun forteller, hvordan oppleves det å være en gjenganger under soning. I oppgaven blir det å få fram hva gjengangeren mener har virket av rehabilitering og straff, hvordan straff og rehabilitering under soning virker på dem.

1.2 Studiens problemstilling

Med tett innblikk i innsattes hverdag, ble mitt fokus rettet mot hva gjengangeren – hva han/hun opplevde med straffen og rehabilitering under soning. Jeg vil derfor arbeide etter problemstillingen **Hvordan virker straff og rehabilitering på gjengangere? Har opplevelser fra dette påvirket deres liv?** På denne måten ønsker jeg å la gjengangeren få en mulighet til selv å sette ord på sin opplevelse av soningen. Studien vil få et nedenfra – og -opp – perspektiv: gjengangeren får selv fortelle, bidra med sine stemme.

Et mål er å kunne øke kunnskap om hva straff og fengselsopphold betyr for denne gruppen, og hva de mener er rehabiliterende for dem. Hva de kan bidra med, til oss som arbeider med dem, er pårørende av dem, er i relasjoner som venner, frivillig nettverk eller offentlige eller private aktører i serviceyrker innenfor, så vel som utenfor kriminalomsorgen.

1.3 Avgrensninger i oppgaven

I utgangspunktet ville jeg undersøke hva gjengangere som er i en soningssituasjon, kunne si om egen situasjon i dag. Dette medførte motstand, da kriminalomsorgen Nord av slo min søknad med grunnlag på to punkter: Av etiske grunner kunne jeg ha tilgang til de innsatte sine journaler i min stilling som sosialkonsulent, noe som ikke er forenelig. I tillegg var det av hensyn til kapasitet ikke mulig å gjennomføre intervju av noen innsatte i Trondheim fengsel. Jeg søkte andre regioner og hadde lenge kontakt med fengsel som ønsket meg velkommen. I november 2020 fikk jeg svar, i et brev som representerte alle de resterende regioner, med avslag om å intervju gjengangere i høysikkerhetsfengsel. Begrunnelsen denne gangen var at jeg ikke hadde definert ordet gjenganger, og av kapasitetshensyn.

På utkikk etter informanter utenfor fengslet, er det flere faktorer som fører til at det er vanskelig å rekruttere gjengangere. Noe av dette kommer jeg inn på i metoddelen i oppgaven. Jeg vil her påpeke at det ble nødvendig med bredere søking etter informanter. Jeg tok kontakt med en del arenaer hvor gjengangere kunne være, men møtte mye motstand. WayBack var de som hjalp til,

og jeg kunne få intervjuer gjengangere i Trondheim og Oslo. Avgrensning i forhold til geografisk område ble derfor noe utvidet, og en kan anta at det ikke utgir store forskjeller i livet som gjenganger avhengig av hvilket fengsel man forlater i Norge. Retningslinjer for straffegjennomføring er den samme, uavhengig av geografisk område. Enn videre ble oppgaven min noe endret, da jeg også intervjuet gjengangere som var ferdig med å sone i fengsel.

Jeg har intervjuet gjengangere. Den vanlige uttrykket for utvalget man intervjuer, er hver enkelt en *informant*. I denne studien setter jeg ordet informant i sammenheng med hva innsatte selv benytter. En informant er i en fengselskontekst, sett på som «en tyster», en som altså forteller andre om kriminelle handlinger som er under planlegging, eller som er begått. Jeg ønsker å framstille gjengangere som mennesker med ulike problemer, uten at dette settes i sammenheng med tolkning av tysting. Personene som deltok i intervju, vil derfor bli omtalt som «den eller de jeg intervjuet», «gjengangeren», «deltakere av intervju» eller også «han».

Jeg vil forholde meg til å referere til *han* i teksten, for å bevare anonymitet for den ene kvinnen som deltok i intervju. Videre er oppgaven avgrenset i forhold til kvinner, da jeg ikke har gått inn på kjønns spesifikke problemstillinger i oppgaven. Dialekter vil bli omskrevet til bokmål også for å bevare anonymitet. Når jeg viser til kriminalomsorgen sine bestemmelser, vil dette gjelde innsatte generelt. Jeg har valgt ut noen bestemmelser jeg mener kan ha innflytelse på gjengangere sin soningsgjennomføring. Ved å avgrense oppgaven i forhold til de innsatte som har andre opprinnelsesland, samt avventer en retur.

Jeg benevner innsatte i fengsel som innsatte. Jeg finner i norsk litteratur innenfor sosiologi og kriminologi som konsekvent benevner innsatte som fanger, ut fra et klasseperspektiv. Jeg finner fange som et fremmedord, og kan kanskje understreke enda mer et stigmatiserende stempel. At det helt og holdent er min tolkning, får hvile på mine skuldre. Jeg finner ordet innsatt som et mer nøytralt begrep, og for meg, en bedre benevnelse på en autonom person som sitter inne i fengsel, i en periode i sitt liv. Det er heller ikke å unndra en tolkning om at en fange, kan være fanget av samfunnet, og også fanget i egen situasjon, begge med vanskeligheter for å komme seg ut av situasjonen. For andre språk vil fange kanskje være mer akseptert, jeg er ikke bevandret i mange språk, men vil framheve at innenfor engelsk språk har man inmate, prisoner, convicted, remanded in custody, juvenile delinquent, habitual criminal, og recurrent offender, for å nevne noen. Jeg har sett på de norske ordene for fange og innsatt i norske fengsel.

1.4 Oppgavens oppbygging

I Kapittel 1 har jeg gitt en oversikt over bakgrunnen for min interesse å skrive om gjengangere i min masteroppgave. Jeg har vist til hva jeg mener kan lede til bedre kunnskap med oppgaven, ved å gi gjengangerne en stemme blant samarbeidspartnere, i valg av tiltak under straffegjennomføringen, hva som er rehabiliterende.

Kapittel 2 vil vie sitt fokus på en bredere kunnskapsplattform for oppgaven. Jeg vil her gi en definisjon over hva en gjenganger er, sett hen til et juridisk perspektiv, samt vise til forskning på gjengangere. Videre vil jeg si noe om hva menes med rehabilitering, der ulike syn skal belyses. Jeg vil gi en kort historisk framstilling om fengsel, og hensikten med fengsel, før jeg i kapittel 3 går inn på mer teori som kan påvirke arbeid med gjengangere.

Kapittel 4 setter fokus på metodevalg og forskningsdesign for oppgaven. Grunnlaget for en kvalitativ studie og hvilke valg jeg foretok under studien vil bli belyst.

Kapittel 5 vil belyse mine funn.

Kapittel 6 vil belyse en diskusjon og refleksjon rundt de funn som er funnet. Det vil gi en drøfting med teori og tidligere forskning.

Kapittel 7 vil oppsummere hovedfunn og gi anbefalinger for videre forskning på tematikken gjengangere.

Kapittel 2

2. En definisjon av gjenganger – i et juridisk perspektiv

Straff er et virkemiddel samfunnet setter inn for ikke ønskede handlinger. Straffens formål kan kort oppsummeres som tredelt: Allmennpreventive- og individualpreventive virkninger, samt å bidra til sosial ro. Hva dette innebærer, kan skifte med samfunnsmessige endringer, der man får ulike oppfatninger for hva som er riktig og ikke, ut fra tidens moral, politiske føringer, samt lovgivning utenfor eget kongerike: menneskerettigheter, Europarådets resolusjoner, for å nevne noe.

Stortingsmeldingen til justisminister Inger Louise Valle (1978-1979) satte kriminalomsorgen i nytt lys, da hun ønsket å revidere kriminalpolitikken gjennom «*kriminalmeldinga*». (Justisdepartementet, (1977-78)). Hovedhensikten med St.meld. 104-1978, var å starte en debatt om «kriminalpolitikk i videste forstand, med ønske om deretter å iverksette rettferdige og nødvendige reformer som kan gjennomføres parallelt og under hensyn til sammenhengen mellom de ulike tiltak». Det ble lagt større vekt på kriminalitetsforebyggende arbeid fremfor fengselsstraff. Av politisk motstand ble meldingen trukket tilbake, men holdningene fra denne har fått betydning for kriminalpolitikk. Kanskje spesielt tok man videre det tydelige skillet der ansvaret for straffedømtes rehabilitering og tilbakeføring til samfunnet ikke lengre var forbeholdt justissektoren. Offentlige tjenester og ytelser skulle inkludere innsatte, enten de var i varetekt eller domfelte.

KSF (Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning) ga i 2002 i sine retningslinjer for prøveløslatelse, indikatorer for hva skjønnsutøvelsen kunne innebære i saksbehandling. Her går det klart fram at a) *prøveløslatelse skal ikke finne sted dersom domfeltes atferd under gjennomføringen av straffen taler mot det og b) dersom det er grunn til å anta at domfelte vil begå nye straffbare handlinger i prøvetiden, skal prøveløslatelse ikke finne sted. Punktet gjelder særlig såkalte «gjengangere»*. (KSF, 2002).

I den samme retningslinjen tydeliggjøres hva som skal vurderes, blant annet «*om det er betydelig fare for fortsatt kriminalitet kort tid etter løslatelse, skal prøveløslatelse ved to tredjedels tid ikke finne sted*». Det skal videre vurderes om den «*domfelte har en forhistorie og/eller atferd som tilsier at det er en reell fare for at det snarlig begås ny kriminalitet. Det skal særlig legges vekt på om domfelte har mange forutgående domfellelser. Det skal tas med i vurderingen om domfelte har mange tidligere domfellelser*». Det skal også sees på «*antall tidligere dommer, hvor langt tilbake i tid de tidligere straffbare forhold ligger og hvor lang tid det har gått mellom*

handlingene. En domfelt som gjennomfører færre enn sin tredje dom regnes ikke som gjenganger, unntatt hvis han er dømt for mange forhold i samme dom.» (ibid.)

Videre skal det, fra samme retningslinje, legges særskilt vekt på om det er begått nye kriminelle forhold under prøvetiden etter tidligere dommer, om det er begått kriminelle forhold ved flere enn 2 prøveløslatelser, om forholdene ligger mindre enn 2 år tilbake i tid, og om det er gjentatte ganger brutt vilkår i prøvetiden. Fra å vise til hva som har skjedd under tidligere soninger og prøveløslatelser, skal man også «vurdere domfelte sin atferd under straffegjennomføringen, og om han har vist særlig vilje og evne til å endre sin livsførsel. I den forbindelse kan det legges vekt på om domfelte har deltatt i ulike behandlingsprogram og/eller andre tiltak.

Med alle disse kriteriene til vurdering, er det også åpnet for en totalvurdering, der det heter at: *«om vilkårene over er oppfylt, kan domfelte løslates på prøve dersom det foreligger særlige forhold som gjør det sterkt urimelig ikke å løslate ham eller hvor domfeltes løslatelsessituasjon allikevel fremstår som tilrådelig.»*

Videre tok man opp begrepet gjengangere i utarbeidelse av ny straffelov, og Straffelovkommisjonen gikk inn for en straffeskjerpelse for gjengangere i vinnings-, volds- og sedelighetsforbrytelser, der de kunne idømmes en betinget straff, som kunne utløses ved gjentatte forbrytelse (Politidepartementet, 2002) .

Regjeringen 2000-2005, med justisminister Knut Storberget, kom med ny Straffegjennomføringslov i 2004: St.meld nr 34 «*Straff som virker*». Her ble det politiske landskapet for kriminalpolitikken rettet mot flere alternative straffer, som elektronisk fotlenke, flere rusmestringsenheter, blikket rettet mot framtidig narkotikadomstol samt bøtesoning, samt åpne for flere i behandling etter Straffegjennomføringsloven §12. Videre ble behov for bistand til innsatte om arbeid og bolig ved løslatelse tydeliggjort. Samarbeid med frivillige organisasjoner, pårørende og tettere samarbeid med offentlige tjenester burde ytterligere systematiseres og organiseres (Justisdepartementet, 2007-2008).

Regjeringen lanserte Stortingsmeldingen gjennom Soria-Moria- erklæringen, som «tilbakeføringsgarantien». Denne kriminalmeldingen fikk fort et kritisk omdømme som en gjentakelse av Inger Louise Valle sin kriminalmelding, men med mildere formuleringer. Også denne meldingen ble kort etter regjeringsskiftet lagt noe til side. En kritisk gjennomgang er gitt av Sturla Falck i sin rapport «*Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort*» (Falck, 2015). Jeg vil videre ta dette mer i fokus i drøftingsdel av oppgaven.

Kapittel 5 i Straffeloven gir en oversikt over de strafferettslige reaksjonene. Etter Straffeloven §29 er de ulike straffene fengsel, forvaring, samfunnsstraff, ungdomsstraff, bot og rettighetstap. Andre strafferettslige reaksjoner etter Straffeloven er §30 straffeutmålingsutsettelse, straffeutmålingsfracfall, overføring til psykisk helsevern, overføring til tvungen omsorg, inndragning, påtaleunntatelse, behandling av saker i konfliktrådet og tap av retten til å føre motorvogn.

For gjengangere spesielt, er det endringer i straffegjennomføringsloven som kan bidra til endrede muligheter: med flere alternativer og et større handlingsrom, kan flere, og ulike, straffegjennomføringer benyttes. Rent juridisk legges det til rette for endrede og flere muligheter. I tillegg til de tradisjonelle straffegjennomføringstypene, samt mer velkjente samfunnsstraff og promilleprogram, har vi i løpende rekkefølge fått nye straffegjennomføringsformer:

- Straffegjennomføring med elektronisk kontroll ble lovfestet i lov av 29.juni 2007nr 83 om endringer i straffegjennomføringsloven, og trådte i kraft 1. august 2008
- Narkotikaprogram med domstolskontroll, startet med forsøksprosjekt i Bergen og Oslo i 2006, og ble rullet ut i kriminalomsorgen som landsdekkende straffereaksjon fra 2016.
- Fra 2019 fikk vi bøtesoning, der en dag subsidiær fengselsstraff utgjør to timer bøteteneste (forskrift om straffegjennomføring§ 8-2.)

Merkbart er året 2017, der flere sonet utenfor fengsel i Norge, enn innenfor murene, i fengsel. (Kriminalomsorgen, 2018). Dette kan ses som et gjennombrudd for idegrunnlag til tilhengere av soning utenfor fengsel. Fra 01.Januar 2020 skjer noe med den juridiske forankringen for gjengangere; ordlyden i lovanvendelsen som omhandler gjengangere, fjerner ordet gjengangere fra retningslinjen til Straffegjennomføringsloven (KDI, 2020b). Det er ikke gitt noe grunngivning for hvorfor ordet gjengangere er fjernet, men i samtale med jurister i kriminalomsorgen og fengsel, er de klar på følgende; selve ordet gjenganger er fjernet i retningslinjene, men man skal fortsatt se spesielt hen til historikken ved vurdering av prøveløslatelse eller andre mulige tiltak fra kriminalomsorgen i henhold til samme retningslinjer pkt 40.10: *Reaksjon der innsatte har begått flere brudd. Gjentakelse.*

Oppgaven vil videre gi en kort historisk framstilling av fengsel som virkemiddel, ta med overordnede forankringer i menneskerettighetslovgivningen, før jeg retter blikket mot rehabilitering.

2.1 En kort historikk av fengslet og dets hensikter

I et retrospektivt perspektiv har fengsel hatt ulike funksjoner. Foucault tar oss med i en historisk reise i sin bok «Galskapens historie». Han viser til et Europa med tiltak i de store byene, der man ville motvirke fattigdom og sykdom med å samle flere i samme hus. Disse husene ble allerede i 1534 fikk fattige elever og trengende beskjed om å forlate Paris, og det ble forbudt å synge hymner foran religiøse bilder i gatene. Religionskrigene bidro til at mengden med tvilsomme vokste. Den bestod nå av hjemsendte soldater eller desertører, arbeidsløse, fattige studenter, bønder som var jaget bort fra sine marker. Da Henrik 4. begynte beleiring av Paris, var ca 1/3 del av byen som gikk under benevnelsen tiggere. Myndighetene brukte makt for å internere de som ikke hadde funnet sin plass i samfunnet.

Foucault viser til en stille protest helt fra 1700—tallet der flere klager viste til deling i gruppene av internerte. Gjennom hele 1700-tallet ble det satt vekt på at fangene fortjente en bedre skjebne enn å bli blandet med de gale. Skandalen skyltes at forbrytere bare var jo forbrytere og de gale, når alt kom til alt, bare var syke. Når man på 1700-tallet oppfattet at det fantes mennesker av en annen natur, så skyldtes det de internerte selv. De var de første som protesterte, og med de største voldsomhet. De gales nærvær uttrykker urettferdigheten i inndelingen, ikke for de internerte selv, men for de andre. (Foucault, Engelstad & Falkum, 1973).

Rett etter menneskerettighetserklæringen var de store undersøkelsene som ble foreskrevet av nasjonalforsamlingen og den lovgivende forsamling i Paris, kom loven som ga adgang til nødvendige straffer og ingen skulle kunne straffes etter en lov som er gitt og kunngjort etter at handlingen er begått. Kun fengsling av mistenkte eller dømte forbrytere og av gale kunne effektueres. Man så med dette nødvendigheten for særskilt hjelp for de gale og man var i ferd med å konstruere en ny sosial sfære, der fengsel var straff og syke med fysiske og psykiske lidelser ble skilt ut og fikk behandling i sykehus.

I Trondheim fikk vi landets første Tukthus (Store Norske Leksikon). Det opprinnelige huset lå ved Nidarosdomen, ble bygget for kvinner som hadde fått barn eller hatt samleie før ekteskap. Etter bybrannen ble det gjenreist i Kongens gt 85, i 1733. Den store fattigdommen skulle nå bekjempes med tuktt, det vil si en riktig oppdragelse. Fortsatt i Trondheim, på Bakklandet, fikk vi Hans Nissens arbeiderhus, der fattige kunne gjennom legat få en billig bolig, mot å arbeide i Jernindustriens bygninger et steinkast unna (Norsk biografisk leksikon, 2009).

Edgar Martinsen, viser til sin avhandling om *I Sosialt arbeid og symbolsk kapital*, at skolen får en sentral plass i opplysningstiden. Han tilskriver de borgerlige miljøer i framveksten av

salongene, en frihet til tilpasning av normer og verdier, satt av borgerskapet. Den som av fattigdom eller ideverden falt utenfor, ble henvist til avstraffelse. Martinsen sier at «disiplineringen i løpet av hundreår forflyttet seg fra skolen til intim- og privatsfæren. Både språk og oppførsel ble påvirket av korreks og reguleringer» (Marthinsen, 2003, s. 60). Martinsen viser også til Foucault som på samme måte viser til en frigjøring fra tradisjonene, i kombinasjon med overgang til lønnsarbeid, krevde at den ytre disiplin ble erstattet med en indre disiplin, kroppen måtte temmes innenfra.

Med utbygging av de store institusjonene og fengsel, blant annet de arkitektoniske store bygningene bestående fram til vår egen tid. Innhold i straff og gjennomføring av denne, har endret seg noe. Yngve Hammerlin, Dr.philos og forsker ved Kriminalomsorgens utdanningscenter, ser på den historiske utviklingen fra 1970 tallet og fram til i dag, med to ideologiske og historiske spor. På den ene siden har man straffeideologien med sine kontroll- og sikkerhetstiltak, og på den andre siden rehabiliteringsideologien med sine skadereduserende-, omsorgs-, normaliserings-, hjelpe- og habiliteringstiltak. Han viser til hvordan disse ideologiene er tuftet på ulike menneskesyn og hvordan dette påvirkes av faglige og politiske føringer. I boken *En fange er en fange – et fengsel er et fengsel*, (Hammerlin, 2012) retter han oppmerksomheten på den historiske erfaringen som viser at rehabilitering- og omsorgsideologien ofte må vike eller dempes for straffeideologien og sikkerhetskrav. Dette kommer særlig til syne i lukkede fengselssystemer. Han kobler også en ny ideologi til, fra 1980-1990-tallet, der økonomisk formålsrasjonalitet blir ledende og setter sitt spor på fangebehandlingen. «*mer kriminalomsorg for hver investerte krone*» blir et styrende slagord og prinsipp (Olsen, 2012, s. 54).

2.2 Menneskerettigheter

FN's menneskerettighetserklæring ble vedtatt av generalforsamlingen i 1948.

Verdenserklæringen gir en viktig ramme rundt det internasjonale menneskerettsvernet. Fra artikkel 2, «*Enhver har krav på alle de rettigheter som er nevnt i denne erklæring, uten forskjell av noen art, for eksempel på grunn av rase, farge, kjønn, språk, religion, politisk eller annen oppfatning, nasjonal eller sosial opprinnelse, eiendom, fødsel eller annet forhold.*» (UN, 1948) som er en mer generell erklæring, er det flere av artiklene i erklæringen som er direkte knyttet til straff. Eksempelvis artikkel 3 som fastslår at «*Enhver har rett til liv, frihet og personlig sikkerhet*», samt artikkel 7 som indikerer fangebehandlingen: «*Ingen må utsettes for tortur eller grusom, umenneskelig, nedverdiggende behandling eller straff*». Ut over selve konvensjonen, har

FN utarbeidet Standard minimum rules, hvor standardregler tilsier hva akseptabel behandling av mennesker i fengsel innebærer.

Den europeiske menneskerettighetserklæringen som trådte i kraft i 1953 er den mest sentrale for vår geografiske tilknytning, men internasjonale konvensjoner utarbeidet av FN, som gir en mulighet for alle land i verden å tiltre. De europeiske fengselsregler, revidert i 2006, er noe mer detaljert enn FN sine minimum rules, hvor det er gitt anbefalinger for varetektsinnsatte, for innsatte med særlig lange dommer og utenlandske innsatte.

Norge har ratifisert flere konvensjoner, så som barnekonvensjonen av 1990 og kvinnekonvensjonen av 1981, og ikke minst torturkonvensjonen, som trådte i kraft i 1989. Den fikk mer sentral betydning for kriminalomsorgen, da den fikk opprettet et organ som systematisk følger med på medlemslandenes praksis, torturovervåkingskomiteen (CPT – European Committee for the Prevention of Torture). En delegasjon fra CPT var på besøk i flere norske fengsel i 25.mai -05.juni 2018. Rapporten som ble utarbeidet fra besøket, ga klare signaler til Norges regjering og kriminalomsorgen: CPT uttrykte stor bekymring for isolasjon av innsatte i norske fengsel. (Europe, 2019) Blant annet la de vekt på varetektsinnsatte som rapporterte 22 timer innlåsing på cella. *«Given the potentially harmful effects of such a regime, the CPT recommends that the Norwegian authorities take the necessary steps to ensure that prisoners subject to complete exclusion from company or to court-ordered full isolation benefit from a structured programme of purposeful and preferably out-of-cell activities and are provided, on a daily basis, with meaningful human contact. The aim should be that the prisoners concerned benefit from such contact for at least two hours every day.»* (Europe, 2019, s. 6)

Med å henvise til varetektsinnsatte, som er i politiets varetekt, stiller det seg annerledes for den som har fått dom. På varetektsavdelinger kan det i tillegg til de som befinner seg der med politiets varetekt, være noen av de som er kommet over på dom og kriminalomsorgens straffgjennomføring. Av denne gruppen kan man finne 2 kategorier: enten har innsatte selv brutt lover, gjentatte regelbrudd, oppført seg mot reglement, slåss eller truet andre, slik at man blir overført til varetektsavdeling som en straff, en utelukkelse fra fellesskapet på avdelingen, i henhold til Straffegjennomføringsloven § 37, punkt a,b,c,d og e. som gjengir å hindre at innsatte fortsetter å påvirke miljøet i fengslet på en særlig negativ måte, hindre innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremsette trusler mot andre, hindre betydelig materiell skade, hindre straffbare handlinger, eller opprettholde ro, orden og sikkerhet (Lovdata, 2001).

Den andre kategorien er innsatte som ønsker å isolere seg selv jamfør Straffegjennomføringsloven §37.åttende ledd (Ibid). Det kan være flere årsaker til det, noe jeg kommer tilbake til, om soningsprogresjon under til delpunkt om rehabilitering.

2.3 Forskning på gjengangere

Som vist til i teksten tidligere, er det flere forskningsrapporter å hente om den generelle helse, levevilkår eller andre mer allmenne tema for innsatte i norske fengsel. Litteratursøk er foretatt fra søkemotorer som Oria, og Google Scholar. Databasene Bibsys, Sage Journals og Web of Science. Jeg har søkt etter Regular offenders, reoffending and rehabilitation, recurring crime, incarceration and rehabilitation, prison inmates, reintstatement in prison, recidiv, rehabilitation in prison, persistent offending, penalty and rehabilitation in corrections. Søkord ga et stort omfang av litteratur, også mye som falt inn i helt andre fagfelt, eksempelvis medisin, sosiologi og kriminologi.. Jeg søkte opp fra litteraturlister i litteratur jeg innhentet, og omfanget ble stort.

Når forskning får mer generelle fokus, kan det ha en sammenheng med muligheten for å innhente statistikker som er mer spesifikke. Det gjenspeiler seg også hvis man ønsker å innhente tall på en spesiell gruppe, gjengangere i norske fengsel. Dette en vanskelig oppgave, dels fordi det ikke er sett på som en homogen gruppe, men også fordi tall materialet er lite belyst fra kriminalomsorgen, domstolene og påtalemyndigheten sin side. Fagsystemene er ikke utviklet for å innhente spesifikke tallmaterieell til statistikker. Det nærmeste vi kan komme for å se på de som er i fengsel flere ganger, er recidiv, gjentatte ganger i fengsel. Pr 31.12.2019 var den ordinære fengselskapasiteten i kriminalomsorgen 3646 plasser. Med nedlegging av enkelte avdelinger hadde kriminalomsorgen gjennomsnittlig 3219 innsatte (KDI, 2020a). Residiv av innsatte er i nedadgående tall i Norge. Dette har en sammenheng med mindre antall innsatte, men også de ulike straffetiltakene som er vokst i omfang – utenfor fengsel. I tillegg mener Ragnar Kristoffersen, forsker ved KRUS, at nedgang i residiv, tilbakefall, har sammenheng med politiets fokus som er endret, fra ressurser som tidligere var brukt til vinningsforbrytelser, nå ble benyttet til seksuelle overgrep, ikke minst nettovergrep. Enn videre viser han til vanskelighetene med å finne riktige statistikker fra eget fagsystem, kompis, og han skiller derfor mellom «ekte» og «falske» tilbakefall (K. R. KRUS, 2020).

Et annet aspekt av å hente ut statistisk informasjon er avhengig av de fagsystemene man henter tall og informasjon fra. Ved domfellelse, vil det såkalte hovedlovbruddet, være det som følger den domfelte og inn i fengsel – og ny registrering her. Eksempelvis kan hovedlovbruddet være en narkotikadom, med lav eller høy strafferamme. På samme dom kan det i tillegg være flere forhold den siktede blir straffet for, som eksempelvis sykkeltveri, kjøring av bil i ruset tilstand

og lignende. Dette vil nødvendigvis ikke komme fram i statistikker, hvis hovedhensikt er å lage et bilde av antall narkotikadømte. Dette kommer også fram i en artikkel i statistisk Sentralbyrå sitt magasin (Samfunnspeilet, 2008).

Tallene lyver sjelden, men de skjuler av og til sannheten, er et gammelt uttrykk. Som en av mine intervjuede svarte, da han fikk spørsmålet om følgende fra meg: OK, så du har ca. 10 dommer i fengsel, men hvor mange forhold? Han lo og svarte: «Sikkert 1000».

Sosiolog og kriminolog T.Skardhamar og S.Andersen er inn på det samme, at tallmaterialet kan være vanskelig å hente ut fra hvilke databaser man innhenter materialet fra, og hva man sammenligner disse med. Når de i sin undersøkelse i 2012 finner at 54% av de løslatte fra fengsel i 2003 blir siktet for ny kriminalitet i løpet av tre år, er det vanskelig å si noe om disse tallene er høy eller lave, dersom man ikke har tall fra andre perioder og andre land å sammenligne med. (SSB, 2009) Det konkluderes med at kartleggingsmetodene og lovbruddshistoriene er mange, og i stor grad, individuelle. Flere undersøkelser viser at risikoen for å bli tatt for nye lovbrudd er større blant dem som har vært siktet eller straffet flere ganger tidligere, og at det er høyest risiko for tilbakefall i den første tiden etter en reaksjon. Den tidligere omtalte rapporten om levekår for innsatte av Friestad og Hansen, viser blant annet at 61 % hadde tidligere fengsels erfaring (Friestad & Hansen, 2004).

Av de mange som begår og blir tatt for mange straffbare handlinger er det store ytterligheter når det gjelder de omtalte gjengangerne i SSB sitt grunnmaterieell om tilbakefall. Fra en stor andel som har episodisk kontakt med strafferettssystemet, til en liten andel som blir tatt for et stort antall lovbrudd over en lengre tidsperiode. Det etterlyses en mer generell problemstilling: at man må gå inn i detaljerte undersøkelser for å kunne finne mer grunnlag for de periodiske kriminelle handlinger, eller hvilke handlinger og situasjoner fører til mer grunnleggende handlingsmønster og livsstil for noen.

Innsatte i norske fengsel er en sammensatt gruppe, og man kan finne noen felles trekk for større og mindre grupper. Jeg har valgt å se på en gruppe innsatte med gjengangere, men også innenfor denne gruppen kan det kanskje være nødvendig å se på individuelle behov og løsninger på egen situasjon. To studier som understøtter dette, er en survey foretatt i 4 fengsel, to i Vest-Agder og to i Trøndelag, med en svarprosent på 83%, 216 av 261 innsatte, svarte på spørreundersøkelse om fengsel er et virkemiddel mot ny kriminalitet. Funnene her er interessante, men enda bedre er en oppfølgingsstudie av denne. Her er en kvalitativ undersøkelse foretatt av ti gjengangere under 35 år. Her gir studien klare indikasjoner på at gjengangerne ikke har spesiell tro på at deres

situasjon vil bli endret til det bedre etter fengselssoning (Amundsen, 2006) og (Amundsen, 2007)

Den tidligere omtalte kartleggingsrapporten Bjørn Arnesen utarbeidet om gjengangerkriminelle bosatt i Trondheim kommune 2009-2010, sier i likhet med andre undersøkelser, at gjengangere framstår som gruppe med svært mange og alvorlige atferds- og helsevansker. Når det gjelder framtidsspekter for eget liv, korrelerer dette med allmenne menneskelige behov som gode venner, kontakt med familie, fysisk aktivitet, psykisk balanse, egen bolig, god økonomi og stabile kontaktpersoner i det offentlige. Det som er den generelle utfordringen synes å være: hvordan få det til. Av forskningen kom det fram at familien er særdeles viktig for en meningsfull tilværelse, spesielt eldre brødre. Det som kanskje er mer synlig i denne undersøkelsen framfor andre, er hvor høye score kontakt med fengselsbetjenter og politi har. Dette kommenterer Arnesen med at de stabile hjelperne er kanskje nettopp disse yrkesgruppene for gjengangere (Arnesen, 2010a).

Av nyere funn, må boken «Fengslende sosiologi» nevnes og spesielt undersøkelsen av Jakobsen, N. B. der hun intervjuer 10 gjengangere, om gjengangere sine soningserfaringer. Et utvalg på 10 i henholdsvis fengsel i Trondheim, fengsel med - høy sikkerhet, - åpen soning, og soning gjennom Friomsorgskontoret Trøndelag. Hennes funn viser i stor grad at blant annet gjentagende soning fører til opplevelse av å miste selvstendighet. Mangel på selvbestemmelse innenfor murene, er med på å udyktiggjøre dem til å takle friheten (Jakobsen, 2018).

For videre innhenting av forskning på Gjengangere fra andre land, komparative studier, har jeg benyttet bibliotekjtenesten til NTNU. Jeg fant at mye av forskning er basert på hvordan tilbakeføring til kommunen er gjennomført, hva man har lagt vekt på i tilbakeføringsarbeidet. Videre er mye forskning basert på hvordan kriminalomsorgen sine program har fungert, mange evalueringsrapporter finnes på området. Her er det verdt å merke seg at programmer, er ofte definert på annen måte enn hva vi kjenner til dem som i Norge. Vi i Norge definerer program som timebaserte kurs, med tematikk som for eksempel sinnemestring, seksuelle overgrep eller lignende. Når program defineres i forskningsrapporter fra andre land, er det implisitt arbeid, studier og timebaserte kurs, og er et samlebegrep for rehabilitering. Jeg har eksplisitt søkt etter hvordan fengselsstraff og rehabilitering under soning virker på gjengangere. Det jeg har funnet og valgt ut, er basert på min tematikk i oppgaven.

I den første studien jeg fant, «The road to develop prisoners skills and attitudes: an analytical study of contemporary prison-based rehabilitation programme in Sri Lanka». Vilani Sachitra and Neranji Wijewardhana, er begge forskere ved Universitetet Sri Jayewardenepura, Nugegoda,

henholdsvis på institutt for handel, samt kriminologi og rettskriminologi (Vilani & Wijewardhana, 2020). De forsket på programmer som inkluderte frivillig aktivitet, arbeid og studier i fengsel som kan sikre arbeid eller en karrierestart etter soning. Studien fra Sri Lanka, har andre kulturelle forutsetninger når det gjelder populasjon og muligheter for arbeid etter soning. Jeg fant den interessant, fordi de bygger på samme prinsipp som fengsel rundt i verden at arbeid og skole faller under paraplyen rehabilitering. De viser til konvensjonen om menneskerettigheter (ICCPR, International Covenant on Civil and Political Rights) der hovedmålet er endring og den sosiale rehabilitering for innsatte. Enn videre viser også de til Nelson-Mandela reglene i FN, standardminimumsregler for behandling av fanger.

Rehabilitering tar her fatt i hvilke program som kjøres i fengsel, og de forutsetninger de har til de å knytte seg til lokale bedrifter. Eksempelvis er såpelaging, tilvirking av metall til ulike formål, laging av doruller, samt fag og arbeidsområder som er mer kjent for oss, snekring, møbeltilvirking, tømrerarbeid og deltakelse i andakter sammen presten. Sri Lanka sin visjon for innsatte, er at sosial reintegrering av innsatte til samfunnet, er gjennom rehabilitering. Gjennom stor økning i kriminalitet generelt, og stigende tilbakefall, ville studien sette søkelys på de rehabiliteringsmuligheter som finnes i Sri Lankas fengsler og hvordan de påvirker de innsattes ferdigheter og holdninger. Enn videre ville studien peke på hva som kan endres med eksisterende programmer for å minske tilbakefall, med å innhente de innsatte sine perspektiv på temaet.

Studien har innhentet internasjonal forskning som viser til at det er flere kritiske studier om rehabilitering i fengsel, om arbeid, studier og programvirksomhet har forventet effekt. Blant annet var det flere som hadde lite variasjon i tilbud i fengslene, eksempelvis Nigeria, der de tilbød fotball som eneste aktivitet. Videre var det flere som hadde lite eller ingen forskning på hvordan det hadde gått i ettertid med de innsatte, om de fortsatte sine studier, karrierevalg eller fikk arbeid. Ofte ble det meste av disse tilbudene i fengsel styrt fra top-down, og hvordan den innsatte ville ha det, ble mer ubesvart i forskningen. På bakgrunn av dette ville de forsøke å finne og foreslå de beste løsninger eller mekanismer til rehabiliteringsprosesser i Srilansk sammenheng.

Forskerne får tilgang til å besøke innsatte i fengsel, og et utvalg på 37 innsatte deltok i deres induktive kvalitative casestudie. De fleste spørsmål om rehabilitering, program og aktiviteter som arbeid og studier, ble besvart med positive tilsvarende fra innsatte. De lærte noe nytt, fikk ro til å være i ro, minsket soningstiden, var sosial med andre, fikk litt lønn, kunne bidra til å lære andre noe. Avvikene var de som eksempelvis fant rehabiliteringsprogrammene som bortkastede

offentlige midler, eller også lite interessante. Dette gjelder spesielt de innsatte som hadde sterk tilbøyelighet til å lide under urettferdighet og internalisert skyld.

De interessante funnene jeg velger å gjengi, er at de som mente de måtte delta uten egen vilje, men som mente det kun var forventet av dem, mente program ikke ga dem noe. Derimot de som selv valgte å delta, fant program eller annen virksomhet i fengslet som et springbrett til hva de kunne få til, eller arbeide med, etter soning. Relasjonen til ansatte, betjenter, var viktige funn for motivasjon til å delta i program av ulik karakter.

En god kartlegging av den innsatte sine faglige ferdigheter, nivå av utdanning, og at dette er veiledende for videre utdanning i fengslet. Den innsattes motivasjon og arbeidsevne må også legges til grunn. Slik kan fengselsmyndighetene legge til rette gode arbeids- og utdanningsenheter. Enn videre bør disse justeres i forhold til markedet utenfor fengslet, at man kan rekruttere innsatte til arbeids- og studieplasser etter soning. Sosiale treningsarenaer med å delta i religiøse aktiviteter, kan øke den innsatte sin etikk og sosiale ferdigheter, som senere kan benyttes sammen frivillige organisasjoner. Dette er i hovedsak forskernes forslag til forbedring av programmer i fengsel i Sri Lanka.

Den andre studien jeg vil trekke fram, er hentet fra to forskere ved Institutt for kriminologi, ved Universitetet Leuven i Belgia, som foretok en studie i to belgiske og to norske fengsel, som ledd i deres PHD. Gjennom fenomenologiske intervju og observasjon av et utvalg på 25 innsatte, på henholdsvis høysikkerhetsfengsel, fengselsavdelinger med lavere sikkerhet (åpen soning) og noen med fotlenke. De ville finne ut om graden av straff, om lengden på straffen eller dommen utgjør større lidelse enn en kort dom, eksempelvis med å sone på åpen soning eller elektronisk kontroll, med fotlenke og hvilken subjektiv opplevelse ville informantene ha i konfrontasjon med friheten etter soning (De Vos & Gilbert, 2017).

Eksempel på dette er blant annet at besøk av familie og venner i et høysikkerhetsfengsel er vanskelig for innsatte. Informantene forklarer dette ofte med at lengselen etter det de ikke har blir bare enda mer åpen, synlig og sårbar. De som var på avdeling med lavere sikkerhet hadde nå større vanskelighet med å kunne bortforklare besøk, de hadde ikke lik mulighet til å skjerme seg for familien. Forskerne henter studier fra Bronsteen som på sin side argumenterer for at innsatte i høysikkerhetsfengsel er flinkere til å tilpasse seg situasjonen. I høysikkerhet kan innsatte sette fokus på her og nå, isolere seg fra utenomverdenen, mens de på lavt sikkerhetsnivå er i større grad nærmere verden utenfor, friheten. De belgiske forskerne taler derfor mot at isolasjonen blir vanskeligere om man soner på lavt sikkerhetsnivå, eller med elektronisk kontroll, fotlenke.

De innsatte på høy sikkerhet mente de mistet det å ta ansvar for egne liv og reintegrasjon, og de på lavt sikkerhetsnivå mente at de fikk i stor grad ta ansvar for sin reintegrasjon. Alle respondentene var enige i at fengselsstraff på lavere nivå og med fotlenke var av mindre grad påført subjektiv straff, men sett hen til å være så nær friheten utløste dette mer stress og vanskeligheter med å tilpasse seg soningen som sådan.

Forskerne fra Belgia er også inne på en pågående debatt, om hvor hardt og hvor mye skal innsatte straffes. Diskusjonen er pågående, men setter helt klart fokus på det forskerne mener er avgjørende: hva er den subjektive opplevelsen av straff, og kan denne implementeres i straffereaksjonen som domslengde, i hvilken avdeling den dømte skal straffes i: høysikkerhet, lav sikkerhet eller fotlenke (De Vos & Gilbert, 2017).

Hva som menes med «Gjenganger» i kriminalvitenskapelig litteratur, utgjør forskjeller mellom de som har sonet flere ganger enn 3- til studier der de har sonet 8 ganger eller flere. Dette har i stor grad blitt definert av de som avgrensner utvalgene, av forskere og forskningsinstitusjoner. I mine funn viser dette kanskje en kongruens, da mitt utvalg er invitert inn som Gjenganger til intervju, men de definerer seg selv ikke nødvendigvis som gjenganger. Dette kommer jeg tilbake til i oppgaveteksten, under kapittel om funn.

2.4 Rehabilitering

For en definisjon på rehabilitering og habilitering, benytter jeg Helse – og Omsorgsdepartementet sin forskrift om habilitering og rehabilitering, der kap 2, Generelt om habilitering og rehabilitering § 3 gir en definisjon som sier «*..det er planlagte prosesser med klare mål og virkemidler, hvor flere aktører samarbeider om å gi nødvendig bistand til pasientens og brukerens egen innsats for å oppnå best mulig funksjons- og mestringsevne, selvstendighet og deltakelse sosialt i samfunnet*» (Omsorgsdepartementet, 2011a). Det er i samme forskrift også påpekt nødvendighet av at kommunen og det regionale helseforetaket skal sørge for at den enkelte pasient og bruker kan medvirke ved gjennomføring av eget habiliterings – og rehabiliteringstilbud jf. Pasient og brukerrettighetsloven. Med gjennomføring menes her planlegging, utforming, utøving og evaluering (Helse & Omsorgsdepartementet, 1999).

Året 2004 ble rusproblematikk tatt inn som et helseanliggende, man skulle få pasientrettigheter med å velge sykehus eller behandlingssklinikker mot rusproblematikken. Samarbeid mellom Kriminalomsorgen, den kommunale helsetjenesten og spesialisthelsetjeneste ble forsterket i det man kjenner som G-8 -rundskrivet, nettopp for å imøtekomme tettere samarbeid for innsatte med

sammensatte behov, flere diagnoser samt rusproblematikk (Justis-og politidepartementet & Omsorgsdepartementet, 2006). Det har fra Kriminalomsorgen sin side vært en uttalt målsetting at de ønsker flere over på § 12, det vil si behandlingsplass for rusavhengighet. Se eget punkt videre i oppgaven; Straffegjennomføring og rusbehandling.

I definisjonen av samarbeidet er det vist til ordet pasient og videre pasientrettigheter. I kriminalomsorgen snakker man om varetektinnsatte og, eller domfelte. Fra kriminalomsorgen sin side har helsetjenestene vært en del av fengslene, men ble overført til kommunalt ansvar under omorganisering av statlige og kommunale helsetjenester på 70-tallet. Med øremerkede tilskudd på statsbudsjettet, med Fylkesmannens ansvarsområde, var helsetjenesten sikret i fengsel. Fra 1988 ble den kommunale helsetjenesten regnet som en importert tjeneste. Rehabilitering er definert innenfor medisinsk tradisjon, og er lovfestet i Helse- og Omsorgstjenesteloven § 3-1. (Omsorgsdepartementet, 2011b).

Med oppdeling i ansvar for pasient på den ene siden, med klare rettigheter, til ansvar for innsatte i kriminalomsorgen, får man ulike tilnærminger til hva rehabilitering er fra kriminalomsorgen: I forskrift til Straffegjennomføringsloven 22.februar 2001 nr 182 §3,25 heter det blant annet: «Kriminalomsorgen skal legge til rette for at innsatte får de tjenester som lovgivningen gir dem krav på. Leder av fengsel har derfor som oppgave å tilrettelegge for at helsemyndighetene kan yte sine tjenester på en hensiktsmessig måte for de innsatte. Innholdet i tjenesten blir regulert av ansvarlig helsemyndighet.»

Behandling og oppfølging av personer med rusproblemer og avhengighet er delt, men har også felles ansvar i den kommunale helse- og omsorgstjenesten og spesialisthelsetjenesten. Tverrfaglig spesialisert rusbehandling (TSB) i spesialisthelsetjenesten og dette tjenestetilbudet er regulert i Spesialisthelsetjenesteloven. På kommunalt nivå er helse- og omsorgstjenester regulert av Helse- og omsorgstjenesteloven. Å kunne få tildelt nødvendig hjelp av helse- og omsorgstjenester, er i begge nivå regulert i pasient og brukerrettighetsloven.

Stort kan en fra helsetjenesten se rehabilitering med helseøyne, inkludert rusbruk, og fra kriminalomsorgen har man vektlagt andre verdier i rehabilitering, noe også Thomas Mathiesen er inne på (Mathiesen, 1987) der han peker på at rehabilitering i fengsel er bygd på en historisk tradisjon med arbeid, skole, moralpåvirkning og disiplin. I en forskningsrapport laget på mandat av Fylkesmannen i Hordaland, *læring bak murene*, tar Bodil Ravneberg opp dannelses eller disiplinering i kapittel 3. Hun har delt opp de innsatte i 4 ulike grupper av elever i fengsel, og hvilke selvforvaltningsstrategier de innehar. Hun peker på «verstingen eller gjengangeren. Andre vanskelige elever er de som har ADHD, utagerende elever eller de som sliter med

angstproblemer» (Hordaland, 2003, s. 85) . Denne gruppen får beskrivelsen den håpefulle eleven, som sliter med motivasjon eller den søkende eleven som vil aktivisere seg gjennom å gå på skole. Undersøkelsen gir også et bilde på hva som forventes av lærere, de må kunne være engasjerte og ha en god relasjon til den innsatte.

Foruten rusproblematikk, har fangepopulasjonen i de siste årene fått mer problemer med psykisk helse, noe som også gjenspeiles i levekårsundersøkelsene tidligere omtalt (Friestad & Hansen, 2004) og (Killengren, 2015). Spesielt har Cramer-rapporten gitt oppsiktsvekkende data, der det kommer fram at 73 % av innsatte har personlighetsforstyrrelser, sett hen til diagnoser (Cramer, 2014). I en annen rapport som tidligere omtalt, fra den europeiske torturkommisjonen, (Europe, 2019) ga de på ny en oppfordring til de norske myndigheter om å knytte innsatte med mentale helseproblemer mot behandlingsapparatet utenfor. De oppsummerer bl a. *«It is a matter of serious concern that the delegation once again observed major problems in the prisons visited in transferring severely mentally-ill prisoners to psychiatric hospitals. The CPT urges the Norwegian authorities to implement as a matter of priority the long-standing plan to construct a new regional psychiatric security department in the Oslo area.»* (Europe, 2019, s. 6).

Innen psykiatrien har behandling de senere årene tatt høyde for økt bruk av recoverybegrepet. Til dels er det hentet fra to hovedkilder. Den ene er hentet fra psykisk helsevern hvor de har hovedfokus på behandlingseffekt og den andre fra brukerperspektiv med egenerfaring og organisering for gjennomslag av egenverd og anerkjennelse som likeverdige. I faglitteratur og tjenesteutvikling er det ofte tre definisjoner det vises til: Recovery som en personlig prosess, - som en sosial prosess og recovery som et klinisk recovery eller resultat (NAPHA, Borg, Karlsson & Stenhammer, 2013).

Til å sammenfatte alle instanser som representerer hjelpeapparat for den innsatte, er ansvarsgruppe benyttet som metode, også i fengsel. Et tverrprofesjonelt samarbeid om rusmisbrukerne er avgjørende for gode tilfriskningsprosesser. I en studie som nylig har sett dagens lys, viser at samarbeidsmøtene virker unyttige for rusmisbrukerne (Wenaas, Andersson, Kiik & Juberg, 2021). Forskerne finner at deltakerne i studien mener deres engasjement blir undergravd. I tillegg er det uklare roller og ansvar, fravær av tilstrekkelig informasjon og svar, samt strukturelle rammer som er til hinder for brukervedvirkning. I samme studie vises det til de strukturelle endringene samfunnet har stått overfor med innflytelse av en nyliberalistisk ideologi med New Public Management som ledetråd for offentlig tjenesteytelser.

I neste avsnitt vil jeg belyse noe om mulighet til behandling etter Straffegjennomføringsloven § 12. Her har det tradisjonelt vært mulighet å sone om opphold i døgninstitusjon, for rusmisbruk.

Den innsatte kan søke om opphold i annen institusjon. Om man av psykisk eller fysisk helse må på sykehus, er dette hjemlet i Straffegjennomføringsloven § 13. Her er det henvist til behandling, av henholdsvis fengselslege, legevakt eller fastlege. Det er ikke den innsatte som søker, han/hun blir henvist og får opphold på sykehus eller annen institusjon i henhold til Straffegjennomføringsloven §§ 12 og 13.

2.5 Straffegjennomføringsloven § 12 og rusbehandling

§ 12 i Straffegjennomføringsloven gir åpning for å kunne søke om behandling under soningsperioden, en form for rehabilitering. I reviderte retningslinjer for § 12 – *Gjennomføring av straff i institusjon*, av april 2017, kommer det fram at man kan søke deler eller hele straffegjennomføringen i institusjon. En rekke formaliteter danner grunnlaget for hva kriminalomsorgen skal vurdere på sin side, og hva spesialisthelsetjenesten skal tilby på den andre siden. Den innsatte, skal vurderes opp mot risiko for unnvikelse, om vedkommende kan gjennomføre et opphold innenfor rammene til heldøgnsinstitusjonen, så vel som kriminalomsorgen sine regler for gjennomføring. Det er noe ulik praksis fra fengsel til fengsel hvordan saksbehandlingen foregår. Saksbehandling for de innsattes del, er i hovedsak lagt til juridiske avdelinger. Det er da også ulik praksis på hvem saksbehandlere i fengsel innhenter informasjon fra, om den innsatte. Etter retningslinjene skal dette vurderes: «*Det skal legges vekt på domfeltes behandlingsbehov, motivasjon, mulighet for å nyttiggjøre seg institusjonens tilbud og uttalelser fra aktuelle samarbeidsparter. Domfeltes alder, fysiske og psykiske helsetilstand, eventuelle misbruksmønstre, sosiale og familiære forhold mv. bør tas i betraktning*» (KDI, 2017).

Forskningsarbeid gjennomført av Nordlansforskning, kommer det fram at en stor andel av innsatte ikke har forståelse for hva som skrives i vedtak. Denne forskningen har tatt for seg gruppen av innsatte med kognitiv nedsettelse, og deres evne til å lese, samt forstå vedtak og annet skriftlig materiale under soning. Vist til levekårsundersøkelser blant innsatte, rent generelt, gir resultatene for skrive- lese- forstyrrelser et stort utslag. I tillegg har hele 40 % av innsatte oppgitt at de har ungdomsskole som høyeste utdanning. Forsker Erik Søndena foretok en studie i 2009, i fengsel i Midt-Norge, der innsatte med antatt psykisk utviklingshemming, deltok. Han fant at 20 % ville ha en IQ under ca.80, noe som er laveste score i normalbefolkningen. Han konkluderer med at opp til 400 personer som soner i norske fengsel kan ha en psykisk utviklingshemming. Han mener også at problemene som er gjeldende for gruppen med nedsatte kognitive evner, også kan gjelde flere innsatte i norske fengsel (NF-Rapport, 2018).

Det vil videre i oppgaven bli noe bedre belyst hva gjengangeren mener å ha av kunnskap om rehabilitering, og hva de ulike parter som deltar i prosessene rundt en innsatt kan ha av kunnskap. Eksempelvis kan en innsatt være innsøkt i et TSB (tverrfaglig spesialistbehandling) før han/hun ankommer fengsel. Det er ikke sikkert vedkommende har kunnskap om at en må søke kriminalomsorgen for å kunne få plassen på et eventuelt behandlingstilbud under tiden man soner. Ansatte i fengsel må kunne kartlegge og innhente denne informasjonen og føre videre inn mot en søknadsprosess i kriminalomsorgen. Det aktuelle fengslet skal saksbehandle en søknad om § 12, med å vurdere risiko, motivasjon, se hen til domslengde, samarbeidspartnere under og etter soning. En bred saksbehandling er etter mitt sosialfaglige syn nødvendig, da dette er i stor grad avgjørende for utfallet. Med Straffegjennomføringsloven § 7 på sin side, kan kriminalomsorgen fatte administrative vedtak, med avslag begrunnet med «av hensyn til sikkerhetsmessige grunner». Som det kommer fram av Søndena sin forskning, er avslag på vedtak, noe som kan inneholde viktig informasjon om hva den innsatte kan endre på, eller arbeide videre med for å oppnå. Dessverre kan ofte vedtaket blitt krøllet sammen og kastet etter kun å ha lest overskriften.

Under saksbehandlingen vil det også bli vurdert om den innsatte har vist vilje til endring, om den innsatte har fulgt en soningsprogresjon. Denne progresjonen er i praksis bevis på motivasjon og endring hvis den innsatte har holdt ut varetekt, kommet over på dom, startet på skole eller arbeid, har fulgt alle lover og regler på avdeling, som ellers i fengslet og i samarbeid med sin familie og sine hjelpeinstanser utenfor fengsel. Den innsatte må ikke komme i skade for å løpe over gårdsplassen, rope ut av vindu, kjeft på en irriterende nabo på avdeling, oppføre seg uheldig. Denne uheldige atferden kan i noen grad kunne leses ut av reglement, men også utøves av skjønn. En betjent kan tolke utsagn eller atferd på en måte som er helt annerledes enn en annen betjent, rapportering er i stor grad knyttet til skjønn. Uheldig atferd rapporteres og kan føre til sanksjoner, som eksempelvis å ta fra goder eller andre bestemmelser. Det kan tolkes at innsatte ikke er motivert for videre progresjon, eller at en ny avdeling heller velger en annen innsatt enn den med utidig oppførsel. Følger den innsatte alt av forventet progresjon, er den innsatte det andre innsatte og ansatte benevner som «en mønsterfange».

Med vedtak som fattes for en eventuell behandling etter Straffegjennomføringsloven § 12, er det også nødvendig å kunne innhente informasjon om helsemessige forhold, for å kunne se til behovet for en eventuell rusbehandling. Av ordlyden til Straffegjennomføringsloven i kap 4 gjengis saksbehandling (Lovdata, 2001). Av samme lov §7a, kan kriminalomsorgen innhente opplysninger uten hinder av taushetsplikt, kun når det gjelder §7b: *«opplysninger om innsattes barne- og familieforhold som er nødvendige for å ivareta hensynet til barnet og den øvrige*

familien under straffegjennomføring, ved permisjon, ved løslatelse på prøve og ved overføring til andre gjennomføringsformer enn fengsel med høyt sikkerhetsnivå». For at kriminalomsorgen skal kunne få en innsikt i behovet for behandling etter § 12, rent helsemessig, rushistorikk og lignende, er man avhengig av den innsatte sitt samtykke til å innhente dette. Helsetjenestene utviser sin taushetsplikt, og kriminalomsorgen må sammen med den innsatte få samtykke til innhenting av helseopplysninger i hver enkelt sak.

2.6 Kontaktbetjent

Kontaktbetjent er et sentralt område innen kriminalomsorgens faglige arbeid. Det er gjengitt i KSF (Kriminalomsorgens sentrale forvaltning) sitt rundskriv 2/2002 *Retningslinjer for kontaktbetjentarbeid*. Her går det fram at «hovedmålsetting for kriminalomsorgen er å legge forholdene til rette for at innsatte skal bli i stand til å gjøre en egen innsats for å motvirke et kriminelt handlingsmønster. Kontaktbetjenten har en viktig funksjon i å bistå innsatte i dette arbeidet, og skal arbeide aktivt sammen den innsatte i en motivasjons- og endringsprosess. Kontaktbetjentordningen har til hensikt å bedre soningsforholdene og den samlede innsatsen overfor innsatte. De får en stabil kontakt i fengslet og bedre mulighet til å forberede løslatelse. Kontaktbetjentordningen skal være en integrert del av den daglige driften.» (KSF, 2002).

Videre følger det av samme rundskriv at det er et mål at alle domfelte og innsatte i varetekt skal ha kontaktbetjent. I rundskrivet er det påpekt viktighet av at det lokale nivå av kriminalomsorgen utøver sitt særskilte ansvar for å motivere sine ansatte til å gjennomføre kontaktbetjentarbeid, samt legge til rette for at nødvendig veiledning og opplæring blir gitt. Jeg velger å ta dette med, da noen gjengangere nevner kontaktbetjenten sin rolle og dens innvirkning på innholdet i straffegjennomføringen.

I en omfattende forskning av Yngve Hammerlin og Charlotte Mathiassen, rapport utgitt på KRUS i 2006, evaluerer de kontaktbetjentordningen. 75 personer, hvorav 18 innsatte, 13 betjenter, 7 førstebetjenter 2 inspektører og 6 fengselsleder, fordelt på 5 fengsel med høy sikkerhet. Forfatterne har sett på strukturer og endringer i oppgavene til betjentene, og de kunne konkludere med flere utfordringer. Blant annet viser flere ansatte til rollekonflikter, spesielt basert på motsetningsforhold mellom kontroll og omsorg, kontaktbetjentene har for lite kompetanse til å utføre en god og adekvat jobb, mangelfull opplæring og videreutdanning for å kunne mestre kontaktbetjentarbeid og det er massive tilbakemeldinger om at man ikke har kapasitet av tid og bemanning til å utføre arbeidet. Dette gjelder spesielt dårlig bemanning og turnus som hindrer kontinuitet i arbeidet (H. KRUS, Yngve & Mathiassen, 2006, s. s 198).

Kapittel 3

3. Samfunnsoppdraget til Kriminalomsorgen

Som vist til i teksten tidligere i oppgaven, så er fengsel en institusjon der vårt samfunn har med hensikt en todeling, å beskytte samfunnet for de som har forbrutt seg mot lovverk, og samtidig rehabilitere de innsatte for å returnere til samfunnet. Samfunnsoppdraget er presisert i St.melding nr. 37, (Justisdepartementet, 2007-2008) der det gjengis 5 pilarer kriminalomsorgen skal tuftes på: «Formålet med straffen, et humanistisk menneskesyn, prinsippet om rettssikkerhet og likebehandling, prinsippet om at man har gjort opp for seg når straffen er sonet og normalitetsprinsippet».

Videre er virksomhetsstrategien for kriminalomsorgen en rettesnor for arbeidet. I den siste strategibrosjyren fra Kriminalomsorgsdepartementet (KDI, 2021b) blir samfunnsoppdraget beskrevet som «Kriminalomsorgen skal gjennomføre varetekstfengsling og straffereaksjoner på en måte som er betryggende for samfunnet og som motvirker straffbare handlinger. Det skal legges til rette for at lovbrøtere kan gjøre en egen innsats for å endre sitt kriminelle handlingsmønster».

I samme dokument har man gått fra visjonen i St.melding 37 - Straff som virker, til en visjon som kanskje har en liten dreining, til «Straff som endrer». Om dette er en senkning av ambisjoner, eller et mer realistisk mål, skal jeg ikke avlede til, kun konstatere endring i ordvalg.

3.1 Kriminalomsorgens målsettinger, strategiske områder og delmål

Med utgangspunkt i de 5 pilarene fra St.melding nr 37, har KDI nå utarbeidet en ny strategi. I 2020 ble Kriminalomsorgens nye virksomhetsstrategi ferdigstilt. Visjonen er straff som endrer og verdien åpenhet, trygghet og nytenkning. Her er 5 nye pilarer utformet for å *«kunne løse våre oppgaver på en systematisk og helhetlig måte, og bygger på grundige analyser av etaten og det landskapet vi befinner oss i. Den forteller hvordan vi skal komme dit. Den har i tillegg et spesielt fokus på områder som er viktige for utvikling, tilpasning og forbedring.»* Jeg vil videre si noe om strategien og målsettingenes delmål.

De fem strategiske områdene virksomhetsplanen er tuftet på, er Framtidsrettet straffegjennomføring, Trygghet og sikkerhet, Organisasjon, Kunnskap og kompetanse, samt Omdømme.

Framtidsrettet straffegjennomføring

Med det første målet 1: *lavere tilbakefall*, ønsker kriminalomsorgen å kartlegge alle domfelte i forhold til behov, ressurser og risiko. Et individuelt straffegjennomføringsløp i samarbeid med den domfelte og tilrettelegger for en mest mulig normal hverdag og et kriminalitetsfritt liv. Med en *Aktiv og ansvarlig domfelt*, er det et bilde på forpliktende avtaler mellom domfelte og kriminalomsorgen. Etaten skal legge til rette for at domfelte kan utvikle egne ressurser og kompetanse, samt motivere domfelte til en aktiv hverdag som motvirker isolasjon.

Med målrettet og tverrfaglig samarbeid retter man fokus på å jobbe tverrfaglig og koordinert for å sikre meningsfullt innhold og progresjon. Dette innebærer også å tilrettelegge for frivillige og brukerorganisasjoner. I samarbeid med andre aktører i velferdsetatene og straffekjeden, utvikle tiltak for den domfelte.

Fleksibel ressurs- og kapasitetsutnyttelse, er et delmål der det er ønskelig at ressurser og kompetanse blir brukt til det beste for samfunnet og den domfelte. Videre skal man sikre hensiktsmessig straffegjennomføringsform til riktig tid.

Delmålene setter fokus på en rekke vilkår som skal ligge til grunnlag for å oppnå strategimål for lavere tilbakefall. Jeg vil gjengi de resterende 4 strategimålene, da jeg mener de er relevante for min oppgave.

Med strategimål 2: *Trygghet og sikkerhet* er tanken for fremtiden at man vektlegger trygghet og sikkerhet for samfunnet, den domfelte, ansatte og samarbeidspartnere. Blant annet skal ofre og pårørende føle seg ivaretatt av kriminalomsorgen og arbeidsmiljøet i kriminalomsorgen er fritt for vold og trusler.

Strategimål 3: *Organisasjon*, gjengir et bilde på ønske om en sømløs straffegjennomføring for den domfelte, hvor en blir møtt med samhandling på tvers, der man arbeider enhetlig og fleksibelt for felles forståelse for samfunnsoppdraget.

Kunnskap og kompetanse, det fjerde strategimålet, viser til eget, ledende forsknings- og utdanningsmiljø, hvor man tilbyr bachelor og masterutdanning. Beslutninger tas på bakgrunn av erfaringer, gode analyser og relevant forskning.

Omdømme, det siste strategimålet, her ønsker kriminalomsorgen at ansatte framstår som en åpen og tydelig samfunnsaktør, en aktiv premissleverandør på eget fagfelt. Kriminalomsorgen skal også være en attraktiv arbeidsgiver og ansatte skal være gode ambassadører for kriminalomsorgen (KDI, 2021b).

Virksomhetsplanen og strategimålene viser hva en skal strekke seg mot, i planer for hver enkelt avdeling og en sømløs straffegjennomføring for den domfelte. I utvalget jeg intervjuet, var det mennesker med ulik straffelengde, ulik mengde antall dommer og ulike lengder på dommer de hadde sonet i fengsel. Jeg kommer tilbake til funn gjort her, men vil her gi de ulike soningsformene litt mer fokus.

3.2 Varetekt og Forvaringsdom, en usikker tid

Varetektsinnsatte, er en egen kategori av innsatte, da kriminalomsorgen har på oppdrag av politiet, i oppgave å holde mistenkte for alvorlig lovbrudd varetektsfengslet i påvente av rettssak. Her kan flere restriksjoner legges ved, eksempelvis brev- og besøksforbud, mediaforbud, forbud mot å møte andre i samme sak e.l. Det må være skjellig grunn til mistanke og handlingene bør potensielt være grunnlag for mer enn 6 måneder fengsel (Lovdata, 1981). Stortingsmelding r 37 og beskrevne strategimål for Kriminalomsorgen, legger vekt på å tilrettelegge for at den enkelte innsatte skal kunne gå gjennom en tilrettelagt soning. Varetekt er en spesiell avdeling, da det er politiet som skal administrere «sine» innsatte her, bringe til og fra rettssal, ta avhør, avklare frem mot en eventuell domsavgjørelse. Den innsatte vil derfor under slikt opphold ha begrenset muligheter til hvem han/hun kan ha samvær med, besøk er sjelden, det er ikke mulighet for permisjoner.

Kriminalomsorgen på sin side, kan ikke pålegge innsatte andre innskrenkninger i friheten enn det som er nødvendig for å sikre formålet med fengslingen eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet i fengslet. Videre heter det at «skadelige virkninger av fengslingen skal så vidt mulig forebygges og kriminalomsorgen skal prioritere tiltak for å avhjelpe negative virkninger av isolasjon etter straffeprosessloven § 186 annet ledd og § 186a». (S. Lovdata, 2001).

Tid man soner i varetekt, kan gå med periode på 14 dager, nye 14 dager, eller med 2-4 uker imellom hver rettsavgjørelse, der varetekt kan bli forlenget, eller brått avsluttet. Det er retten som kan begjære varetektsforlengelse hjemlet i Straffeprosessloven §§ 171,-174 for skjellig grunn til mistanke, fare for å unndra seg straff ved flukt, eller å forspille bevis i saken. (Lovdata, 1981). Kanskje har ikke påtalemyndighet nok bevis, kanskje er det andre årsaker som tilsier at ved neste rettsmøte begjæres den innsatte løslatt. Dette indikerer en periode som er svært usikker. Den innsatte vet ikke hvor lang tid saker skal etterforskes og komme til domstolene, og kriminalomsorgen, samt samarbeidspartnere blir også satt i en vanskelig situasjon. En kan stille spørsmål ved hvordan man kan starte, eller videreføre rehabilitering for den innsatte under slike tidsaspekt. Usikkerheten kan også føre til flere konsekvenser, også det Yngve Hammerlin i flere studier forsket på, suicid i varetekt. (Hammerlin, 2010).

Norge har ved flere anledninger fått kritikk av den internasjonale torturkommisjonen for bruk av varetekt, spesielt med henblikk på isolasjon og hvor lang tid den innsatte er i varetekt. Norsk Senter for menneskerettigheter, påpeker i sin bok fra 2012, at isolasjon fører til at innsatte blir satt i en situasjon av uforutsigbarhet. Artikkel om samme tema er tatt opp i fagbladet Kritisk juss i 2013 (Juss, 2013).

Noen gjengangere har benyttet denne situasjonen til sin fordel. Med en periode, der ingen vet om han/hun kommer til å bli lenge i fengslet, om han/hun løslates, eller om det blir en periode, med påfølgende ny periode i varetekt, finnes det de som liker det å få en pause i rusingen, få mat og varmt husly. I enkelte tilfeller, har også gjengangere vist til mange, mange forhold, de vet det vil ta litt tid før dommen kommer. I slike tilfeller er det noen som vegrer seg å flytte videre til andre avdelinger. Av ulike årsaker kan de ønske å være i fred, ikke møte så mange andre. Det kan være godt å finne ro. Med å flytte til annen avdeling, kan en kanskje slippe å møte noen man har gjeld til, eller andre grunner for å unndra seg et sosialt liv i fengslet. For å utnytte mulighetene enda mer, er det noen som helt bevisst legger inn en klage, for deretter å anke, i sine straffesaker mot domstolene. Man kan på denne måten lengst mulig få være i ro. For meg er det usikkert om lengden på varetekt, i ulike forskningsstudier og rapporter belyser hvorfor man er i varetekt så lenge. Om det er selv valgt, eller om man er i varetekt for saksgang hos påtale- og strafferett tar lang tid, kommer kanskje noe uklart fram av statistikker.

I tillegg til lengden i varetekt er isolasjon noe man har økt fokus på. Isolasjon er også sentralt i rapporten til Killingberg, der levekår blant innsatte er belyst (Killengren, 2015). I det daglige på varetektsavdelingen, har det de siste årene blitt en mer bevissthet rundt det som i fengselssjargong kalles «å legge seg til». Ansatte, betjenter, prest, sosialfaglige, helse, ønsker mer aktivitet også i varetektsavdelingen. I 1995 satte man ned en arbeidsgruppe i Kriminalomsorgens sentrale Forvaltning (i dag KDI, min anm.) hvor man ville utarbeide et aktivitetsteam for å forhindre isolasjon. Noen fengsel har realisert dette, noen fengsel er i startgropa med organisering av dette, andre er i så små størrelsesorden at de av ulike kapasitetsgrunner ikke kan implementere slike. Sivilombudsmannen, Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter, FN`s torturkomité, Europarådets torturovervåkningskomite og Europarådets torturkomite har alle rettet kritikk mot Kriminalomsorgen sin bruk av isolasjon. I 2019 ga Sivilombudsmannens forebyggingsenhet en særskilt melding til Stortinget om manglende menneskelig kontakt i norske fengsler, Dok 4:3 (Sivilombudsmannen, 2020) Som et motsvar på dette, fikk kriminalomsorgen en uavhengig rapport hentet fra Oslo Economics, hvor KDI samsvarer med konklusjonen i rapporten. I oversendelsesbrev til Justisdepartementet, konkluderer KDI: «*Dersom kriminalomsorgen skal nå fellesskapsmålene, uten å tilføres*

ressurser, vil dette fordre en fullstendig omlegging av dagens kriminalomsorg. Det er altså slik at hvis kriminalomsorgen setter fellesskapsmålene som høyeste (og eneste) resultatoppnåelse, vil dette ha drastiske konsekvenser for kriminalomsorgens øvrige resultatoppnåelse. Det er ingen tvil om at dette vil ha store konsekvenser for sikkerheten i fengsel, kapasiteten i kriminalomsorgen, og rehabilitering av innsatte, herunder aktivisering av innsatte.» (KDI, 2021a) Aktivisering er med dette et sentralt begrep i styringsdokumenter fra kriminalomsorgen. Vel vert å merke seg at man i stor utstrekning referere til den domfelte, varetektsinnsatte er som påpekt tidligere, vanskelig å tilby aktiviteter der de uten kjennskap til lengde på opphold i fengslet.

Varetektsavdelingen er et usikkert opphold, med vist til lengden og isolasjon. I tillegg er usikkerheten knyttet til en eventuell løslatelse og tiden man avventer en dom. Tidsaspektet er avgjørende for hva man kan få til å utrette av rehabilitering i fengsel. Som vist til, er tidsperioden kun 14 dager, er det kanskje lite man kan sette inn av tiltak. Eller er det det? Jeg vil komme tilbake til dette under analysedelen. Varetekten belyser innkomsten i fengsel. Når dom er rettskraftig, kan den reelle tiden sones, med eventuelt fratrukk for antall døgn i varetekt. Da kan skuldre senkes, den innsatte, ansatte, pårørende, alle vet når den dømte skal løslates, man kan starte planlegging for oppholdet. Løslates derimot den innsatte, er det ofte ny kriminalitet som begås i ventetid på dom.

Forvaring kan i likhet med varetekt ses på som en usikker periode idet man skal løslates. Forvaringsavdelingene vi har i landet er Ila og Trondheim, samt Bredtvet for kvinner. Med ordningen minstetid, er det den gitte tidsaksen den dømte skal sone sin straff. I ettertid av dette skal det en rettsavgjørelse til om vedkommende kan løslates (Justisdepartementet, 2004). Her er det avgjørende at bolig, arbeid og det meste er tilrettelagt før en innsatt kan begjære seg løslatt. En rekke andre vilkår legges til grunn for en eventuell løslatelse, det være seg behandling, samarbeid med andre etater, vilje til å arbeide med egen lovovertrødelse med mere. Det er flere på forvaring som begjærer seg løslatt flere ganger før en reell løslatelse finner sted. Hovedpoenget mitt er at tiden mot en slik rettssak utgjør en periode med usikkerhet for den domfelte.

3.3 Foucaults fengsel som struktur

Michel Foucault, fransk filosof og idehistoriker, har med sine perspektiv gitt et historisk avtrykk når det gjelder vitenskap rundt fengsel som fenomen. Han belyser fengslet sett i kontekst til

samfunnet, og også hvilken innvirkning fengsel har på de som blir fengslet. I sin bok *Overvåkning og straff* (Foucault, 1977) tar Foucault for seg straffen i et historisk perspektiv, fra fysiske avstraffelser, til det mer humane, forankret i lovverket. Han mener det fortsatt er like mye straff, men den har endret seg, fra kroppen som mottaker av straffen, til det i dag er sjelen som straffes. Lovbruddet er det objektive i straffen, men den subjektive opplevelsen av straffen er mer enn lovbruddet i seg selv (Foucault, 1977) Fengslet som institusjon, er i likhet med asylene, som nevnt innledningsvis, et resultat av å utstøte de marginaliserte fra samfunnet. «Det fengselsaktige» er hva samfunnet bringer inn i fengslet, av overvåkning og straff, hva det gjør med innsatte.

Foucault mener det er menneskene som styrer samfunnene, menneskene som utgjør samfunnene til enhver tid, som gjennom diskurser utvikler historien. Her er de menneskelige relasjonene sett på som maktutøvelse, uansett i hvilken posisjon man er. Om det er byråkrater, politikere, næringslivstopper som bestemmer gjennom påvirkning, eller om det er i de nære relasjoner, Foucault ser på dette som utøvelse av makt. Gjennom språket dannes kunnskap, en uttrykker påvirkning ovenfor «den andre». Kunnskapen definerer hva som er virkelig og hva som er sannheter. Dette blir avgjørende for hva som er riktig eller galt og hvilke valg man prioriterer. Et gjensidig avhengighetsforhold mellom makt og kunnskap, er gitt i relasjonene i en gitt kontekst, i en gitt tid.

I en institusjon som fengsel gjør han oss oppmerksomme på den asymmetri som eksisterer i makt, *en repressiv makt*. Derigjennom etableres motmakt som kan utgjøre en potensiell konflikt på gruppenivå. Om flere innsatte konsoliderer til opprør, men noen ikke vil delta, kan dette føre til interne konflikter i innsattes gruppe. På den annen side kan den frigjøre krefter til en produktiv skapende prosess, *den produktive makt*. Her kan innsatte eksempelvis frigjøre seg fra etablerte sannheter, innhente ny kunnskap og konstruere nye perspektiv. Gjennom det han kaller det «fengselsaktige» viser han til hva et samfunn gjør med de menneskene som faller utenom det disiplinerende. Samfunnet er en disiplin som vil gjøre menneskene til effektive og lydige aktører (Foucault, 1977).

Foucault tar utgangspunkt i J. Bentham sitt panoptiske fengsel, arkitektdesignet som en stjerne, der vaktrommet befinner seg i dens midte. Dette er et resultat av synliggjøring av disiplinen og er med på å lettere oppdage avvik fra samfunnets normer og straffe dem som avviker. En effektiv og rask oversikt over innsatte, om alle deres bevegelser, hvis hensikt er å rømme eller lignende. Det sikrer en overvåking hvor de innsatte ikke er klar over når de blir iaktatt.

Med kontroll gjennom arkitektur, har denne fått en dreining, rent utseendemessig: Om bygninger ble reist på 70-tallet som en funksjonalistisk funksjonsbygning, innehar fengsel den samme kontrollutformingen med vaktrom i midten, der en har utsikt mot hver avdeling. Rent kontrollmessig, innførte kriminalomsorgen i 2001 et prøveprosjekt med kameraovervåkning på avdelinger, noe som ble fast brukt fra 2008. En interessant overgang mellom det disiplinerte samfunnet som Foucault belyser, er en artikkel om Deleuze og overgang til kontrollsamfunnet, av Sigurd M.N. Oppegaard. Han viser til at begge filosofene er enige om mye i sine utredninger, men Deleuze går lengre i hva samfunnet kan utrette av kontroll gjennom data og nettbaserte løsninger (Rye & Lunderberg, 2018). Det kan frigjøre kapasitet, da Deleuze mener mange kan bevege seg mer med en kontroll basert på datateknikk. I så måte har kriminalomsorgen tatt i bruk telefonavlytting, kamerakontroll på avdelinger og EK, eller elektronisk kontroll, med fotlenker fra 2014. Det kan diskuteres hvorvidt personen som har fotlenke finner dette disiplinerende eller frigjørende.

Foucault tilhører poststrukturalismen, men har fortsatt aktualitet for fengslet plassert som samfunnets maktsentrum, hvor språk definerer gjennom diskurser, en påvirkning fra samfunnet inn til fengslet gjennom lover, regler og regulativer. Den innsatte er et resultat av maktutøvelse fra samfunnet, og derigjennom relasjoner til de mennesker han/hun omgir seg med, inne i fengslet, så vel som utenfor.

3.4 Bourdieu – den innsatte sin posisjon

Pierre Bourdieu, fransk antropolog og sosiolog, uttrykker i likhet med Foucault, at makt er et usynlig aspekt i våre samfunn. Han er av den oppfatning at mennesket er en agent som beveger seg mellom ulike flater, såkalte sosiale rom. Flatene består av ulike posisjoner, materialisert gjennom hvilken posisjon den enkelte har med seg av kulturell-, sosial- og økonomisk kapital. Jeg har hentet min kunnskap om Bourdieu i pensum av Marthinsen og Thomassen og i tillegg «Bourdieu» av Wilken (Marthinsen, 2003; Thomassen, 2016; Wilken, 2006) .

Kulturell kapital kan være oppvekst, utdanning og har bytteverdi gjennom å ha symbolske goder som eksempelvis språk, kunnskap, verdier, «god familie» og «gode» vaner. Dette kan vises gjennom titler, diplomer eller sertifiseringer. En spesialutdanning og høyere utdanning kan bli en del av dannelseskultur, nasjonalt og internasjonalt. Sosial kapital er alle nettverkene man er del av; familie, venner, utdanningssted, arbeidsplass, organisasjoner. Disse utgjør en støtte hvis man ønsker å oppnå noe, gi status, åpne dører. Økonomisk kapital, den viktigste, består av formue, i form av penger, eiendommer, biler landeiendommer utenlands med mere.

Ved å anerkjenne alle disse tre kapitaler som gjør at den blir verdifull, kan dette utgjøre en symbolsk makt.

Habitusbegrepet til Bourdieu rommer tanker, atferd og smak som mennesket internaliserer fra samfunnet, samt med egne erfaringer. Hvordan mennesket oppfatter, vurderer og atferder, utgjør kroppslige disposisjoner. Dette vil påvirke hvordan man forhandler, bytter eller veksler de ulike kapitalene med andre mennesker.

Bourdieu hevder at de øvre sosiale klassene benytter sin makt til å definere hva som er verdifullt, og hva som ikke er verdifullt. Han mener de som befinner seg omtrent på samme nivå i den samme flate, samme handlingsrom, tilhører den samme klasse. Den kunnskapen som er dominerende, vil bli tatt som gitt av de som blir dominert. Den tause viten, hevder Bourdieu, er en symbolsk vold.

Doxa, av gresk: mening, er hentet fra fenomenologen Edmund Husserl og refererer til det som tas for gitt i et samfunn eller felt, det selvinnlysende. (Wilken, 2006, s. 77) Bourdieu mener Doxa er hva vi kan sammenligne med de usagte reglene, hva vi som gruppe betegner som «slik gjør vi det her». Rutiner i fengsel kan variere fra fengsel til fengsel, så for innsatte som flytter etter eget ønske, eller noen blir flyttet, kan det være nye sosiale normer å lære seg. For å kunne utvide sitt habitat, er det ifølge Bourdieu en evig kamp. Begrepet Illusio, er troen på en felles kamp som er verd å kjempe for. Både Doxa og Illusio er inkorporert i habitus og er i mekling mellom felt og habitus (Wilken, 2006, s. 57).

Bourdieu sier om makt at det er som agent du innenfor ditt felt vil kjempe gjennom og forhandle om bytter, eventuelt goder. Foucault deler mye av det samme, da han sier at «der det finnes makt, - er det motmakt». Vi ser at begge har en formening om at for å tillegge seg mer, som agent eller menneske, må en være villig til å kjempe for dette.

Der Pierre Bourdieu tolker sine analyser gjennom fenomenologi og marxisme, samt en kritisk hermenautisk tankerekke, er det for Foucault mer vanlig å plassere han i en poststrukturalistisk kunnskapstradisjon. Med dette som en kunnskapshorisont, vil det videre bli knyttet til empiri. Jeg har i dette kapitlet satt lys på det jeg mener er relevant forskning og teori i forhold til mine funn. I neste kapittel vil jeg sette fokus på hvilke forskningsmessige metoder som er anvendt for å samle inn og analysere data.

3.5 Makt

Makt og maktanvendelse er for mange ensbetydende med politi, rettsstat, også institusjonen fengsel. Gjennom Foucault har jeg forsøkt å vise til det fengselsaktige, der fengsel er et eget system i samfunnet, der makt er anvendt i samfunnet som struktur. Han ser på disiplinering av mennesker som uttrykk for at en elite kan påberope seg retten til å utøve makt over andre, med skjult eller åpen agenda. Det fengselsaktige med maktutøvelsen blir benyttet i de totale institusjonene som fengsel, sykehus, skoler. Han mener rettsapparat og de som fordrer makten er nøytralisert gjennom innbyggernes anerkjennelse av deres tilstedeværelse og aksept av deres maktutøvelse. Jeg kan kanskje overføre dette til min studie der jeg ser fengsel som en institusjon som er anerkjent i vårt samfunn, et sted å samle de som har forbrutt seg mot lovverk og regler (Foucault, 1977, s. 269). Videre tenker Foucault at den straff som er pålagt mennesker utgjør en kroppslig straff. Han var opptatt av straffarbeid og den fysiske utøvelse av straff. Dette tar jeg videre inn i tanker til dagens fengsling av de som har hatt årelange rusmisbruk, utøvelse for maktmisbruk eller andre former for avstraffelser som går direkte på en kroppsliggjøring.

Bourdieu viser til flater i sin filosofi. Han har videreført et marxistisk syn på undertrykkelse som symbolsk vold. En lar seg systematisk undertrykke av de dominerende klasser og ifølge Bourdieu, nøytraliserer dette med å se sin egen posisjon som naturlig og selvfølgelig (Fangen, 2010). Jeg har prøvd å vise til straff og rehabilitering, at det er mange aktører inne i en gjenganger sitt liv. Det er ut fra hans ståsted mange å forholde seg til, av de sosiale nettverk og flater han har utenfor fengslet, hvor mange og ulike sosiale nettverk og flater han skal forholde seg til inne i fengslet, og hvilke sosiale nettverk og flater han skal forholde seg til når han skal forlate fengselet.

Max Weber ser på byråkratiet som en maktutøvelse over mennesker. Hans krav er at vi må forstå hvorfor aktørene handler som de gjør. Den løper ut av en relasjonell tankegang og er i forlengelse av Foucault og Bourdieu sine filosofier rettet i stor grad mot systemene, mer rettet mot de mellommenneskelige relasjoner. Hans definisjon av Herredømmet kjennetegnes av hva A befaler B å gjøre noe, og B anerkjenner A sin rett til å gi befalinger. Weber er da opptatt av hva som ligger i spennet mellom A og B, ikke de to hver for seg. Dette spennet virker inn på interaksjonen mellom de ulike aktørene, innsatte og ulike profesjoner som arbeider i fengslet.

Med bildet av fengsel som et sted/ en flate av posisjoner med distinksjoner og utmerkelse, er dette en av få arbeidsplasser som er tilbake av et så tydelig hierarki. Vi har få tilbake i Norge, men militæret, sykehus og fengsel er kanskje de institusjoner som best viser en organisasjonsoppbygging med tydelig hierarki. Alle som arbeider i fengslet, eller soner her, vet

at fengslets betjenter er lavest i rang, så kommer avdelingsleder, førstebetjenter, så inspektør, så assisterende leder og fengselsleder. Hvilken posisjon man har, vil selvsagt ha sin innvirkning på interaksjonen mellom mennesker som soner eller arbeider her. Jeg skal ikke her gå videre med fengslets hierarki som operasjonell maktmarkør, men vise til at dette er med å påvirke betjentenes posisjon overfor den enkelte innsatte; det er mange ledd som skal delta i hverdagens bestemmelser for den innsatte. Bestemmelser over andre som indikerer maktutøvelse.

KAPITTEL 4

4. Metodologi og forskningsdesign

Metodologi kan forstås som læren om metoden, så jeg vil trinnvis vise til hvordan jeg har gått fram i min studie, rent metodisk. Jeg vil vise til mitt vitenskapelige ståsted som rammen for og videre hvordan innsamling av mine data gjennom kvalitativt intervju, med semistrukturert kvalitativt intervju foregikk. Utarbeidet av intervjuguide beskrives, før jeg går inn på hvordan jeg gikk fram for å finne utvalg, samt rekrutteringen av utvalget. Et eget avsnitt vil handle om snøballmetoden, da den utfordrer meg som forsker når det kommer til rusbruk og intervju. De jeg intervjuet får en kort presentasjon, før jeg sier noe om gjennomføring av intervjuene og transkriberingen av disse. Jeg vil deretter si noe om hva jeg bygger analysen på, hvilken filosofisk grunnforståelse den gir, samt en kort redegjørelse for fenomenologi og hermeneutikk. Selve analysen vil bli omtalt før jeg avslutter med egen forforståelse av arbeidet. Dette går inn i tematikken forskningsetikk, der jeg vil gi et bredere bilde av hvilke etiske valg jeg har tatt underveis i studien. I den siste delen av dette kapitlet, har relabilitet, validitet og generaliserbarhet fått plass.

4.1 Mitt ståsted, vitenskapsteoretisk

Først og fremst ønsket jeg å starte med et Aristotelisk spørsmål som **hva** jeg ønsker å finne ut av. Med denne spørsmålsformen kan en se at jeg er i ferd med å definere en målsetting for min studie. Hva, i dette tilfellet, vil gjelde målgruppen gjengangere i fengsel med høy sikkerhet. Med å angi hvor, viste jeg også til rammen for arbeidet, eller konteksten. Et fengsel med høy sikkerhet er noe annet enn fengsel med lav sikkerhet, noe jeg allerede har påpekt i oppgaveskrivingen. Ytre påvirkninger vil påvirke fengslet, da det er internasjonale avtaler og er den norske stat som til enhver tid vil gi lover og forskrifter med hensyn til straffegjennomføring. Mine spørsmål er sentrert inn mot den enkelte, hvordan en gjenganger opplever straff og rehabilitering i et fengsel med høy sikkerhet. Valget av fenomenologisk forankring, har sammenheng med mitt valg av kvalitativ metode. Med å finne ut hva en gjenganger er, eller anser seg selv å være, er jeg fra et Aristotelisk perspektiv i ferd med å finne ut svar på et fenomen.

Med å gå nærmere inn på hva gjengangeren opplever og tenker, har jeg sentrert min studie ytterligere til en kvalitativ metode. Som utforsker er jeg interessert i å finne den jeg intervjuer sitt verdensbilde, hvordan han ser på verden fra sitt ståsted. En videreføring av spørsmålsstillinger inspirert av Sokrates, ønsker jeg at spørsmålene jeg stiller til gjengangeren,

får den som blir spurt til å reflektere, og kanskje finne nye løsninger sammen den som intervjuer. Med utgangspunkt i en fenomenologisk metode, ønsker jeg som utforsker å lete etter funn som kommer så nært på gjengangeren sine opplevelser av en situasjon som mulig. Med sin respons vil jeg fortolke utsagnene, og bevege meg inn i hermeneutikk, der jeg som utforsker, med min deltakelse og påvirkning, inngår som et naturlig element. Med bevisstgjøring av svake og sterke påvirkninger dette utgjør i min studie, vil jeg belyse dette videre i oppgaven.

Motsatsen til å sette verdensanskuelsen mot et fenomen, er hentet fra den naturvitenskapelige årsak-virkningsteori, der spesielt filosofen David Hume hadde sin kausale årsakteori. Han billedliggjorde dette ved at en biljardkule treffer en annen med en *forutgående årsak* og setter den i bevegelse, som er en *etterfølgende virkning*. En slik årsak-virkning tankegang kan ofte forklares med den enkle barneregelen «Er du tyv, kommer du i fengsel», en mekanisk tankerekke, en konsekvens av handlinger.

Jeg har valgt ut en forståelsesramme basert på det Thomassen benevner som formålsforklaringer. Ikke i en mekanisk årsaks-virkningstradisjon, men med et utspring fra Aristoteles lære om teleologisk kausalitet. Telos, som betyr mål, er fundamentet for handlinger, at man søker mot ønsket mål. Med dette utgangspunktet kan man si at målsettingen er inkludert i handlingen. En kan med en slik avgrenset forståelse, uttrykke tanker som «Tyven vet han kommer i fengsel», og fortolkningen av utsagnet kan forbli en enkel logikk. Med formålsforklaringer slik jeg har forstått dem, er dette forsøk på å forstå og fortolke handlinger gitt et bredere perspektiv enn en snever tolkning. Man kan sette seg inn i den andre sin tankerekke, søke å forstå handlingene. For å fortsette setningen over; «Tyven vet han kommer i fengsel, så hvorfor ville han det? Eller for å forske mer, spørre, hva tenkte tyven? Hva gjorde at tyven ville ta dette valget? Disse spørsmålene gir en overbygning til hvorfor jeg har valgt den kvalitative metoden, for å søke handlingenes telos, handlingenes mål og hensikt, og prøve å forstå meningen handlingene har for den enkelte (Thomassen, 2016, s. 58).

Kritikk mot å benytte kvalitative metoder baserer seg på forankring i de naturvitenskapelige metodene, der man har harde fakta, fakta som er vedvarende over tid, som tall, antall og lignende. Kritikken går på at en kvalitativ metode, vil i positivistisk forstand, ha en for høy grad av subjektivitet, en kan ikke generalisere fakta til flere enn de som er intervjuet. Intervjuene er basert på dagligspråk som ofte kan være flertydige og selvmotsigende, og er derav ikke reproducerbare. Intervju kan forstås som feilkilder ut fra de subjektive og sensitive ståsted under intervjuet, og kan derfor oppfattes som en vitenskapelig metode som ikke har gyldighet (Kvale, Brinkmann, Anderssen & Rygge, 2015).

4.2 Kvalitativ metode

Jeg kunne valgt en kvantitativ metode med å sende ut spørreskjema, survey, til utvalgte fengsel, og innhente opplysninger og analysert data fra disse. Jeg kunne valgt observasjon eller dokumentanalyse, fokusgruppe, casestudier, bragt inn foto, media og flere metoder. Grunnlaget for en kvalitativ metode henger sammen med mitt valg med å gå i dybden, finne mer ut av gruppen gjengangere. Jeg ønsket å kunne få bedre og dypere kunnskap om deres situasjon som mennesker som en egen gruppe som mottar straff og rehabilitering under soning. Metoden, en beskrivelse av veien til målet, vil inneha flere elementer som utgjør den kvalitative studien. En kan støtte seg til Thomassen som mener at metoder er fremgangsmåter som knytter forbindelsen mellom teori og det virkelighetsområdet vi studerer (Thomassen, 2016).

Tjora hevder at en metodologisk tilnærming som relateres til fenomenologien, vil særlig være basert på dybdeintervjuer (Tjora, 2010, s. 27). Fenomenologi er sentral i min oppgave fordi jeg intervjuer gjengangere og vil søke hva de opplever av fengselsstraff og rehabilitering under soning. Husserl ser teori som avhengig av den som benytter data som grunnlag for teori, sin egen bevissthet og sine fortolkninger.

Fenomenologi er en filosofisk retning som kjennetegnes med fokus på hvordan fenomener og situasjoner oppleves. Grunnleggeren, Edmund Husserl tar utgangspunkt i det primære studieobjektet er bevisstheten og hvordan fenomener framtrer for hver enkelt fra et førstepersonsperspektiv. Kvale og Brinkmann mener fenomenologien kan beskrives som en erfaringskunnskap (Kvale et al., 2015). Det vi umiddelbart ser tillegger vi også egenskaper og forventninger. Å foregripe er ikke et bevisst valg, men er tillagt våre oppfattelser av omgivelsene. Dette vi står ovenfor, er fenomenologiens fokus, nettopp å beskrive hvordan det framtrer for oss, slik vi opplever dem. Slik tingene kommer til syne for oss, er det Husserl benevner som fenomener. Hvordan fenomener oppleves, er med å danne subjektive perspektiv, noe som også vil fra en erkjennelse danne påvirkning av data. Med flere og ulike perspektiv på samme fenomen, vil ofte studier kunne utforske meningene om erfaringer av et fenomen. Thomassen ser dette relatert til at en fenomenologisk studie må være en mest mulig utfyllende undersøkelse av hele variasjonsbredden som fenomenet kan oppleves i. Siktemålet er å finne det som er særegent for personen (Thomassen, 2016, s. 84).

I kvalitativ forskning er fenomenologi mer bestemt et begrep der intervjuer stiller med en interesse for å forstå sosiale konstruerte fenomener ut ifra den som blir intervjuet sitt ståsted: Aktørens egne ståsted og perspektiver beskrives ut fra aktørens verdensanskuelse og slik den oppfattes og forstås av dem. Som intervjuer må en redusere sine egne forestillinger om hva som

eventuelt svar og analyser vil gi. En fenomenologisk reduksjon beskrives i faglitteratur som å «Sette i parentes», i forsøk på å nå fram til en fordomsfri beskrivelse av fenomenene (Kvale et al., 2015).

Kvale og Brinkmann diskuterer denne rollen og påpeker at intervjupersonen, altså gjengangeren, sin subjektivitet, og også intervjuerens subjektivitet konstrueres gjennom intervjuet. Her nevnes ulike måter å utføre intervju på, med psykoterapeut Carl Rogers som utviklet ikke-styrte terapeutiske intervjuer. Tre distinkte utføringer av intervju som opinionsundersøkeren, utforskeren og deltageren belyses (Kvale et al., 2015, s. 121-122). Opinionsundersøkeren vil grave fram data om meninger og holdninger, gjerne på avstand, og gjengi dette som rapporter. Utforskeren vil gjerne supplere det første med å trenge lengre inn i intervjupersonen sin erfaringsverden, gjerne for å avsløre skjulte sider av deres liv. Deltageren deltar i samtalen med å lytte empatisk og målet kan være å komme fram til kunnskap i form av episteme, av gresk epistemologi; hvordan vi får kunnskap om verden (Tjora, 2010, s. 26).

Prof. Marko Valenta påpekte i forelesning ved NTNU, høst 2017, i faget kvalitative forskningsmetoder, at man kunne skille på dybdeintervju, der man «graver» opp kunnskap om den intervjuedes livsverden, de biografiske intervju som man setter fokus på fortolkningene av hva som skjedde i fortid til den som blir intervjuet – og hvordan det påvirker livet akkurat nå. Valenta påpeker han liker en mellomposisjon, der en inntar respekt for den livsverden som blir presentert, og prøver å rekonstruere og fortolke det informanten forteller.

Jeg ønsker personlig å få et intervju som balanserer seg fra et åpent ståsted, der vi ikke kjenner den enkelte gjenganger, til å få et bilde på hvordan han opplever seg selv og hvordan han ser på sitt liv i kontekst til resten av samfunnet.

4.3 Min for-forståelse av studien

Med forforståelse kan det også forstås en selvforståelse. Hva det er man tar med seg inn i møter med andre, hva man har med seg av egne levde liv og historier som preger en. Å ha kunnskap om hva som eksisterer av muligheter for rehabilitering under soning, er noe jeg har med meg fra mitt daglige virke. Det er derfor viktig for meg å ta med min bevissthet rundt mine forforståelser av hva straff og rehabilitering kan være. Dette er hovedtemaene jeg vil undersøke i min oppgave.

Som vist til, ønsker jeg gjennom mine intervju å sette lys på hva gjengangere mener om straff og rehabilitering under fengselssoning. Jeg har vist til med hermeneutikken at jeg vil fortolke deres utsagn fra intervjuene, med forskerbriller noe om hvordan jeg forstår teksten. Utfordringen innenfor denne rammen er hva jeg tar med meg inn i intervju av forforståelser, da dette vil

påvirke hvordan jeg forstår teksten, og også hvordan jeg rekonstruerer gjengangernes oppfatninger.

Med tanke på rusbehandling har for eksempel ting endret seg noe, da mange fengsel med høy sikkerhet har fått egne rusmestringsenheter. For å utdype dette noe, sa jeg innledningsvis noe om tall fra forskning om rusmisbruk i norske fengsel; der levekårsundersøkelsen viste til 60% av innsatte med rusproblematikk (Friestad & Hansen, 2004; Killengren, 2015). Den gang studien levekårsundersøkelsen blant innsatte foregikk, var det ikke «smart» av innsatte å oppgi sitt rusmisbruk. Dette fordi det ga konsekvenser for soningen, om du kunne motta 2/3 tid, en kunne vinne på en struktur i Straffegjennomføringsloven. Den gang var bolig og sysselsetting krav til å kunne motta prøveløslatelse. Hvis man ikke oppga sitt rusproblem og kunne styre unna med å finne bolig hos en slektning og et sysselsettingstiltak som arbeid, kunne dette virke som det var gode nok søkekriterier for å oppnå prøvetid.

I dag, derimot, er interne rusmestringsenheter i fengslene til stede. Det er satset på flere stillinger og et godt samarbeid med eksterne rusklinikker for å styrke rusmestringsenheten i de største fengslene. Her drar nesten samtlige innsatte fra fengslet med et godt tilbud i etterkant, med rusbehandling i forlengelse av soning som et utbredt virkemiddel. Denne endringen har gjort at mange innsatte har erkjent sitt rusproblem og søker seg frivillig inn til oppstart av rusbehandling under soning. Soner de ved mindre avdelinger, kan de søke seg over til avdelinger med rusmestringsenheter. Jeg opplever at de aller fleste innsatte i dag, snakker åpent om sitt rusbruk, nettopp for å kunne imøtegå en mulig rehabilitering under soning.

En flytting av fokus på rusbehandling fra de innsatte sitt perspektiv, opplever jeg som en styrke i arbeid med rehabilitering, rent generelt. På den annen side har jeg med meg problemstillinger betjenter lever med til daglig i fengsel, at innsatte mottar LAR medisin på morgenen, og betjenter bruker resten av dagen til å finne ut hvor medisinene har tatt veien. Den som har mottatt medisin, vil kanskje dele med andre innsatte, av ulike årsaker. Det være seg gjeld, vil bytte mot noe, blir utsatt for trusler. Her er et mylder å velge mellom, men mitt poeng er hvilken holdning dette blir møtt med. Om LAR er et virkemiddel som medisin eller rehabilitering gir gjenklang i fengselshverdagen for innsatte og ansatte. Mitt ståsted er veldig klart, men vil dette kunne gi seg til uttrykk som en forforståelse eller fordom under intervjuene?

Kvale og Brinkmann (2015) sier noe om rolleinnehaver som intervjuer i forhold til det å inneha en «bevisst naivitet» med å stille seg mest mulig åpen og fordomsfri til intervjuet. Slik kan en oppnå ny kunnskap med å åpne for nye fenomener, på den annen side skal intervjueren ha en viss sensitivitet i forhold til utsagn fra den som blir intervjuet. Om jeg derimot ikke hadde noen

kjennskap til hverken rusmisbruk eller straffegjennomføring fra før, ville kanskje dette gjenspeiles av intervjuet. Her kan spenningen mellom kravet til det å stille med en forutsetningsløs holdning og kravet til sensitivitet bli uttrykt i intervjuet.

Videre er sensitiviteten i forhold til å se ned på gjengangerne, relatert til også se seg selv som subjekt med egen bakgrunn inn i studien. Som sosialarbeider må jeg være bevisst min tolkning av hva som blir uttrykt i intervjuene. Forforståelse gir gjennom samhandling og interaksjonisme en faglig selvforståelse, der «jeg-vet-bedre» er et tema jeg må kunne kjenne igjen og være bevisst. Det kan i bredere forstand tolkes som en arroganse jeg forfejler fra mitt fagfelt, og som Bourdieu kaller skjult makt, og slik jeg forstår Bourdieu, med symbolsk vold (Wilken, 2006). Her kan språk og formuleringer få den andre, gjengangeren til å føle seg sett ned på, bli ukomfortabel i interaksjonen. Fangen trekker fram Bourdieu som eksempel med sitt syn på deltagende objektivisering, at en ikke bare tolker gruppen en skal forske på sin klassebakgrunn, men også må fortolke egen posisjon og bakgrunn. Hun (Fangen, min anm.) viser også til Wadel som påpeker vekslende av roller. Hun mener det er viktig å analysere egen rolle ut fra relasjonene man går inn i til de som blir intervjuet, og at man kan ha ulike roller overfor ulike deltakere (Fangen, 2010, s. 85).

I stor grad er sosialkonstruksjonisme basert på samhandling gjennom samtaler, der virkeligheten dannes gjennom felles historier, narrativer, vi forteller. Meninger som utveksles og nye erkjennelser danner et fellesskap om kunnskap. Det intersubjektive fellesskapet vil være pådriveren for identitetsopplevelse og selvforståelse, både for den som intervjuer og den eller de som samhandlingen implementerer. Med dette som utgangspunkt vil jeg tilstrebe å være utforskende på meg selv også under intervjuene. Jeg kan i utgangspunktet se noen tema som kan danne tolkninger som forforståelse i mine intervju. Jeg vil kort belyse dette.

Innsatte kan kalkulere med at opplysninger kan bli brukt mot dem i straffegjennomføringen: hvis de sier at de har et rusproblem, og dette blir kjent for ansatte, kanskje de blir holdt øye med, får skrevne rapporter på seg, får mindre goder? Eller man som innsatt kan gjøre seg tanker om at de blir tilført dårlige represalier som urinprøvetaking, blir visitert oftere enn ved stikkontroller, oppfordres til rusbehandling eller lignende? Bevisstheten for hvilke spørsmål man stiller er, etter min mening, nokså avhengig av at man kjenner til disse mekanismene som kan slå inn for rusmisbrukere i fengslet. Når jeg nå møtte mitt utvalg utenfor fengslet, ville jeg ta med forforståelser om rusbruk inn i intervjuene?

Et annet tema jeg skal være oppmerksom på, er min forforståelse av arbeid og skoletilbud under soning. Som vist til innledningsvis, er arbeid, sysselsetting og skole viktig som rehabilitering

under soning. Kriminalomsorgen har som vist til, fått flere ben å stå på med straffegjennomføring utenfor fengsel, der Friomsorgskontorene har fått ansvar for gjennomføring av behandling i institusjon i henhold til Straffegjennomføringsloven § 12, Fotlenkesoning og hjemmesoning i henhold til Straffegjennomføringsloven § 16 a og b, Bøtesoning og soning med narkotikadomstol (ND). Rehabilitering fra kriminalomsorgen sitt perspektiv, har under soning vært tuftet på arbeid og skole som vist til innledningsvis. Jeg stiller spørsmål ved om dette er godt nok for den målgruppen jeg har fokus på i min oppgave. Med importerte tjenester og en satsning på overgang fengsel, hjemkommune, hvor ligger ansvaret for rehabiliteringen? Dette er spørsmål jeg kommer tilbake til under kapitlet om diskusjon. Jeg må like fullt være klar over egen tanker rundt tematikken under intervjuene.

Det kan være en styrke for min studie å ha en bevissthet rundt egne holdninger overfor disse temaene, men det kan få gjennomslag av svakhet for studien hvis mine intervju viser jeg ønsker å lede gjengangerne i samme retning, med min påvirkning. For å ta med eget yrkesetiske grunnlag ifølge FO (Fellesorganisasjonen for barnevernsarbeidere, vernepleiere sosionomer og velferdsvitere), så har sosialarbeideren et særlig ansvar for å inneha et bevisst forhold til egen væremåte, motiver og verdier, og hvordan disse påvirker dem man møter. Profesjonsutøveren må være oppmerksom på hvordan man som profesjonell part påvirker styrkeforholdet i relasjonen, og at en profesjonell makt alltid kan misbrukes (FO, 2019-2023). Om relasjonen her er et intervju og partene kanskje ikke møtes igjen, er det fortsatt et prinsipp jeg som fagutøver skal etterfølge. Det er verdier som respekt for den andre, ivaretagelse av den andre som gjør seg gjeldende.

4.4 Intervjuguide

Jeg har valgt å benytte et semistrukturert intervju i min oppgave. Jeg har valgt å gi rammen for intervjuet, hva intervjuet vil omhandle, min intervjuguide til gjengangere for gjennomlesing før intervjuet finner sted. Med semistruktur, forstår jeg det er ikke kun åpne spørsmål, eller kun lukkede spørsmål i et skjema. Det er en mellomting, man tar opp noen tema, som gjort i min intervjuguide, og har dermed mulighet til å stille flere spørsmål i sammenheng med det som er gitt på forhånd. Med en etterfulgt transkribering, vil den skrevne teksten og lydopptak til sammen utgjøre materialet for analysen av studien. (Intervjuguide, vedlegg 2, s. 91).

Et kvalitativt intervju har også en dialektisk tilnærming, der elementer av fakta- og meningsspørsmål inngår (Kvale et al., 2015). Kvale og Brinkmann mener man kan ta med i intervjuet spørsmål i form av Doxa og episteme. Med Doxa forstår jeg her det greske filosofiske

ordet som er intervjupersonens, her gjengangeren, sine opplevelser og meninger. Dette gir en dybde som i motsetning til et intervju om et avgrenset fenomen, der man eksempelvis er ute for å finne meningsdanninger for og imot. For å ta med en gjenganger sine historier om opplevelser, hva de drømmer om, hva de tenker, danner dette et bredere bilde av fenomenet man ønsker å utforske. Som intervjuer kan man også ha mot til å utfordre med å stille spørsmål omkring fenomenet. Eksempelvis har jeg i intervju oppfølgingsspørsmål som «hva gjør det med deg?» Dette utfordrer gjenganger til å gi svar ut fra sitt ståsted, sin verdensanskuelse, med sine verdier. Dette kan på sitt vis skape episteme, kunnskap som er diskursivt begrunnet i en samtale. Å inneha en dialektisk posisjon, er ifølge Kvale & B å se på motsigelsene i et utsagn og deres relasjoner til motsigelsene i den materielle og sosiale verden. I tillegg vil man legge mer vekt på det nye som kommer til uttrykk enn status quo og relasjon mellom kunnskap og handling (Kvale et al., 2015).

Utarbeidelse av hva jeg ville intervjuer, er i stor grad basert på noe egen kunnskap og erfaring gjennom mitt arbeid i fengsel, men også hva som kom fram av forskning av Bjørn Arnesen i forbindelse med Gjengangerteamet. Hans funn om personer som betød mye i livet, var eldre brødre, ga en viss gjenklang i meg. Jeg ville finne ut litt mer om dette for gjengangerne, om noen personer var viktig i livet deres. Gjennom Mead sin interaksjonsanalyse er dette også et perspektiv å se til. Tillitten til de menneskene som gjengangeren mener har betydning i livet sitt. I dybdeintervju kan en derfor med åpne spørsmål lede til å bygge videre på de svarene en får. Det kan også vise veien for avgrensning og innsnevring av intervjuet underveis i gjennomføringen.

Jeg ville stille mest mulig åpne spørsmål, da dette ga gjengangeren en mulighet til å kunne gi svar på det de var opptatt av. På samme tid er det erfaringsmessig, viktig å ha en struktur å holde seg innenfor, da mange som befinner seg i fengsel, ønsker gjerne å benytte anledningen til å snakke om det som måtte falle inn i tankene der og da. Det er sikkert mange grunner til det, men jeg finner det naturlig å se på skifte av flate som en mulighet. Med Bourdieu sine flater tenker jeg her skifte av hverdagens miljø i et fengsel, å kunne sitte og prate med en annen, i en annen kontekst kan få tankene til å vandre, komme på historier. Jeg anser det som viktig å ha en balanse i gjengangeren sine svar, og heller stramme inn på historier som kan komme utenfor temaene (Tjora, 2010).

Tema jeg har tatt opp i intervjuguiden til gjengangeren, foruten en viktig person i livet, de spørsmål som er rettet mot rehabilitering og straff, hva gjengangeren mener er virkningsfullt under soning og hvordan dette påvirker hans liv (Se vedlegg nr 2 s.91).

4.5 Utvalg

I en avgrensning for hvor jeg ville finne et utvalg hadde jeg i utgangspunktet tanken på gjengangere på lukket avdeling i Trondheim fengsel. Da dette ikke gikk, foretok jeg søk i Trondheim by. Jeg har god kjennskap til ulike arenaer hvor jeg kan møte gjengangere, og tok kontakt med tre ulike instanser, Gjengangerteamet, helse- og overdoseteamet, og organisasjonen WayBack. De prøvde å finne informanter eller intervju kandidater for meg, men det viste seg å være vanskelig. Enten var de som ble spurt, lei all forskning, eller andre grunner til at de ikke ville stille til intervju. Jeg kommer tilbake til utfyllende kommentar til dette under snøballeffekten. De eneste som ga positiv respons, var WayBack, her jeg fikk to intervju. Med avslag fra Region Nord, som rommer fengsel fra Trondheim til Finnmark, av grunner nevnt innledningsvis, utvidet jeg søket, og snakket med avdelingsledere og inspektører i andre fengsel som gjerne ville ta meg imot. Grunnet pandemi, fikk jeg spørsmål fra kollegaer om det ikke kunne la seg gjøre å ta intervju med innsatte digitalt. Jeg er godt kjent med en fengselshverdag og vet at dette ville gi negative svar i utgangspunktet, det er for stor byrde på å organisere og å sette inn kapasitet til dette formålet.

I November 2020, kom et samlet svar fra samtlige regioner i Norge, der jeg fikk avslag på å intervju innsatte i høysikkerhetsfengsel, i hele Norge.

Med avslag fra alle regioner i Norge, en pandemi som økte og minsket i ulike kommuner, og derigjennom muligheten til å møtes, ble mine opprinnelige planer endret underveis.

Fangen viser til samfunnsforskeren Cato Wadel som måtte endre utvalg underveis i ett av sine forskningsstudier. I stedet for å forske parallelt på fire lokale bygder, med mange mennesker i hver av disse, endte han opp med å konsentrere seg om en mann og hans omgangskrets (Fangen, 2010, s. 43). Riktig så store omveltninger var jeg ikke tvungen til å ta, selv om jeg ble oppfordret til det, men utvalget ble noe endret. Jeg hadde ønsket om å ta intervju inne i fengslet, i tiden gjengangerne sonet, men var nå i møte med dem på kontor utenfor fengslet. Jeg vil komme tilbake til hvilken effekt det har, å ha møter etter soning, hva konteksten gjør i forhold til dette under punktet snøballmetoden.

Jeg ville foreta et strategisk utvalg, der jeg ville gå nærmere inn på erfaringer, opplevelser og hva gjengangerne selv erkjenner som muligheter for deltagelse i aktiviteter. Med et strategisk utvalg ønsket jeg å få et utvalg av noen gjengangere, i hovedsak fra Trondheim. Jeg ville vise til at jeg fremfor å velge en gruppe med mest mulig likhetstrekk, ønsker å få mer dybde og bredde i informantgruppen. Jeg vil ikke nødvendigvis avgrense i forhold til antall dommer, alder, kjønn,

eller andre felles trekk for gjengangeren, men ønske velkommen den som hadde blitt formidlet gjennom organisasjonen WayBack. Derfor var det nesten umulig å skulle gi et eksakt antall på forhånd, da pandemien satte stopper for mange muligheter utenfor fengsel. De aller fleste offentlige arenaer og frivillige organisasjoner hadde hjemmekontor som base for nødvendig bistand, og med stengte tiltaksbaser hvor gjengangere potensielt kunne møtes. Med avgrensning i tid, var jeg heldig å kunne erverve fem intervju under ekstremt vanskelige forhold, under en periode på ett år.

Wadel kaller de utvalgene vi bruker i kvalitativ forskning for samspillende utvalg: der utvalget har noe med hverandre å gjøre. Dette i motsetning til kvantitativ forskning der utvalget ofte består av en gruppe som ikke har noe spesielt med hverandre å gjøre (Fangen, 2010). Med dette som bakgrunnsteppe, finner jeg det interessant å se på hva det er denne gjengangergruppen kan ha til felles.

4.6 Rekruttering

Jeg innledet min studie med å søke om godkjenning for å gjennomføre denne oppgaven av NSD (Norsk samfunnsfaglige datatjeneste AS). Her gjenga jeg målgruppe, hensikt, spørsmålstilling, beskrivelse av studiet i sin helhet. Jeg fikk denne godkjent (vedlegg nr 3, s. 93).

Videre skulle de aktuelle institusjoner som er «vert» for intervjuobjektene, i dette tilfellet var det Kriminalomsorgen ved Regionskontorene som ble søkt om gjennomføring av studien. De kunne ha vært en hjelpende hånd for å formidle videre informasjonsbrev, finne nøkkelpersoner eller døråpnere, skape dialog med fengsel med høy sikkerhet, for å bistå med studien. Dette av slo regionene i felles svar (vedlegg nr. 5 s 98).

WayBack responderte med forespørsel fra meg pr telefon, at selvfølgelig! Jeg kunne da sende informasjonsskriv jeg hadde utformet, min intervjuguide og positivt svar fra NSD, til mine kontaktpersoner i WayBack (Fangen, 2010) påpeker det å presentere forskningsprosjekt på en åpen og tillitsvekkende måte. Jeg tar hennes betydning av første henvendelse fra meg, til de som er verter for de jeg vil møte, i dette tilfellet WayBack. Jeg ber om kontorpersonalet kan bistå meg i å finne gjengangere i fengsel, som også er tilknyttet WayBack, til å delta i mine intervju. Døråpneren eller gjengangeren selv, kan ta kontakt med meg pr,telefon. Det er angitt i informasjonsskrivet at gjengangeren selv kan ta kontakt. Informasjonsskriv med Informert samtykke ble tilsendt WayBack for å be om deltakere i mitt prosjekt. (vedlegg 1, s.89). Mine døråpnere på WayBack tar oppgaven som foreskrevet og arbeidet med rekruttering er satt i verk.

At jeg selv ikke er aktiv i organisasjonen på noe punkt, at et utvalg blir rekruttert av døråpnere, skaper en distanse hvor min rolle som student blir tydeligere enn hvis intervjuene skulle ha foregått i fengsel. Som forsker er det viktig å kunne se at resultatene kan bli annerledes med annen metode, andre utvalg. Jeg har ikke kontroll på hvem som blir rekruttert i min studie, jeg frigir mulighetene til portåpnere i WayBack å bidra til et bredt tolkningsgrunnlag for analysen og videre arbeid. I tillegg er det et krav om rusfrihet i å komme til Wayback sine lokaler. Mer om dette i neste punkt.

4.7 Snøballmetoden

Denne metoden kan benyttes for å rekruttere flere deltakere i en undersøkelse. En, eller noen, som allerede har takket ja til å delta, blir spurt om de vet av andre som kan delta. Jeg vil her gi noen perspektiver over begrensninger dette kan gi. Det er gitt at jeg er på etterspørsel etter gjengangere i fengsel, en sårbar gruppe. Den første begrensningen kan være at den eller de som blir spurt om å rekruttere andre, har sine oppfatninger om hvem gjengangere er, som går innenfor sitt sosiale nettverk, som kan være begrensende i seg selv. Et annet perspektiv er utfordringer som innbefatter blant annet det Tjora er inne på med å angi hverandre og at snøballen kan slutte å rulle (Tjora, 2010, s. 136). Han tar opp også etiske perspektiv som kan innebære at aktuelle deltakere blir avdekket uten deres reelle ønsker. Jeg har et annet utgangspunkt hentet fra egen erfaring. I min praktiske hverdag der samtaler med rusavhengige har preget mitt yrke de siste 30 år, har jeg vært tydelig på å gi følgende informasjon til de jeg har samtaler med: Innenfor denne institusjonen kan vi møtes og snakke fritt. Møtes vi derimot i sosiale rom i byen, på gata eller shoppingsenter, er det opp til deg å hilse på meg først. Da gir du et tegn på at det er ok at vi kan snakke sammen. Dette har vært en uformell avtale som har fungert veldig godt, da jeg har møtt tidligere innsatte, komme gående mot meg, som har sett på meg med triste øyne, ristet på hodet og gått videre. Eller på den annen side gitt veldig tydelig tegn på at de vil prate med meg. Problemstillingen kommer inn der jeg ønsker at gjengangere skal rekruttere gjengangere og risikoen for følgende er overhengende; En gjenganger som er løslatt, og er i en optimistisk drive og med pågangsmot for å mestre en tilværelse og et liv uten rus, er slik jeg kjenner vedkommende, veldig sårbar på hvem han vil kontakte. Aller helst ønsker han å skjerme seg fra andre kjente fra rusmiljøet, nettopp for å mestre en ny situasjon, et liv uten rus. For meg ville det bli uetisk å be en gjenganger rekruttere andre i lys av denne sårbarheten. Om jeg hadde gjort det, ville det blitt for meg, en klar mistillit og maktanvendelse ovenfor den jeg spurte. På dette grunnlaget ble ikke snøballmetoden anvendt i min studie.

Et annet erfaringsperspektiv jeg vil ta med er forskjellen på å ta intervju inne på institusjon, her fengsel, og ute i det sosiale rom. Gjengangere som kommer inn i fengsel og soner en litt lengre periode fra 6 måneder og mer, vil ha en mulighet til å kunne «komme seg». Med dette mener jeg å få tilbud om nedtrapping på rus sammen helsetjeneste, få rutiner og måltid som friskner til. Dette er en av mine grunner for at jeg ville ta intervju inne i høysikkerhetsfengsel, jeg opplever gjengangeren som kanskje mest stabil under slike system. Med konstant tilskudd av gjengangere i fengselet, kunne man ha en større flate å rekruttere fra. Snøballmetoden kunne være mer aktuell å benytte her, da en kunne benytte betjenter som portåpnere; hjelpe til med informasjon, henge opp plakater, fortelle om studien. Jeg vet at det ville være lettere å kunne få hjelp til å rekruttere blant innsatte også, da innsatte ofte liker å kunne få mulighet til en annerledes aktivitet i hverdagen. I fengsel med høy sikkerhet tror jeg bestemt snøballmetoden kunne benyttes.

Alle som arbeider i fengsel, kjenner til en slags uro som innsatte viser i perioden like før løslatelse. Mye på dette grunnlaget har man i de siste årene satt inn mye arbeid på tilbakeføring og «mind the gap», sikre gode overganger. Det er kanskje lettere å ha følge med de innsatte som har familie å komme hjem til, en bolig, muligheter for en jobb, eller skal fortsette å studere. Min erfaring med gjengangere, er at de kan være like optimistiske, men har da større utfall med rus og ny kriminalitet innenfor kortere tidsperspektiv enn andre, rett etter løslatelse. Som forskning viser, innledningsvis, så er det i løpet av første år at nye kriminelle handlinger skjer for gjengangere. Jeg har møtt kritikk på dette av kollegaer, som mener gjengangere kan bli intervjuet selv om de er litt ruset, men i stand til å snakke. Jeg avviser denne ideen da det vil stritte mot mitt syn på sårbarheten i forskningsøyemed. Jeg finner det etisk riktig at jeg skal ikke finne ut av *hvor* ruset en person er, og gjengangeren på sin side skal kunne gjøre rede for bevisstheten rundt intervjuet og sine svar på spørsmålene. Det gjør jobben med å rekruttere gjengangere utenfor fengsel langt mer vanskelig. Det gjør, etter min mening, også snøballmetoden mer uskikket som form til rekruttering utenfor fengsel.

4.8 Presentasjon av mitt utvalg

Jeg fikk intervju fem personer, en kvinne og fire menn. To av dem i Trondheim, tre i Oslo. De er i en alder fra 39 til 60 år. Lengder på dommer har stor variasjon, fra gjentatte korte dommer etter hverandre, til lengde med lang dom og landets strengeste form, en forvaringsdom. Til sammen hadde de sonet ca 85 år i fengsel. Deres syn på å være gjenganger vil bli belyst under kapitlet om analyse og funn. Vi brukte ca 48 minutter til 1 time og 20 minutter på intervjuene, innenfor en komfortabel ramme: kun én mente det var nok bruk av tid, den som hadde kortest tidsbruk på intervjuet. Han hadde også en uttalt ADHD diagnose, noe som kan ha innvirkning på

å sitte stille, fokusert over tid. De fem intervjuene ble 78 sider transkribering, et tilskudd til råmaterialet for analysen.

4.9 Gjennomføring av intervju

De to intervjuene i Trondheim, ble avholdt på WayBack, på et kontor satt av for formålet den tid det tok. I Oslo sin avdeling av WayBack, ble det satt av et større rom, med bord og stoler ved en langvegg. Alle som ble intervjuet fikk bestemme sted for selve gjennomføringen, om de ville vi skulle være hjemme hos dem, på cafe. Før intervjuene kom i gang, pratet vi litt løst og fast, om vær, om pandemi, om muligheter til å møtes med avstand. Dette for å skape en god atmosfære, der jeg visste at jeg var ansvarlig for gjennomføring, men ville gjengangerne vel. Jeg gikk gjennom skrivet om informert samtykke. Alle jeg skulle intervju hadde fått alle papirer på forhånd, samtykke, informasjonsskrivet og intervjuguiden. Tre av dem hadde skrevet under samtykke når de kom til intervju, to skrev under etter å ha gått gjennom det muntlig sammen dem. Å motta alle nødvendig informasjonspapir på forhånd var også for å gi trygghet til hva formålet med vårt møte skulle være. Gjengangere som blir bedt om å reflekter over egen situasjon og personlige forhold, kan ha behov for ekstra trygge rammer (Kvale et al., 2015; Tjora, 2010).

Valget for et personlig møte henger sammen med det jeg oppfatter som et fravær av nærhet hvis jeg skulle gjennomføre et intervju digitalt. Med det mener jeg at hvis jeg eksempelvis skulle ha videokonferanse, ville jeg ha mistet informasjon over hvordan den jeg intervjuer oppførte seg utenfor kameravinduet. Tromming av fingre, urolige ben, dette er informasjon jeg ville ha mistet, og gitt meg et ufullendt inntrykk. Interaksjonen i intervjuet, hvordan vi veksler på informasjon om vår tilstedeværelse, med ro, åpenhet eller kontradiksjon som lukkethet, unnvikelse av blikk, er kroppsspråk som er viktig å få med under møtet der intervjuet finner sted. Mead sin interaksjonsteori er basert på at mennesker kan opptre i forhold til hvordan den andre forventer du skal opptre. Hva som er sosialt akseptert, har sin bakgrunn i tillærte verdier og moral (Oltedal, 2005). Det kan ta lang tid å sosialisere seg inn i sosiale settinger, der det er forventet noe annet av deg, så som atferd og språk, i et helt annet felt, her i en intervjusituasjon. Jeg noterte underveis i mine notater om jeg kunne finne uttrykk av kroppsspråk. Latter har jeg også tatt med i mine notater, da det kan uttrykk en felles humor, eller også kan være et uttrykk for satire, nervøsitet, eller andre følelser i situasjonen. Mer om dette nevner jeg i kapitlet om funn.

Kvale, Brinkmann (2015) og Tjora (2010) peker på at i kvalitative forskningsmetoder kan komme nær den man forsker på, eksempelvis i observasjonsstudier og dybdeintervjuer. De peker på at hvis dette varer over en viss tid, vil det ofte utvikle seg til et tillitsforhold mellom forsker

og informanter: hos forskeren kan det avstedkomme følelser som en forpliktelse, og for de som blir intervuet – som forventninger. Dette ville gjort seg spesielt gjeldende om jeg hadde foretatt intervjuene inne i fengsel. Rolleavklaringer og bevissthet rundt dette, der jeg i ene øyeblikket fungerer som sosialrådgiver, i neste som dybdeintervjuer. Da det ikke ble noe av intervju inne i fengsel, stilte jeg som en student i møtene på WayBack. To av gjengangerne jeg intervjuet, hadde jeg kjennskap til, da de har sonet der jeg arbeider. Rolleavklaringen ble derfor tydelig for de, men også de andre – jeg informerte før intervjuene at jeg gjorde denne studien i forbindelse med min masteroppgave. Alle i mitt utvalg var på tidspunktet utenfor fengsel, og kunne derfor tydeligere relatere min rolle som student.

Spørsmålstillingene er derfor noe jeg bør være ekstra bevisst i forhold til i min studie, noe som ofte oppleves for gjengangerne; de har avbrutt sine rusbehandlinger, de mestret ikke, voldsepisoder, eller ny kriminalitet har gitt nye nederlag. Dette kan få utslag underveis av min studie. Det kan blant annet føre til asymmetri i formaliteten: at jeg som intervjuer stiller et åpent spørsmål, som jeg tenker vil åpne opp for en refleksjon. Dette har jeg planlagt på forhånd, men som kanskje gjengangeren ikke helt forstår, eller rett og slett har forventninger om å svare kort og presist på spørsmålet (Tjora, 2010). Det å ta ting på sparket, være fleksibel i forhold til hva som kommer som svar, kan kanskje bidra til at jeg mister kontrollen over min reaksjon. Det kan føre til at jeg lar meg lede inn i synspunkter fra gjengangeren og støtte hans utsagn, eventuelt ha et lengre foredrag om hva jeg kan om temaet. Å holde formaliteten oppe, blir en balansegang i kravene til gjennomføring av intervjuene.

Tjora benevner *konfekt* og *respekt* som et insitament for avslutning av intervju. Med respekt menes her å gi tilbake til de som deltar, teoretiske konsepter eller imøtekomme deres ideer og slik vise respekt for de som blir intervjuet. Med konfekt mener Tjora det handler om å takke for deltakernes interesse og deltakelse. Jeg hadde med brus, kjeks og sjokolade til kaffen under mine intervju. Nettopp for å takke deltakerne. En av deltakerne bekreftet på spørsmål om de ville lese gjennom intervjuet, at han ønsket et eksemplar over min ferdigstilte masteroppgave, noe jeg ønsker å imøtekomme.

Det er viktig å kunne gi noe tilbake ut fra at de intervjuede investerer tid og livsanskuelser til forskeren. Det vanlige er at studien blir gitt tilbake som ferdig produkt. – Til organisasjonen, firma eller avdeling der den ble gjennomført. En kan velge å presentere den på ulike vis: invitere gjester, media med mere, forutsatt at dette er avklart på forhånd. Et etisk aspekt i å vente til slutt, er syn på teknisk analysing, for eksempel ved transkribering. Skulle jeg ha aksept for denne av han jeg intervjuet, kan dette bli en prosess i seg selv. Der jeg skriver eksempelvis tenkepause, vil

den intervjuede motsi mitt synspunkt, og vi kan få lange diskusjoner vedrørende intervjuet. Derfor kan det være hensiktsmessig å vente på sluttproduktet før man gir det tilbake (Fangen, 2010; Kvale et al., 2015; Tjora, 2010).

4.10 Lydopptak og Transkribering

Dybdeintervjuet ønsker jeg å gjennomføre med lydopptak. Dette for å kunne benytte transkribering i etterkant. Her vil jeg kun bekrefte at dybdeintervjuet vil få en tredjepart i rommet hvor intervju skal gjennomføres. Dette kan forlede studien som en ikke-menneskelige påvirkning. Det kan, som flere påpeker være et forstyrrende element i rommet (Fangen, 2010; Tjora, 2010) og (Kvale et al., 2015, s. 129). Et fremmedelement som teknisk innretning under en samtale. Den kan på positivt innvirkende på intervjuet være en markør for at nå starter vi, og motsatt, en slutt på intervjuet, den formelle parten. Like viktig er det å ta med praten forut og etterpå, den uformelle, så en ivaretar et godt klima. Det kan også medføre noen implikasjoner, hvis lydopptakeren stopper i mangel av batteri, eller andre uforutsette situasjoner skjer; eksempel på dette kan være avbrytelser, telefon som starter, i fengsel kan for eksempel en alarm eller kriseberedskap komme helt uanmeldt. Dette må en ta med i refleksjoner for intervju- i forkant når en planlegger hvor intervjuet skal foregå, og ta høyde for uforutsigbare situasjoner. På lydopptaket hører vi de som er til stede i rommet, eller om det er andre forstyrrende element for lydopptaket.

Det er betydelig at de jeg intervjuer skal være sikre på at jeg ikke vil la intervjuene være løselig oppbevart og lett tilgjengelig for andre. Lydopptaket var opplyst om i informasjonsbrevet de fikk i forkant. Før vi startet intervjuet forklarte jeg også hvordan jeg la inn intervjuene på min medbragte pc og hvordan jeg ville kryptere filene. Jeg spurte om de var interessert i å se at jeg gjorde det etter gjennomføring av intervjuene, hvilket ingen var interessert i. To takket derimot for at jeg var forsiktig med oppbevaring av intervju.

Transkriberingen vil være med for å høyne kvaliteten på intervjuet. Med en nøyaktig beskrivelse av hvert et ord som er sagt, vil dette bli lettere å gjengi. I tillegg får vi kanskje med det Tjora (2017) kaller visuelle ledertråder, det vil si informasjon om stemningen i rommet. Det kan være innviklet å beskrive en latter; kanskje jeg oppfatter den som ironisk, støyende, nervøs eller stresslindrende. Da er det viktig å skrive ned min tolkning underveis i intervjuet, slik at man kan gjengi et mest riktig situasjonsbilde av intervjuet. Det vil også kunne ha en sammenheng med hva intervjuet skal benyttes til, ved å spørre seg «hva er en nyttig transkripsjon for min forskning?» (Kvale et al., 2015, s. 212).

Prof. Marco Valenta, ved Institutt for Sosislat arbeid, NTNU, påpekte i en forelesning om kvalitative intervju at det kunne være hensiktsmessig å skrive minnelapper underveis under intervjuet. Dette av grunner som nevnt over, men også som hjelpemiddel til transkribering etterpå. Dette ble husket i transkriberingen, det å skille ut uttrykk for følelser ved å sette i kursiv. Jeg fikk et fyldigere notat å arbeide ut ifra.

KAPITTEL 5

5. Analysen, en metodisk tilnærming

Kvale og Brinkmann (Kvale et al., 2015) gjengir en 6-trinns analyse av et intervju. De tre første trinnene omtaler selve intervjuet, trinn 4 transkriberingen, trinn fem omhandler gjenintervju og det siste å se beskrivelse og fortolkning vil omfatte handling., der intervjupersonene begynner å handle ut fra ny kunnskap. Jeg tenker det er vel verdt å ta med seg at uansett analysemetoder, er det noen felles trekk med beskrivelsen av trinnene. Blant annet er fortolkning av meninger og meningsdannelse sentrale tema. Gjennomlesing av uttalelser og meningsdannelser vil være avhengig av språk og analyse av tekst. Dette kan gi, som Kvale og Brinkmann (ibid) påpeker, partisk eller subjektivistisk perspektiv. Med ulike innfallsvinkler kan en stille spørsmål om det er den som intervjuer, eller den som blir intervjuet, som eier meningene. Dette vil være avveining i validiteten, og bør komme fram under analyse av intervjuet; angi tydelig hvem som sier hva.

Ved å kode eller kategorisere intervjuuttalelser, er man i oppstart av analysen. Her kan ulike kategorier kjennes igjen ved at man har knyttet ett eller flere nøkkelord til en tekst. Intervjueren gjengir da hva den som blir intervjuet, har uttrykt av meningsenheter. Med å fragmentere utsagn, og trekke fram de ulike meningene jeg ønsker å framheve, kan dette arbeidet tillegges forskjellige og mange fortolkninger.

Koding spiller en viktig rolle i Grounded Theory, utviklet av Glaser og Strauss i 1967 (Tjora, 2010). Han poengterer at kodene skal ligge så tett opp til empiri som mulig og gjerne begrep som finnes i datamaterialet. Målet er å utvikle kategorier som innbefatter de studerte handlingene og erfaringene fullt ut. Dette kommer ned til kategorisering der man sammenligner data på leting etter likheter og ulikheter som derigjennom leder til utvalg av nye data og nedskrivning av teoretiske notater.

Induktiv forskning er empiridrevet og slutter fra flere subjektive tilfeller til en generell regel. Hvis man med sine innsamlede data kan kode, kategorisere og komme fram til en generell regel, har man induktiv forskning. Eksempelvis om resultat fra en analyse av gjengangere og bruk av rus, slutter at alle gjengangere er norske, vinningskriminelle, kan det i utarbeidelsen av studiet ha vært en omfattende undersøkelse. Med en eksplorerende og empiridrevet forskning, der et åpent forhold mellom intervjuer og den som blir intervjuet, med vektlegging på forståelse framfor forklaring som i motsatsen, deduktiv forskning.

Deduktiv forskning er hvor man slutter fra en generell slutning til enkelttilfelle. I sammenheng med analyse, vil dette kunne utgjøre eksempelvis en tolkning av en teori – til å omhandle ett

tilfelle. Deduktiv forskning er drevet av teori- og hypoteser, ofte basert på tall, en distanse til intervjuobjekt og fenomen man vil forske på.

Grounded Theory metoder består av systematiske, men fleksible retningslinjer for å samle og analysere kvalitative data for å konstruere teorier fra dataene selv. Grounded Theory begynner med induktiv data, som er induktivt prosessert fra feltarbeid, her dybdeintervju, og går fram og tilbake mellom data og analyse, bruker komparative metoder, og holder den eller de som skal analysere, i samspill og involvert med data og analyse.

Tjora har en stegvis-deduktiv-induksjon metode (SDI) over koding av kvalitative data (Tjora, 2010). Her har vi de deduktive tilbakekoblingene som er tester for hver trinn og en kvalitetssikring av framdriften av analysen. Induksjon er særlig gjenkjennelig fra trinnene *opp* trinnene, og deduktive data gjenkjenner analysen *ned* trinnene. Tjora mener benyttelse av begge analyseaspektene i trinnene, sammen tilbakekoblingene, kan utgjøre en abduktiv analyse. Tilnærming starter fra empirien som induksjon, men aksepterer betydningen av teorier og perspektiver i forkant og /eller i løpet av forskningsprosessen.

Med å utforske utsagn, sette de sammen teori, danne nye innfallsvinkler til neste intervju, er noe som tiltaler meg. Her får man anledning til å kunne finne ut mer, praktisk, empirisk og teoretisk materiale ved å finne ny kunnskap. Jeg har lært i prosessen under masterstudiet at jeg ikke skal være for bastant, men bør være bevisst på å ta i bruk den nye kunnskapen jeg har tilegnet meg underveis. Et viktig prinsipp er en transparent beskrivelse av den trinnvise gjennomføringen i analysen, der det kommer fram tydelig hva de involverte, intervjuer og den som blir intervjuet, uttaler. På denne måten blir etterprøvbarehet og transparens ivaretatt.

5.1 Hermeneutikk

Hermeneutikk er læren om fortolkning av tekster og formålet med hermeneutisk fortolkning er å oppnå gyldig og allmenn forståelse av hva en tekst betyr (Kvale et al., 2015, s. 73). Den tyske filosofen Hans Georg Gadamer, brakte videre tanken om Husserls fortolkninger og la til at våre meninger dannes ikke bare til fenomen i seg selv, men er avhengig av en kontekst i en bestemt tid i historien med påvirkning av nåtid og en tradisjon fra fortid. Han hevdet at all forståelse og meninger er basert på forforståelser, eller fordommer som Gadamer benevner det som.

Gadamer er, ifølge Thomassen, opptatt av den dialogiske erfaring, der mennesket møter det ukjente og fremmede, gjør mennesket seg nye erfaringer (Thomassen, 2016). Gadamer ser på forståelsesfronten som en erkjennelse for at alle mennesker gjør seg nye erfaringer i kontekst av tid og kultur innenfor samme historiske epoke. Beveger man seg ikke mot noe ukjent eller

fremmed, og forblir stille vil man ikke erfare. Overført til en dialog, mener han at idet mennesker snakker sammen vil nye meninger dannes i utveksling. Om man tviholder på forestillinger og forventninger til den andre, kan dette lede til misforståelser. Om man derimot møter det som sies med å sortere, belyse andre perspektiv, skape nye oppfatninger om den andre og derigjennom stille nye spørsmål som leder til nye sider og ny forståelse av den andre.

Denne pendelvirkningen i en samtale, mener Gadamer, er en sammensmeltning av horisonter, men det er feltet imellom som er bevisstgjørende. Hva jeg sier, og den andre sier, ut fra subjektive perspektiver, danner en ny forståelse, en formidlingsprosess. Gadamer er kjent for denne hermeneutiske sirkel, der ulike subjektive perspektiv, danner en dialogisk forståelse mellom de to.

Med å ta med noen refleksjoner rundt hermeneutikken, sier Katrine Fangen at dens første betingelse er når man forstår noe ut fra noe som henvender seg til deg (Fangen, 2010). Dette noe, kan være det som bryter med din gamle oppfattelse av en viss gyldighet. Det kan være noe som provoserer, noe som berører eller setter følelser i sving, like mye som ny, tilført kunnskap. Det er ikke mulig å oppdage en fordom hvis den ligger uberørt. Selve utvekslingen er det man kan se gjennom en avbrytelse, i intervju, i form av åpne spørsmål som gir en åpenhet for fordommene. Hans George Gadamer, sier man bør utsette sine fordommer for risiko. Med å oppsøke det man har noe usikkerhet i forhold til, kan man erverve ny, eller annen kunnskap enn det du hadde. Med å bli klar over egne fordommer, hente ny kunnskap, redusere fordommen, har man en hermeneutisk tilnærming til dybdeintervjuet som prosess, og også sin egen intervjuguide.

«Mennesker er selvfortolkende, historiske vesener, med forståelsesredskaper som er betinget av tradisjon og historiske liv. Forståelse er avhengig av visse fordommer» har Gadamer sakt. Med en hermeneutisk tilnærming som en analytisk ramme for min studie, vil jeg videre fremme valg av analysemodell.

5.2 Forskningsetikk

Både Fangen, Kvale & Brinkmann og Tjora er enige om innholdet i at informert samtykke er av det viktigste grunnlagsdokumentet vi utretter i studien, mellom intervjuer og den enkelte i utvalget. (Fangen, 2010; Kvale et al., 2015; Tjora, 2010). Her vil innholdet belyse den juridiske siden ved gjennomføringen av studiet; hvordan studien vil bli gjennomført, hvordan informasjonsmateriellet skal oppbevares og hvordan dette skal brukes, eventuelt offentliggjøres i etterkant. Dette forfattes i en kontrakt.

Det som kan få gjengangerne til å reagere, kan være grad av deling av sensitive data; om det er sårbare tema de skal besvare. Jeg kan på ingen måte forhåndsklarere hva den enkelte jeg intervjuer mener er *for* sensitivt, ei heller om jeg kan garantere hva han mener er for sensitivt å dele. Dette vil komme fram underveis i intervjuet. De samme forfatterne påpeker at en må reflektere over at man kan komme inn på følsomme temaer og intervjueren er ikke en terapeut som kan bistå med hva som skjer med den som intervjues etter intervjuet er over. For å forhindre at dette skal skje, kan man si høyt under intervjuet at den som intervjues har lov til å avstå å svare om en finner det «for nærgående». Jeg har derfor lagt det inn i intervjuene to ganger, der de har muligheter for å si noe helt konkret om dette. Det er også viktig å presisere at den som blir intervjuet står fritt til å avbryte vårt samarbeid uansett tidspunkt under prosessen for min oppgave. Dette er også presisert i informasjonsskrivet og samtykket.

Med informert samtykke, er konfidensialitet og anonymitet grunnpilaren for kvantitativ forskning. Selv om det er oppgitt at opplysninger oppbevares konfidensielt i det informerte samtykket, forklarte jeg de jeg intervjuet, hvordan jeg ville gå fram med oppbevaring av data. De fikk mulighet til å se at lydfil ble overført til pc, og hvordan disse ble sikret, og lydfil slettet. Ingen av de jeg intervjuet mente det var nødvendig, de viste meg tillit til å gjennomføre denne delen. At jeg sikrer anonymitet, har jeg forsikret de om, noe jeg også belyser innledningsvis under punktet avgrensninger. Også her ble jeg muntlig vist tillitt fra gjengangerne i intervjurommene. Under transkriberingen ble deres navn byttet ut med nummer og en bokstav for å hindre at navn skulle komme opp i videre arbeid med analysen. Ved å gjengi utsagn i analysen har jeg gitt de nye navn, basert på den bokstaven de tilfeldig har fått utdelt under transkriberingen. Videre ble stedsnavn på fengsel utelatt, for å sikre anonymiteten i videre forstand.

Jeg har i min oppgave studert på egen praksis. Dette har bragt fram refleksjoner rundt selve intervjuene, men også den erkjennelsen å få avslag på å intervju innsatte i høysikkerhetsfengsel. For det første var det to av mine intervjupersoner fra samme fengsel hvor jeg har arbeidet lenge. De to visste av meg, men vi har ikke hatt mye med hverandre å gjøre i samtaler eller med annen bistand fra meg under deres soning. Uansett, vil dette kunne ha fått en innvirkning på våre intervju, da de visste om min rolle i fengslet. Det kunne ha oppstått uklare tanker om hvorfor jeg ønsket å intervju dem, hva jeg ville med å gjennomføre intervjuene. Jeg er av den oppfatning at dette vil latt seg være sterkere gjeldende om intervjuene hadde foregått i fengsel, da det kanskje kunne vært en skjult agenda fra innsatte til å delta. Det er helt klart en svakhet jeg ser med oppgaven at jeg ikke vet hva de ville ha svart hvis helt utenforstående hadde spurt de samme spørsmålene. Nå ble min studie gjennomført utenfor fengsel, der det var gjengangeren som

bestemte om han ville delta. Jeg ga uttrykk for at jeg ikke ville ha noen form for innflytelse på eller fra Kriminalomsorgen, min studie kan ikke påvirke noe innenfor kriminalomsorgen for deres saker. Jeg ønsket en stemme fra de som gjengangere, noe de i intervju se de mente det var viktig i seg selv.

Jeg søkte sammen min veileder 01.10.2018 om prosjektet kunne bli godkjent av Norsk Senter for Forskningsdata, NSD. Her gjennomgås det lovlige grunnlaget for studien, dens intensjon, rekruttering, personvernprinsipper og de registrerte sine rettigheter. Den ble godkjent 08.02.2019. Slik kunne jeg sette ut i livet en ønsket masteroppgave, og sendte søknadene til Kriminalomsorgen for å kunne intervju innsatte under soning, i norske fengsel med høy sikkerhet. Da Kriminalomsorgen Region Nord ga sitt avslag, måtte jeg endre min sak i NSD til å gjelde ikke bare løslatte fra Trondheim fengsel, men fra hele landet, noe som ble godkjent (se vedlegg nr 5 s.98).

5.3 Analysen, en metodisk tilnærming

På grunnlag av formål og emneområde i min undersøkelse har jeg valgt meningsfokuserende analyse som metode. Her er hermeneutikk, fenomenologi og elementer fra sosialkonstruksjon som kan forenes. I arbeidet med transkriberingen og intervjuanalysen har jeg valgt å benytte en systematisk, kvalitativ analyse slik Kvale og Brinkmann foreslår. De påpeker at dette er en beskrivelse av vanlige trinn i intervjuanalysen (Kvale et al., 2015, s. 221). Mine forskningsspørsmål er *hvordan gjengangere opplever straff og rehabilitering under soning og hvordan dette påvirker deres liv*. Jeg ønsker å trekke ut meninger om de ulike tema gjengitt i analysens funn.

Viktig å presisere at jeg har fulgt de fire første trinnene, men utelatt de to siste trinnene, noe jeg kommenterer til slutt i dette stykket om analysen..

Et første trinn er å lese beskrivelsene av livsverdenen til gjengangere i løpet av intervjuet. De forteller hva de opplever, tenker og gjør i forbindelse med ulike tema. Jeg leste her hele intervjuet på nytt, etter å ha latt det ligge en stund. Jeg lette etter nye innspill, og det var noe jeg hadde mistet i lytting av intervjuet. Jeg opprettet et eget analyseskjema, der jeg kopierte inn intervjuet i en egen tabell på midten av siden. Her farget jeg ut tema den enkelte hadde.

Videre tok jeg tak i om intervjupersonene fikk ny selvanalyse under intervjuet. Jeg var på utkikk etter om de fant nye betydninger i det de opplevde og gjorde, på bakgrunn av sine egne beskrivelser. Jeg noterte i felt til venstre tanker jeg gjorde meg om evt ny selvopplevelse. Det jeg vil gjøre, er å trekke ut essensen i det empiriske materialet, for å redusere materialets volum før

jeg til sist legger til rette for idègenerering på grunnlag av detaljer i empirien. Jeg har da gått gjennom alle transkriberinger for å finne spesielle utsagn, *empirinære koder*. Jeg har på denne måten gått gjennom empirien på en induktiv tilnærming.

På høyre side av intervjuet noterte jeg mine fortetninger og fortolkninger av det jeg som intervjuer hadde stilt spørsmål om. Der jeg stiller eksempelvis oppfølgingsspørsmål som «mente du..?» «var det slik at..?» Her får gjengangeren en mulighet til å korrigere og utdype sine svar med «Nei, jeg mente...» «Det var ikke akkurat sånn». Her er Kvale og Brinkmann klar på at en slik måte kan fortsette til det bare er en fortolkningsmåte igjen, eller til det er fastlagt at intervjupersonen, her gjengangeren, har flere, eller selvmotsigende oppfatninger om et emne.

For en praktisk gjennomføring og ytterligere anonymisering, valgte jeg å klippe ut alle temaene og bestemme meg for hovedtema og undergrupper av disse. I forhold til mine forskningsspørsmål, er valget på straff og rehabilitering to tema. Videre valgte jeg å trekke ut andre hovedtema som ulike definisjoner av begrepet gjenganger, hvilke personer som er viktige i livet og tanker rundt hva som skal til for framtiden.

Det fjerde trinnet er å transkribere intervjuet tolket av meg, enten alene eller sammen andre forskere. I den *egentlige analysen* utvikles de som er intervjuet, sine meninger. Her, gjengangerne, sine egne forståelser hentes fram i lyset, og forskeren presenterer nye perspektiv på fenomenet. Jeg vil her trekke fram tema, i en teoretisk eller et reflekterende perspektiv og sette i kontekst med hva gjengangerne opplever. Jeg har her gått gjennom analysen med en deduktiv tilnærming. Teori og praksis kommer mer fram under kapittel om funn

Kvale og Brinkmann har som nest siste trinn gitt en mulighet til å be den som ble intervjuet om å lese gjennom det ferdige resultatet, og komme med sine siste endringer. Her kunne de få en mulighet til å kommentere mine fortolkninger eller å utdype sine egne uttalelser i intervjuet. Jeg spurte mine deltakere i utvalget om de ville lese gjennom ferdig skrevet intervju, noe de avsto. Jeg kan derfor ikke etterkomme dette punktet.

Det siste punktet forfatterne tenker kan være i forlengelse av intervjuet, er å forlenge tråden fra beskrivelse og fortolkning til handling. Endringene kan da ligne på terapeutiske intervju, eller også være til nytte innenfor aksjonsforskning, der intervjuer og de som blir intervjuet « handler sammen på grunnlag av kunnskapen som kommer frem i intervjuene» (Kvale et al., 2015, s. 222). Dette punktet tok jeg heller ikke opp i min studie, delvis av ytre påvirkning som Covid-19, reiser til andre kommuner, delvis av tidsaspektet i studien og i tillegg ingen forpliktelser fra meg eller gjengangerne til å ta intervjuene til et slikt nivå.

5.4 Reliabilitet, validitet og overførbarhet

Med gyldighet og nøyaktighet kan man forstå med forskningsresultatenes konsistens og troverdighet. Dette er en bærebjelke for hvordan man velger forskningsmetode, gjennomføring og analysen av studien.

Reliabilitet kan måles i om denne studien kan gjentas av andre forskere på andre tidspunkt og handler om pålitelighet. Forskeren må kunne gjøre rede for hvordan data er blitt utviklet i løpet av forskningsprosessen. Dette gjelder valg av tematikk, valg av teori, metode og tolkning av analysen. Reliabilitet kan knyttes til alle ledd av forskningen. Allerede i utforming av intervjuguide, ville jeg kvalitetssikre dette med profesjonelle forskere, og medstudenter ved NTNU. Jeg ønsker å starte arbeidet her, fordi det vil gjengi seg i mitt videre arbeid om spørsmålstillingene refererer til helt andre felt enn det studien skal rette sitt fokus mot.

(Fangen, 2010; Kvale et al., 2015; Tjora, 2010) som jeg henviser til, har alle gitt analysen en betydning av enhver studie, det som konkret gjengis av hva man utforsker, hvem som er målgruppen, på hvilken måte man går fram, til hvilket formål studien skal ha; at dette må belyses gjennom hele studien. Med dette som skriftlig beskrivelse, har man styrket studien og ivarett validitet og reliabilitet.

Validitet sier Kvale (Kvale et al., 2015) er knyttet til utsagnet om at i samfunnsvitenskapene viser validitet som regel til om en metode faktisk kan brukes til å undersøke det den sier den skal undersøke. Igjen ser man viktighet av hvilke spørsmål man benytter i intervjuguiden, da dette vil bli gjengitt i gyldigheten av studien. Det innebærer at forskeren er kritisk til egne tolkninger og at studien kan bekreftes som forskning. Som påpekt tidligere, min subjektive fortolkning vil kunne skinne gjennom, og vise hvem som er eier av meningene. Nødvendigheten av å angi tydelig hvem som sier hva i analysedelen er av stor betydning for resultatet.

En svakhet med oppgaven kan være at den ikke belyser i stor grad hva straff er, hva de ulike dommene utgjør som straff. Oppgaven har sett på straff som en samfunnsstruktur, framfor straffnivå, domslengde og lignenede. Straff er derfor lite belyst som eget tema, men veid opp med hva som lager hindringer, eller fremmer en straffegjennomføring, sett hen til soningsprogresjon for den enkelte, og gjengangere som gruppe.

Med overførbarhet kan en forstå som tolkninger basert på en undersøkelse, om disse er overførbare til andre sammenhenger (Fangen, 2010). Jeg har med min studie ønsket å beskrive noen gjengangere sine opplevelser med straff og rehabilitering og hvordan dette har innvirkning på deres liv. Om dette kan generaliseres, er sekundært for oppgavens relevans, da jeg er mer

opptatt av hva gjengangerne bringer fram. Om resultatet av analysen vil kunne bidra for nye gjengangere, er usikkert, men den vil kanskje nå ut til et akademisk publikum, de som arbeider i kriminalomsorg og tilsluttede samarbeidspartnere. Å finne overførbarhet fra gruppen av gjengangere til andre grupper av fengselspopulasjonen, kan kanskje kaste lys over hvor forskjellig innsatte opplever straff og rehabilitering. Viktige spørsmål kan videreføres etter slutføring av oppgaven og kanskje øke bevissthet rundt fengselsfaglige, så vel som helsemessige- og kriminologiske spørsmål for gruppen gjengangere.

KAPITTEL 6

6. Funn, tema og undertema

I dette kapitlet vil jeg presentere funn jeg har kommet fram til. Jeg har tidligere vist til at jeg studerer på fenomen i egen praksis. Dette vil kunne påvirke alle deler av min oppgave. Jeg har med min bakgrunn som sosialkonsulent i fengsel, en erfaring som kan gi en subjektiv forståelse av hvilke funn jeg har trukket fram. Jeg er klar over at andre som har studert det samme, med et annet ståsted, kunne ha trukket fram andre sider og perspektiv fra intervjuene. I den forbindelse har jeg vært opptatt av hvordan jeg har kommet fram til de funn jeg har trukket fram og håper min beskrivelse av analysen gir en så god tilnærming til gjengangernes opplevelser som mulig.

Oppgavens problemstilling er **Hvordan virker straff og rehabilitering på gjengangere? Har opplevelser fra dette påvirket deres liv?**

De funn jeg vil presentere, er gruppert innenfor hovedtema og undergrupperinger fortløpende.

6.1 Funn 1: Gjengangere med egne definisjoner

Første funn er gjengangerne sine egne definisjoner på *hva er en gjenganger*. Alle var invitert inn i intervju som gjengangere, dette kom fram av informasjonsskriv og informert samtykke som de skrev under. Ved å benytte sitat har jeg i noen tilfeller brukt litt andre ord av hensyn til anonymitet. Sitatene er merket med «...ord fra sitat...» Alle personene som lot seg intervju, uttrykte seg på ulike måter, men jeg håper jeg får gjengitt betydningen i deres svar så godt som mulig, selv med noen ord som er forandret eller er borte.

De som kom til intervju hadde alle sine syn på hva en gjenganger er, men ikke alle ville definere seg selv som gjenganger. Mange hadde en oppfatning av at domslengde spilte en vesentlig rolle om en ble definert som gjenganger. Flere hadde en mening som antydte at det er «ut og inn – ut og inn av fengsel». Med tanker rundt egen kriminalitet og livsform, kom det også fram andre syn.

Ivar hadde nesten 24 år med korte dommer ut og inn av fengsel, der den lengste var på 3,5 år. Han anså seg selv ikke som gjenganger, han hadde aldri hatt behov for å sette en merkelapp på seg selv som dette. Hans oppfatning var at hvis han ruset seg, visste han konsekvensene og han ville komme i fengsel. Han anså sitt liv som rusmisbruker, ikke gjenganger.

At Ivar og flere anser «gjenganger» som et begrep knyttet kun til soning i fengsel, kan gi et annet perspektiv enn hvis man knytter det sammen rusmisbruk, slik Ivar refererer til. Han mente at

«jeg tenker jeg er en naturlig konsekvens av å være rusmisbruker tenker jeg. Enkleste måten å si det på. Det liksom ligger i bakhodet mitt uansett at jeg må inn hvis jeg ruser meg. for det skjer noe kriminelt hele tiden».

Kåre hadde en lang dom bak seg, med samlet, nesten 30 år i fengsel. Han anså andre i fengsel som gjengangere, de med korte dommer som kom og gikk under hans soning. «*En gjenganger er en som går ut, knekker leiligheter, stjeler i butikker og sniffer og sånn, slår ned noen i et busskur*». Han fortsetter «*Den vanlige gjengangeren er han som soner 2 mndr, er ute og blir arrestert dagen etter løslatelse om vinteren*». Kåre legger til at han anser sin rolle i fengslet, under soning, at han er en gjenganger fordi han har ansiennitet som innsatt. Med nesten 30 års soning har han en kriminalitet som livsstil og kan mer om kriminalitet og soning enn de som er på korte dommer. Slik anser han seg selv som gjenganger med kriminell livsstil, selv om han ikke stod på politiets gjengangerliste.

Petter på sin side, sier at «*og jeg har jo min egen definisjon på hva en gjenganger er. Jeg tenker jo at en gjenganger er en person som er notorisk kriminell, som ikke klarer å la være å gjøre noe kriminalitet. Om det er et stort rusproblem som gjør at han blir tatt for smådommer på grunn av rusen eller er en kleptomane og hele tiden må ta noe, det spiller for så vidt ingen rolle for hvis du ikke klarer å leve et liv uten å gjøre noe kriminelt, og får mange dommer da, det er jo en forutsetning, så er du en gjenganger. Det er jo de som gjør det også, begår masse og ikke blir tatt*». Petter legger til at han har hatt så lang dom, at om han hadde fått noen avbrudd, vært ute i samfunnet, er det usikkert om hvorvidt han ville vært en gjenganger.

Ulrik hadde et A4liv før han ble gjenganger. Han mener han har vært gjenganger, en som går ut og inn av fengsel, men håper dette er siste gang han har sonet. Han sier det er enklere å kutte denne sirkelen med å begå nye kriminelle forhold, fordi han har familie og noe å falle tilbake på. Sammen to andre som ble intervjuet, deler han også synet på at de var så voksen første gang de kom i fengsel, at de burde skjønne hvilken veg dette bar. «*Det var rusen som tok overhånd, og det gikk så fort,*» sier Ulrik.

Lars på sin side, definerer gjengangere som «*de som går ut og inn av fengsel, da*». Selv sier han at aktor en gang sa i rettsaken hans at de (i retten, min anm.) kunne se på statistikker når Lars var i fengsel eller ikke. Lars tror han kanskje hadde 1000 forhold av vinningskriminalitet; tyveri, bilinnbrudd, biltyveri og lignende, for å skaffe penger fort. Til sammen utgjorde dette ca 10 dommer med snitt 3-6 mndr fengsel, en lengre for ran. Han forteller han var på politiets gjengangerliste.

At det er ulike perspektiv på hva som er gjenganger, og hva dette innebærer, gir alle uttrykk for. Jeg opplever at det er en bred felles oppfatning om at gjengangere er de som har mange korte dommer, er rusavhengige og har lite å komme ut til etter soning. Det å være en gjenganger kan dessuten oppfattes at en som soner en lang dom, gir ansiennitet som gjenganger i fengslet. Det kan i tillegg være en refleksjon rundt lange dommer at om man hadde hatt korte dommer, er det uvisst om en kunne ha begått ny kriminalitet ute og derfor blitt en gjenganger.

6.1.2 Definisjoner av andre

Flere av de som ble intervjuet viste også til å snakke om *dem*, at gjengangere var noe annet enn de selv. En kan ha behov for å fjerne seg fra, eller å lage en distanse til et begrep man ikke vil være en del av. Eksempelvis var Kåre klar på dette, han mente han ikke kunne sammenlignes med de som hadde så små dommer, og han som hadde flere dommer på narkotika, så for eksempel *«noe rus og kjøring, og våpen og så jeg er ikke en sånn som slår ned noen i et busskur, eller stjeler i butikker, da. Jeg har aldri rørt noen privatpersoner.»*

Forskjellen mellom de personene med lange dommer og korte dommer, er også et insitament på hvordan man kan se på de andre med et annet perspektiv. Som Petter uttrykker det; *«Så en har jo de som ofte blir kalt for bakmenn og de kriminelle som får lange straffer og som kanskje ikke blir tatt mer enn en gang, så har du de da litt mindre småkriminelle som hele tiden blir tatt. Og jeg tror de fleste synes synd på de gjengangerne som har masse små dommer og som kanskje ikke klarer seg ut av kriminaliteten, og ønsker vel de litt større og bakmennene dit pepperen gror, tenker jeg».*

Noen hadde en forklaring på at så lenge man ikke var deltaker i et prosjekt eller tiltak rettet mot gjengangere, så var man heller ikke klassifisert som en. Politiet hadde i en periode en liste over de personene som begikk mest kriminalitet hva angikk vinning, slik at de internt i politiet kunne vite hvem dette var. Lars mente at så lenge han ikke var på denne lista, var han heller ikke gjenganger. Det kan virke som at det er lett å anse de gjengangerne som deltok i et tiltak rettet mot dem, var å anse som gjengangere, ikke den som stilte seg utenfor, eller takket nei til å delta.

6.1.3 Juridisk definisjon av gjengangere

De fleste av de jeg intervjuet hadde ikke kjennskap til at det var en forskrift rundt løslatelse på prøve, hvor ordet gjenganger var benyttet fram til 2018. De visste alle om konsekvensene for benyttelse av ordet gjenganger i forbindelse med å søke om å løslates på prøve, etter å ha sonet 2/3dels tid av soningen. Alle visste at muligheten for å løslates på 2/3-tid ble begrenset og i verste fall ikke tatt til følge.

Petter som hadde plass i styret på KROM, organisasjonen Norsk Forening for kriminalitetsreform, kunne meddele at han kjente til forskjellen på lovtekst og rundskriv. Han var av den oppfatning at lovteksten ikke var samstemt med rundskrivet: *«Det har vi diskutert i KROM også, for der er det ikke noe godt svar egentlig, for loven er ikke enig mot proppen (St.prp, min anm.) for når det står noe annet der enn i Straffegjennomføringsloven, så kan en jo egentlig begynne å lure litt. 2 eller flere forhold, er det det som gjelder?»*

De som da får «avslag på prøven», må sone full tid, til den dato soningen skal være over. Det er her mange innsatte tenker de må finne andre muligheter, kanskje søke behandling, søke seg til overgangsboliger og andre tiltak, for å vise til en likevekt i soningen: de soner ikke full tid uten å ha et annet tiltak å gå til. Ulrik på sin side, tenker at pandemien har innvirket i å stor grad på isolering, at det burde få utjevning i retning mot saksbehandling for 2/3 tid, at man fikk løslates tidligere, uavhengig om man er gjenganger eller ikke. Lars mener at det meste blir en vane, at alt i fengsel blir de første gangene noe man blir sint og lei seg over, men dette fører til en resignert skuldertrekning, at slik er det – så må man innfinne seg med det. Etter avslag på 2/3 tid noen ganger, vet man det ikke hjelper å gjør noe annerledes.

De fleste har lite kjennskap til lovverk og saksbehandling hva angår deres egen situasjon i fengsel, spesielt gjengangere. Soning og soningsprogresjon blir ofte sett i lys av hva de kan få, som løslatelse på prøve. Når dette ikke går gjennom, oppleves det som en konsekvens av å være gjenganger.

6.2 Funn 2: Rehabilitering

Med begrepet rehabilitering knytter det seg ulike forventninger til, hva det er, og som i oppgaven her, hva som kjennetegner rehabilitering under soning. At man her har et møte mellom ulike perspektiv på rusmisbrukere, straffegjennomføring og rehabilitering, kan føre til store forskjeller mellom syn på rehabilitering under soning. Som vist til tidligere, er det fra kriminalomsorgen vist til arbeid, sysselsetting og aktivisering eller skoletilbud. Gjennom helseavdeling en nedtrapping og mulig medisinerings, gjennom rusmestringsavdelingene har man en mulighet til behandling.

De jeg intervjuer, mener alle sammen det ikke er noe rehabilitering med fengsel. Straff i seg selv er trukket fram av samtlige at det ikke er rehabiliterende. Hva som er rehabilitering, har de ulike syn på. I soningsperioden er det vanskelig å peke på hva som fungerer som rehabilitering, da flere peker på at de har hatt behandling og skolegang under soning.

Ivar forteller om flere opphold på § 12, på rusbehandling, der han også fikk utdanning. Tross dette som er tilrettelagt fra kriminalomsorgen, svarer han i likhet med de andre at nei, rehabilitering finnes ikke i fengsel. Andre påpeker at om de er på §12 institusjoner, oppleves dette fortsatt som fengsel, da de blir straffet mer enn de andre på behandling. Har man en sprekk i institusjonen, blir man straffet med å starte på nytt, det oppleves som et stigespill. Lars mener det å ta en sprekk på institusjon fører til enda mer press, ingen ønsker seg tilbake til fengsel, og at man da velger å rømme i stedet. De andre på institusjonen, som ikke soner, oppnår en samtale med ansatte hvor sprekk blir tematisert og man fortsetter sin behandling. Dette oppleves urettferdig, og ifølge Kåre «man burde gi de en sjanse til».

Lars forteller om åpen soning, at han lettere kunne få ordnet med leie av hus, betale regninger, at han var den ansvarlige i denne prosessen. Han sier at det er kun opp til den enkelte å ville komme seg videre, men at dette krever rusfrihet.

Flere viser til deltakelse i ulike tiltak og organisasjoner som bedrev forebyggende arbeid. Ulrik deltar i Brobyggeren, og finner dette givende på den måten at en føler en kan bidra til ungdom som har behov for å bli sett og hørt. Andre har deltatt i MOT, reist rundt og holdt foredrag for ungdomsskoler, men finner liten gevinst for egen del i dette arbeidet. Det kan virke som at tiltak som slike, blir sett på av denne målgruppen, som et avbrekk i fengselshverdagen, men er ikke effektiv for egen rehabilitering.

Kåre mener de programmene som kriminalomsorgen gjennomfører, ikke kan måle seg med behandling i institusjon som er beregnet for § 12. Han framhever at «*stressmestring, sinnemestring, russamtaler og sånne ting, men de som jobber i programvirksomhet – de er jo betjenter. De er slitne av å gå på avdelinger og gå og åpne dører og begynner å bli litt voksne, så tar de av seg uniformen og så begynner vi som programinstruktører i stedet*». Kåre, i likhet med flere i studien, uttrykker at ulike fagmiljøer som skal utrette behandling, gir mulighet for forventninger som ikke innfris inne i fengsel.

6.2.1 Skole og arbeid som rehabilitering

At arbeid og skoletilbud blir tilrettelagt i fengsel som en del av rehabilitering, er for alle i mitt utvalg, viktige ingredienser i en fengselshverdag. Av arbeid, sier Lars at «*det ikke er så nøye hva du gjør, bare du har et godt arbeidsmiljø og trives*». Han påpeker også at de arbeidsoppgavene han hadde i fengsel var lite relatert til det han kom til å gjøre etterpå, men anså det som viktig å komme i et godt arbeidsmiljø, inne i fengsel og utenfor.

At skolegang er viktig som en rehabiliterende effekt, var jo Petter også inne på. Han mener det er den enkelte sin innsats som teller, hva man får som karakterer i fagene. Å være dedikert kan ha en effekt på videre tilrettelegging, og på den annen side kan det være de som ikke er tilstede på studiet for å ha noe å fylle tiden med. *«i det faget fikk jeg B på, ellers er det bare A på alt. Det er klart at hvis man er så dedikert til alt man gjør, og viser at man ønsker dette så mye, da legger de til rette for at «her er det noen som vil».* Han fortsetter: *«Fordi veldig mange er ganske sleipe under soningen, vet du, de vil bare ha en bedre soning og finne den beste mulige måten til å på en måte gli igjennom, at de bare er på studiet og ikke gjør noe. Da får du ikke A`er og B`er.»*

Lars tok også enkelte fag i fengsel, og fortsatte i etterkant av soning på skole i regi av Friomsorgskontor. Han sier det ikke var helt riktig, rent byråkratisk, men han fikk gå der fordi han anså det som en viktig arena for egen del. Han sier *«KIF- skolen fungerte jo for meg, jeg gikk der i mange år selv om det ikke var for noe jeg var nødt til det, sånn papirmessig, men jeg trivdes jo som bare det og jeg hadde et sted å gå».*

Når det gjelder arbeid, er det flere som er opptatt av å bli fulgt opp, men med ulik dimensjon av nærhet til dette. Kåre mente at arbeid kunne få en rask avklaring og unngå masse byråkrati, men han opplevde at å skifte arbeid var ikke så enkelt under soningens prøveperiode. Siden han hadde lang dom, skulle Regionen avgjøre om han fikk skifte jobb, selv om selve arbeidsplassen var klarert for å ta imot andre som sonet. Ha ville også motta ordinær lønn, bil og telefon, noe som ikke er tillatt under prøveperioden. Dette opplevdes urettferdig, så han skiftet jobb og fikk klar beskjed om at dette ikke ville bli tolerert. Det fikk han til å stikke på ferie, som han kalte det. Han dro 6 måneder til Sør-Amerika, for så å ta sin straff i etterkant.

Lars på sin side, kan se at tiltak som gjengangerteam eller TÅG kan ha sin funksjon for noen, men han prøvde det, og kjente han ikke trengte så tett oppfølging. Han ser nødvendigheten av tett oppfølging fordi det fort kan få *«negative følger med å være alene og blir lei, begynne å drikke, få enda mer negative tanker, og til slutt, gi faen. Det er jo de som arbeider her, som kan hjelpe en, ha nettverk og kjenner andre så en kan komme seg videre».*

Som han sier, *«det er viktig at det eksisterer ulike tiltak, og at alle får en sjanse til å finne ut hva som passer for dem».* Selv om dette ikke var tiltak som passet han, var han ivrig etter å finne andre alternativ til arbeid.

Ingen av de jeg intervjuet hadde en formening om at de fikk noe hjelp under soning for å kunne få seg arbeid eller skolegang som hjalp på deres situasjon.

6.2.2 Medisinsk rehabilitering, rusproblemer

Å ha rusproblemer under fengselssoning, anses som svært vanlig blant utvalget. De forteller om bruk, kjøp og salg av narkotika, som alt har vært medvirkende årsaker til domfellelser og soning. Det er ofte også dette som settes i lys av begrepet rehabilitering, at utvalget har en formening om at man vil gå fra syk til frisk. Å sette rusproblematikken i sammenheng med eget ansvar er for flere totalt ukjent. Eksempelvis mener Ulrik at han kunne ruse seg i familiesettinger og ingen ante det, så sjokket kom så enormt når han ble pågrepet. Ivar sier i tillegg at det var aldri noe poeng for han å tenke på at livet han førte var problematisk når han var inne til soning.

Lars er klar på at rusmisbrukere kun er opptatt av medisinerer for å oppnå rus, og at legestanden må være forsiktig i sine vurderinger. *«Målet må jo være å bli rusfri, og gå uten medisinerer?»* Han er også opptatt av LAR, som han mener er noe utilsiktet fordi *«det blir det samme om en går på metadon eller heroin, bare det ene får du fra legen.»*

De fleste mener det er vanskelig å skulle komme med en oppskrift på hva som passer den enkelte, men at man kan få prøve ut flere tiltak uten å bli straffet om en har en sprekk eller feiler. Utvalget er klar på at rusbehandling må kunne fungere som behandling, ikke som straff, da ingen andre av pasientene må i fengsel om de feiler på veien.

6.2.3 Tid

Flere i utvalget mener tidsaspektet har mye å si i forhold til rehabilitering. Å trappes ned på rus, få i seg mat og kunne fungere fysisk og sosialt, er en forutsetning for å kunne starte på tankene rundt løslatelse. Er man intakt, kan man starte planer om bolig, skole, arbeid eller andre vesentlige bidrag til en normalt fungerende tilstand etter soning.

Er man inne på korte dommer, er ikke motivasjonen til stede, mener de fleste, for å kunne ta tak i tema beskrevet over. Tiden har effekt på rehabilitering, kroppslig og mentalt, for å kunne finne styrke i å gå, for mange, helt nye veier. Som Lars forteller: *«.. jeg husker første gang jeg var der, jeg hadde ikke peiling på noe, ingen opplysning om noen ting. Det er jo litt viktig at når du kommer, at noen tar kontakt med deg og forklarer deg at hvis du har lyst til å gjøre sånn og sånn, men igjen da, hvis du har en 3 mndrs dom så rekker du ikke å begynne på det engang.»*

Når tiden ikke strekker til, kan det være her mange opplever de ikke får nok informasjon, ikke nok oppfølging under soning, hvis dommene er for korte til å sette i gang med rehabilitering av ulik karakter. Flere forteller om skolegang og behandling i rusinstitusjoner som startet fra fengsel. På tross av dette, oppleves det som de ikke har mottatt noe av rehabilitering i fengsel. Når dommene er korte, mener de det beror på tid og muligheter til å starte på rehabilitering under

soning. Alle i denne studien sier de er kommet så langt som de er kommet, takket være dem selv. Med dette uttrykkes dere egen vilje til å komme seg videre.

6.3 Funn 3. Viktige personer i livet, relasjoner

Å ha noen viktige personer i sitt liv er for mange avgjørende for et godt liv. Relasjoner med tilknytning av nære og mer distanserte mennesker, er det som utgjør et samfunn for alle. Gjengangerne i denne studien har forskjellige utgangspunkt, da de aller fleste har familie. Hvordan omgang med familien fungerer, er avhengig av hvor ruset man er. Er man i et miljø og ruser seg konstant, vil man holde seg unna de man er mest glad i. Fra rusmiljø, inn og ut av fengsel, gjør at det over tid er vanskelig å opprettholde kontakt med familie. De fleste forteller de har hatt noe kontakt med sine barn opp gjennom tiden, og har håp om å komme i mer kontakt med familie og venner.

Alle som har barn, uttrykker at de er de viktigste personene i deres liv. Tross sporadisk kontakt i perioder, er det barna og deres eventuelle mødre, som har representert de nærmeste relasjonene. I utvalget forteller de om ulike utfordringer og hva som letter mulighetene for kontakt med barna.

Lars mener at hans biologiske mor til sin datter var alltid imøtekommende til hans besøk til datteren. Han mener det er eks-samboeren sin vilje til at de kunne ha kontakt med datteren som er det avgjørende. I dag er datteren voksen, men de har fortsatt mye kontakt. Han forteller om at han er stolt over hennes utdanning og arbeid, og hun er stolt over hans rusfrihet.

Ulrik forteller om sin kontakt med datteren og hennes problemer med hans opphold i fengsel; hvordan fortelle sine venner om en forelder i fengsel. Ulrik måtte trygge datteren på hvordan hun kunne fortelle dette, uten å sette noen i dårlig lys.

Kåre mener kontakt med familie er avhengig av hvor man befinner seg i et rusmiljø. Han sammenligner seg selv med de på gata, at han selv opprettholdt arbeid, trente og hadde kjæreste. Alt dette kan foregå til et punkt: *«Så har du da, som alle plasser i samfunnet, at hvis du ikke har de egenskapene eller den bremsen som du skal ha, så krasjer jo familie, jobb og så går det til helvete da»*. Da krever det igjen en lang veg å gå for å oppnå ny tillit.

Ivar, som på sin side har gått ut og inn av fengsel i hele sitt voksne liv, hadde tidligere en oppvekst i mange fosterfamilier og barnevernsinstitusjoner. Han har ikke noe kontakt med familie, men har et håp om at det kan skje i framtiden. Han forteller om en fengselsbetjent som ar fulgt han i mange år. Betjenten har ringt han og spurt hvordan det går, og kommet med motiverende hilsninger. Dette er den personen Ivar mener kommer det nærmeste han har og sier det ikke er hans fortjeneste at kontakten fortsatt er der. Med så mange offentlige personer og

muligheter for å knytte seg til i fosterhjem og i institusjoner, er denne fengselsbetjenten den viktigste.

De har alle i dette utvalget, én eller flere personer som er viktige for seg. Det er familie som har vært deres nærmeste kontaktpunkt, barn og deretter andre. Sekundært er venner utenom rusmiljø viktige, få har nær kontakt med gamle venner. Ingen av de ansatte i offentlig regi har noen spesiell innvirkning eller betydning som nære personer, med mindre den offentlige personen opprettholder kontakt, slik vi ser med Ivar. Her har en fengselsbetjent tatt kontakt over år, uansett hvor Ivar befant seg. For de fleste er offentlige ansatte noen som har en jobb og en helt annen rolle, noe som belyses mer i neste avsnitt.

6.4 Funn 4. Makt

Fengsel er den institusjonen som gjenspeiler samfunnets makt på en symbolsk og reell måte. Den symbolske gjenspeiler hva samfunnet ønsker med å skille noen mennesker ut fra samfunnet for øvrig, gjerne en murbygning omkranset med en stor mur, og å inneha en rekke lover og regler, med uniforms kledde betjenter. Reell opplevelse av fengsel, rent kroppslig og mentalt, gir seg ulike utslag, for hvem det angår.

Utvalget i denne studien ble ikke spurt direkte om makt. Gjengangerne forteller på samme tid i sin erfaring fra soning, at de er i kontakt med et system som utøver makt. Ikke bare fengsel, men alle de offentlige etater de er avhengige av. Betjenter, Friomsorgskontor og Regionskontor i soningsøyemed, NAV, helsetjeneste, ruskonsulenter, behandlingsinstitusjoner på veg over til bolig, arbeid eller studier etter soning.

Det autonome, menneskets egne rom for valg av livsinnhold, blir ettertrykkelig forminsket når en kommer i fengsel. Muligheten til å velge å ligge til sengs hele dagen, hva en skal spise, ta en dusj, trene, gå en tur ut i friskluft, det aller meste er regulert i en fengselshverdag. Eksempelvis forteller Lars at det er et sjokk og er forferdelig første soning, men det blir en vane. Han setter ord på en direkte maktovertredelse, men som han mener at også dette blir en vane.

Lars viser til en konkret hendelse med kroppsvisitasjon etter besøk. Han forklarer at han ikke ville ha besøk i fengsel, nettopp av det som skjedde. «Jeg er veldig sjenert av meg og å stå foran politiet og dra ned sånn og sånn, det er helt latterlig. Nei, det var bare en gang i fengslet, men der måtte jeg stå på knær og ta sånn opp og ned, sånn som du ser på film bare. Så begynte han å spørre etterpå hvordan jeg hadde det og alt sånt. « *Men.. Nei, det er ikke bare meg det gjelder da,, men .. På en måte kan jeg skjønne at det må bli gjort, men det blir gjort ..de må være perverse de som holder på med noe sånt for de gjør det med et smil og de gjør det på en sånn*

måte at det blir grovere enn nødvendig, spør du meg, men ..». Lars mener det er helt ufattelig at om han var tatt av politiet for biltyveri, skulle bli behandlet på denne måten. *«men jeg følte det som et seksuelt overgrep hver gang, jeg.»* Det kan også være en resignasjon å spore i hva som blir tolket som vane: *«Nei, det er jo sånn med det også, det er verst første gangen, så blir en vant med det også. En vet jo hva en går til, da.»*

6.4.1 Motmakt

Ulrik på sin side hadde hjulpet mange i sitt liv før soning. Han hadde også arbeidet en periode på sosialkontor. Derfor ville han arbeide mot NAV. Han kunne tenke seg en utdanning og bli en røst for alle de han prøvde å hjelpe. Den planen ble det ikke noe av. Det å kunne gjøre noe selv blir sett på som nesten umulig i system der en er så avhengig av hva andre gjør. Både Ulrik og Kåre forteller om såkalte «bruddmeldinger», der de har lagt ut på rømmen. Kåre fortalte om sin tur til Sør-Amerika på 6 måneder, for å kunne holde ut resten av soningen.

Ulrik forteller han hadde samfunnstjeneste som ble gjort om fra 85 timer til 85 dager, og ble bruddmeldt da han sonet på fotlenke. Klipp fra intervjuet: *«U: og jeg var på fotlenke, der jeg måtte inn og sone. Jeg: Åja, ble det bruddmelding? U: Ja, det kan du si. Jeg klypte den av. Jeg: Du klypte den av? Javel? Ulrik: ja, ferdig med det».* Både Kåre og Ulrik prøver å ta vare på sin autonomi, ta egne valg, virke som en motmakt, selv om de er klar over at konsekvensene kan få store innvirkninger på deres liv, blant annet med lengre soning.

6.4.2 Soningsprogresjon, sett i forhold til straff som middel

Under soning, er vilje og motivasjon til progresjon, et synlig tegn på endringsvilje. Om en innsatt slutter med rus på egen vilje, for å kunne oppnå eksempelvis utredning fra helsetjenesten, er dette et synlig tegn på at vedkommende vil. Denne innsatte viser også forståelse for å imøtekomme krav om 3 måneder rusfrihet for å kunne gå inn i en periode med utredninger. Det er ikke lenge siden det var et krav at om en ønsket seg inn til rusbehandling, måtte en først vise til rusfrihet. Dette motsetningsfylte kravet er mye diskutert, men i mange tilfeller opprettholdt av mange former for utredninger ved helsetjenesten. Fullt forståelig, for innsatte og ansatte, men veldig vanskelig å overholde.

Om innsatte viser til endring og starter skolegang, kanskje en utdanning, er aktiv med forhold til å etablere et nytt liv etter soning med bolig og arbeid eller skole, gjenoppretter gode relasjoner til familie og venner, gir dette et bilde på en «mønsterfange». En innsatt med slik atferd, vil kunne motta soningsprogresjon, der søknader har vedlegg om plettfriske journaler som viser kun fin oppførsel, premierer søknader til åpen soning, rusbehandling i institusjon, fotlenkesoning eller

hjemmesoning. Er denne innsatte i tillegg avhengig av rus og søker seg inn til rusmestringsavdelinger og videre til rusbehandling, er dette et synlig positivt resultat. Om han eller hun mestrer å holde seg rusfri og viser dette gjennom kontroller med urinprøvetaking.

Innsatte har mange berøringspunkter til ulike maktsystemer som deltar i deres liv. Betjenter og jurister har sin påvirkning i forhold til saksbehandling og også å vise til soningsprogresjon. Er en atferd uforenelig med «det vanlige» kan dette føre til rapport, en skriftlig reprimande, som vil forfølge den innsatte. Det kan være ufin oppførsel, roping, truende oppførsel, truende utsagn, sinneutbrudd og dets like. Dette vil påvirke soningsprogresjonen, noe innsatte får muntlig beskjed om. Det motsatte vil da være at om du ikke har en negativ reaksjon under soningen, framstår du nærmere en «mønsterfange».

Soningsprogresjon er total og er styrt av en atferdsterapeutisk ånd, med pawlovske hund som lokkemiddel. Det er tidligere omtalt det som oppleves som «stigespillet» for om du har en sprek, er konsekvensen det å bli tilbakeført til fengsel og starte på nytt «ved start». Er du under soning i åpen avdeling, blir du tilbakeført til høysikkerhet, soner man i fengsel med høy sikkerhet, reduseres mulighetene for soningsprogresjon.

6.5 Funn 5: Tanker rundt hva som skal til

På spørsmål om hva som skal til i fengsel for å kunne gjennomføre en rehabilitering, mener Ulrik det må gjøres noe med betjentene og de som arbeider der. *«Det går sikkert an å gjøre noe der, men da må du gjøre noe med hodene til de som jobber der»*, sier han. Hvordan de får informasjon om hva som eksisterer av tilbud og tiltak, mener Ulrik er tilfeldig. Han hadde sonet 1 år da han kom over noen brosjyrer hos sosialkonsulenten. Han tilføyer at BRIK, kartleggingsverktøyet til kriminalomsorgen, i liten grad blir gjennomført, og da blir heller ikke framtidsplaner lagt. Ulrik mener dette er en forutsetning for å kunne få til å etablere seg etter soning.

Det er knyttet tett til soningsprogresjon, noe som ofte er knyttet til oppførsel og hvordan innsatte viser vilje og motivasjon til endring. Petter mente han ble annerledes behandlet som innsatt fordi han hadde styremedlemskap i KROM. Han tenker at hans organisasjonsarbeid hjalp til for hans soning, å få bedre soningsforhold: *«det at justisminister ringer inn, at leder i KDI ringer inn og spør etter meg som innsatt, det er vel også med på å danne et bilde hos de ansatte. Jeg føler vel at jeg har vært heldig under soningen selv om jeg har blitt straffet hardt, så har jeg vært heldig med soninga under soninga og følt jeg har hatt gjensidig respekt med de jeg har jobbet med og de ansatte og de på skolen og .. og kjente at de har ønsket meg alt godt og har gjort det de kan for å hjelpe meg dit jeg har ønsket meg.»*

De fleste mener at det å gå skole, få en utdanning ta meningsfulle kurs og komme seg over til overgangsboliger, hjemmesoning- med eller uten fotlenke, og en trygg overgang til bolig og arbeid, er det som skal til. Hvordan dette skal foregå, har de en oppfatning som heller mot det individualistiske, hvilke behov og ressurser hver enkelt innehar. Alle sier også det er vanskelig, da holdninger til de som arbeider i fengsel er avgjørende, og den innsatte må i stor grad komme dit at han/hun ønsker endring, - det kan ikke påføres med tvang.

7. Diskusjon

7.1 Å være en gjenganger

Gjengangere er en gruppe som til tider kommer gjentakende, og mange ganger i fengsel. Jeg har med denne studien ønsket å rette fokus på straff og rehabilitering, om det har en ønsket effekt for gjengangere. Videre ville jeg se på hvordan dette har virket inn på deres liv. Ut fra funn som er gjort i denne studien, virker det som forskning det er referert til, har samsvar på noen vesentlige punkter. At gjengangere har vanskeligheter med å orientere seg inne i fengsel, og hva de kan få hjelp til, har i stor grad sammenheng med flere faktorer. Den innsatte har eget ansvar for å uttrykke sine behov, hva som er tilgjengelig av kapasitet til å bistå den enkelte. Det er igjen avhengig av økonomi, organisering, ansvarsfordeling, med mere, hva som finnes i de ulike fengsel. Det er flere aspekter som tas opp, og det er noen som kanskje kan løftes opp videre.

Det er gjennom oppgaven belyst den innsatte sitt utgangspunkt som gjenganger, hva det er. Selv definerer de seg litt annerledes enn hva man kan forvente ut fra en juridisk definisjon eller med forskerbriller. Det kan for en person være avgjørende at han/hun har et godt rennømmé inne i fengslet som gjenganger. Dette kan være en oppfatning fra andre med -innsatte, at om du har erfaring med fengsel i mange år, som Kåre, er du å regne som en gjenganger. Det kan også være som Petter i denne studien, at et nettverk med ledende styreverv, fremmer hans muligheter for å kunne motta bistand under soning. Med de individuelle definisjonene, er det kanskje grunn til å knytte dette opp mot hvordan soningens transport foregår, hvordan kan kriminalomsorgen og andre tjenesteytere imøtekomme så mangfoldig og differensierte problemområder?

Ulikhetene av definisjoner av gjengangere kan også være med å reise et forsvar i forhold til en stigmatisering som kommer fram av sosiologen Erving Goffman sin bok Stigma. Han viser til hvordan samspillet mellom mennesker ikke er naturgitt, men formes gjennom interaksjon i en sosial kontekst. Goffman er klar på at en sosial prosess hvor noen menneskers sosiale identitet ødelegges som følge av andre menneskers reaksjoner og kategoriseringer og fordommer. Et stigma er ifølge Goffman « en egenskap, der er dybt miskrediterende og forstås bedst som diskrepans mellom en persons tilsynelatende og faktiske identitet.» (Goffman, 1963).

På den ene siden er det opp til den innsatte å be om hjelp. I denne studien peker gjengangerne på, hvor vanskelig de finner å be om konkret hjelp, også i form av søknader. Å ha forståelse for hva innholdet i vedtakene sier, de er for vanskelig å omformulere til hverdagen. Flere forteller om gjentatte rehabiliteringsopphold eller soningsformer som er brutt. Hvorfor de er brutt, sier ikke denne studien så mye om, men flere peker på opplevde brutte forventninger. Om det å ta et annet arbeid under prøvetid, som en i tillegg har ordnet selv, uten flere måneder saksbehandling, kan dette være nok til brudd: Gjengangeren vil ikke akseptere lange saksbehandlingstider, en vil

handle med et nobelt perspektiv- å få en anstendig jobb med lønns- og ansettelsesforhold som NAV sitt tiltak ikke stiller opp til. Med å «ta saken i egne hender» å skifte arbeidsgiver, oppleves det mer som straff, enn en byråkratisk bistand og hjelp. Det kan virke som om gjengangere gir av sin tillit til systemene, men blir ikke møtt med dette, ut fra egne forventninger. Kanskje er det her telos, handlingene til gjengangere ikke stemmer med det samfunnet forventer, og ny straff kommer til gjengangeren.

7.2 Å be om hjelp til rehabilitering

Å be om hjelp til rehabilitering, er et omfattende område i fengsel. Som det er vist til i oppgaven, soningsprogresjonen viser om den innsatte er en mønsterfange, og setter i gang med planer og gjennomfører med stil, fra innsettelse til, forhåpentligvis, evig tid. Gjengangere faller av denne transportetappen, av mange årsaker. Forskning viser til deres bakgrunn, som fattige, lite utdannede, omfattende problemer og store hjelpebehov. (Friestad & Hansen, 2004; Hammerlin, 2012; Jacobsen, 2018; Killengren, 2015) m.fl. Å skulle starte på skole i voksen alder, med en slik bakgrunn, er for mange et kvantesprang. Hvor gode er skole, kriminalomsorg og tjenesteytere til å ta hensyn til disse utgangspunktene? Videre er programvirksomhet under soning et steg videre mot en bra progresjon. De senere år er det nedgang i programvirksomhet, og de få som er tilbake, utgjør svært få plasser. Dette er å rette søkelyset opp til de bevilgende myndigheter, men flere gjengangere kom inn på dette i min studie; «for noen år siden var det mange ting å delta i, nå er nesten alt borte.» I forhold til programvirksomhet går Ståle Olsen og Sturla Falck (Manger & Langelid, 2005) så langt som å konkludere i en rapport at «..den er med å heve de ansattes kompetanse og gjøre fengselsbetjenter sin arbeidsdag mer interessant. Det faktum at programvirksomhet er drevet av ansatte, er tilpasset fengselsvesenets mål og krav om kontroll og sikkerhet, gjør det knapt mulig for kriminalomsorgen selv å kritisere virksomheten. Programmene er først og fremst med å skape et meningsfylt jobbinnhold for fengselsbetjentene og et avbrudd i en ellers så grå tilværelse for de innsatte» (Manger & Langelid, 2005, s. 229). Det kan være at kriminalomsorgen nettopp vil møte denne kritikken og omfordelte økonomiske midler, men like fullt er behov for bistand for innsatte til stede.

7.3 Å kunne gi rehabilitering

At gjengangere kan komme med sine ønsker, sett i lys av sine behov, er det som i denne oppgaven belyses som ønsker om tilfriskning, altså rehabilitering. Det kan late til av funn i denne studien og flere forskningsutredninger, at det blir for vanskelig å uttrykke hva en eksakt trenger hjelp til, avhengig av hvilket fengsel det gjelder, størrelse, kapasitet og omfang av tilbud i form av importerte tjenester. Det er da også kanskje fra den ansatte sin side vanskelig å fange

opp hva den enkelte trenger, ut fra hvilken posisjon og fagutdanning den som er ansatt, innehar. Å falle utenfor en mainstream av forventet soningsprogresjon og saksbehandling som taler imot en fremgang for videre progresjon, mener Hammerlin og Mathiassen er en fare for rettssikkerheten. De peker på at kontaktbetjenter som står nærmest de innsatte, kanskje ikke har de nødvendige kvalifikasjonene til å kunne bistå den innsatte. De framhever det indre negative forhold mellom oppgaver, kompetanse, tid og strukturering av arbeidet i fengsel som får konsekvenser – sett fra betjentene sin side. Hammerlin og Mathiassen går så langt at de sier konsekvensene blir dårlige for så vel fange som betjent, at det i ekstreme tilfeller vil det også kunne få rettssikkerhetsmessige konsekvenser for fangene. (H. KRUS, Yngve & Mathiassen, 2006). Jeg har ikke lyktes å finne en tilsvarende rapport av nyere dato, og det kan kanskje etterlyses en forskning på hva kontaktbetjenten får gjort av oppgaver for innsatte, og kvalitetssikring på dette.

7.4 Relasjoner

Det er også kommet fram av denne studien at kanskje nettopp gjengangere har et særskilt behov for kontakt med de mennesker de har tillitt til, familiemedlemmer. Det er en viktig bestanddel i spørsmål om hvem som er viktige i livet, rent generelt. Hvor gode systemene i fengsel og andre institusjonsopphold er til å tilrettelegge for dette, tar ikke studien videre, men dette er bånd og relasjoner som skal leges og pleies under svært vanskelige forhold. Den innsatte skal i inne i fengsel, som til det offentlige hjelpeapparatet rundt, selv ta ansvar for å bygge ny tillit.

Å bygge relasjoner er for alle innsatte et stykke arbeid, da det gjelder egen familie, nettverk og til samarbeidspartnere. Å ha kontaktbetjenter som stadig skiftes ut, politietterforskere som skiftes ut, bare ukjente i advokat og rettsapparat, sosial- og helsefaglige som stadig skiftes ut og et kommunalt hjelpeapparat som også er skiftet ut siden soningen startet, er et bilde som viser hvor vanskelig det er å bygge opp tillit til alle systemene. Med kunnskap som ettertrykkelig sier hva denne gruppen har av belastninger med seg, er det kanskje gjengangere i særdeleshet som har behov for kontinuitet og faste personer i hjelperoller. Tillit som bygges over tid er avgjørende i relasjoner der man ønsker endring, noe faglitteratur og forskere fastslår. Thomas Ugelvik, prof i kriminologi, holdt et foredrag på Prisons and Punishment Conference, strømmet på Yuotube, 18.nov.2020 om tillit. Dette var bygd på hans forskning gjengitt i studien Betydning av tillit for å slutte med kriminalitet. Ugelvik konkluderer blant annet med at tillit er for lite anvendt som metode i samarbeid mellom innsatte og ansatte. Med å vise for lite tillit, kan mistilliten bli mye større, begge veier.

Tilbakeføringsgarantien ble betydelig omtalt i Stmld nr. 37 «Straff som virker» (Justisdepartementet, 2007-2008). Sturla Falck, prof ved Sirius, gikk ut med kraftig kritikk av denne i 2015. Han hevder at ansvaret for rehabilitering innen rusmisbruk i fengsel, er i stor grad skjøvet over på kommunale tjenesteytere. Tilbakeføring er et spørsmål om å planlegge hvordan innsatte kommer seg tilbake til kommunene, men satsing på rusbehandling i fengsel er for lite i omfang: 1 av 8 mottar en individuell plan, rusmestringsavdelingene i kriminalomsorgen er for få i forhold til antallet som har problemer med rusmisbruket. Han foreslår at NAV får det fulle ansvar for tilbakeføring, slik at velferdsgoder som behandling med videre blir ivaretatt under og etter soning (Falck, 2015).

Så kan hjelpeapparat styrkes for individuell hjelp, men på den andre siden skal gjennomføringen av soning også foregå i et fellesskap på skole eller arbeid på dagtid, og på avdelinger på ettermiddag og kveld. Kriminalomsorgen har de siste årene fått økonomiske rammer til å bygge nye og bedre fengsel, også med tanke på mindre avdelinger. Den sosiale konteksten kan fremme et bedre miljø for læring og samvær. Uavhengig av dette er det fort gjort for gjengangere å falle ut av forventet mønster, da atferd og forventninger er diskongruente innsatte imellom. Handlinger av dårlig karakter kan tolkes av betjenter som reaksjoner og medføre rapporter, som igjen fører til ytterlig mindre muligheter for soningsprogresjon.

Med spesielt Cramer rapporten til grunn, har man sett at innsatte i norske fengsel har behov for rusrelaterte – og psykisk helsehjelp. Kriminalomsorgen og Helsedirektoratet kom i møte med denne, med å sette ned en rekke tiltak i en rapport fra 2016. Her kommer det fram at 978 innsatte fikk LAR-behandling året 2014. Det er ikke gjengitt hvor mange som fikk behandling for andre rusproblemer eller psykisk helse under soning, kun hvor mange som er overført til behandling i § 12- institusjoner. «Det var en nasjonal økning på 39 % fra året 2014 til ut året 2015 i overføring til § 12-institusjoner fra fengsler» (Helsedirektoratet, 2016, s. 36) .

Å demme opp for statisk sikkerhet og større kontroll mot den gruppen man finner «vanskelig» kan bli maktpåliggende. I studien forteller Lars om kroppsvisitasjoner han fant som seksuelle overgrep. I Straffegjennomføringsloven § 28 heter det at kriminalomsorgen kan «...undersøke innsatte ... for å forebygge uorden eller straffbar handling». Det er fra 2020 endring i utilsiktede kroppsvisitasjoner, da dom i høyesterett har konkludert med at det kan være i strid med Europeiske Menneskerettigheter, Europeisk Menneskeretts dom og Grunnloven § 93, andre ledd, som slår fast at «ingen skal utsettes for tortur eller for menneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff» (Høyesterett, 2020). Det er fra samme endring også gitt åpning for at den innsatte i varetekt kan få fradrag i straffeutmåling som kompensasjon hvis kroppsvisitasjon

blir håndtert utilsiktet. Om kroppsvisitasjon skjer under soning av dom, kan det rettes forespørsel om erstatning. Kriminalomsorgsdirektoratet har som følge av dette gitt føringer for hvordan benytte kroppsskanner og gjennomføring av kroppsvisitasjoner.

Min oppgave har tatt for seg en håndfull gjengangere der vi har sett på rehabilitering under soning. De som er intervjuet, er i samtale om rehabilitering ut fra tidsperiode under soning. Det er ikke tatt høyde for å ta med alle de år flere av dem har med bakgrunn i andre institusjoner, det være seg i form av barnevern eller psykisk helsevern. I hvor stor grad dette er med å farge deres tilværelse under soning, i form av isolering eller annen atferd som faller utenom forventet atferd, er ikke kjent. Kriminalomsorgen har de siste årene tatt isolering på alvor, og vil sette inn tiltak i forhold til dette. På den andre siden er like fullt praksis for gjengangere at de ikke når opp til standardene om riktig atferd for å oppnå soningsprogresjon. Som alle i min studie påpeker, er noen av gjengangerne av årsaker tolket gjennom atferd, kastet ut av sinnemestringsprogram, de er ikke ønsket på rusmestringsavdelinger eller åpen soning, og konsekvensene blir lite soningsprogresjon og ingen løslatelse på 2/3 tid. En kan stille spørsmål om hva dette får av konsekvenser for den enkelte gjenganger, men også i forhold til kriminalomsorgens målsetting om minsket residiv. Er det formålstjenlig å forhindre soningsprogresjon til den gruppen som kanskje aller mest har behov for det?

Kriminalomsorgen kan komme til å vurdere et § 12 opphold, eller andre rehabiliteringstiltak, på grunnlag av risikovurderinger, og kanskje i mindre grad av helsemessige (les rushistorikk) årsaker. Som flere forskere slår fast, den statiske sikkerheten overstyrer i stor grad den dynamiske (Hammerlin, 2012; Mathiesen, 2010). Forskning på saksbehandling med anvendte vurderinger og lovhjemler kunne kanskje bli etterlyst for å kunne stadfeste dette bedre.

Å benytte 2/3 tid, løslatelse på prøve iht Straffegjennomføringsloven § 42, eller for å kunne dra fra fengsel og over til behandlingsinstitusjon i henhold til samme lov § 12, kan det få konsekvenser om den innsatte har rapporter om upassende atferd, straff som eksempelvis utelukkelse fra fellesskapet eller andre sanksjoner – eller som det heter i fengsel: reaksjoner. Prøveløslatelse kan da bli inndradd, og behandling må eventuelt utsettes, hvis det lar seg gjøre, til fengselssoning er over. Enkelte innsatte kan miste mye av motivasjonen til først å utholde full lengde på straff – for så å gå inn i heldøgnsinstitusjon for flere måneder etter fullendt fengselsopphold. Det kunne vært interessant å se på hvilken gruppering av de innsatte som får avslag på 2/3- tid, og på hvilket grunnlag. Min masteroppgave er for begrenset til å ta opp de nevnte utledningene.

8. Oppsummering med avsluttende refleksjoner og tanker rundt videre forskning

Det som til slutt er med å kaste lys over hva som hjelper for å rehabilitere gjengangere, er mulighetene til å delta, tatt hensyn til deres forutsetninger, med deres brukermedvirkning gjennom soning. Det er kanskje en kontrovers innenfor kriminalomsorgen, at rus er påkrevd medisinsk behandling innenfor helsevesenet, og kriminaliteten skal rehabiliteres av kriminalomsorgen under soning. I system med intervensjoner og kontroll og omsorg, er det kanskje mer tidsaktuelt å se på nye eller alternative former for bistand og hjelp for innsatte. Kanskje tiden er inne til å se på fengsel som institusjon for en marginalisert gruppe, der gjengangere ikke får den hjelp de har behov for. Det er kanskje systemene som er med å frambringe deres handlinger med stadig brudd, reaksjoner og rapporteringer, som resulterer i at de gjentatte ganger ender opp med nye strafferunder innenfor fengsel, hvor de blir ført tilbake til start. Gjengangere i denne studien mener de ikke mottar rehabilitering, selv om de forteller om gjentatte tiltak fra kriminalomsorgen sin side. Utdanning, yrkesrettet arbeidstiltak og behandling i annen institusjon oppleves ikke som rehabilitering, da det er vanskelig å gjennomføre.

Kriminalomsorgen har de senere år fått flere alternative straffereaksjoner administrert under Friomsorgskontorene. Det gjenstår å se hvor mange gjengangere som kan profitere på disse, uten å måtte gi opp på veien. Det som kan forsterkes har denne studien vist noe til, men det kan kanskje rettes større fokus på brukermedvirkning fra gjengangeren sin side, et behandlingsapparat som er utdannet til å kunne ta vare på og følge opp gjengangere i fengsel. Statisk sikkerhet er i psykiatrien tatt vare på, sammen et behandlingsopplegg. Det kan være at nettopp disse systemene kunne overføres til fengsel for nettopp gruppen gjengangere. Eller for å snu arket, kanskje kan de som er for dårlig til soningsprogresjon i fengsel, garanteres en plass i psykiatri for utredning, medisinerer, for så å vende tilbake til en soningsform i kriminalomsorgen for å kunne gå videre. Med fortsatt medisinerer. Med god oppfølging i forhold til medisinerer og samtaler. Det som virker i psykisk helsevern, kunne kanskje overføres som en mulighet innenfor kriminalomsorgen.

Tidsaspekt er en viktig bestanddel for god straffegjennomføring. Den innsatte må få tid til å bestemme sitt eget tempo i avgjørelser og valg. Det er, som gjengangere i min oppgave refererer til, viktig å kunne delta på et utdanningsløp eller et rehabiliteringsløp uavhengig av hvilke hjelpebehov man har, og lengde på dom. Kanskje skulle tilbakeføringsgarantien pusses støv av, og forpliktelsene overfor de innsatte bli mer tydelig; at selv om du er under soning, uavhengig av mindre fengsel uten samme muligheter og kapasitet, må den innsatte bli ivaretatt for å kunne

fullføre sine rehabiliteringsløp. Kriminalomsorg er til syvende og sist, en balansegang mellom soning av kriminelle handlinger og omsorg. Omsorg må komme mer i fokus for gjengangere.

Som funn i denne oppgaven tilsier, kan de som har et brudd ved institusjonsopphold etter Straffegjennomføringsloven § 12, kanskje få fortsette ved denne institusjonen, i stedet for å bli sendt tilbake til ny runde i høysikkerhetsfengsel, slik praksis er i dag. Om en innsatt er blitt tolket som vanskelig, versting og gjenganger i rapporter under soning, kunne kanskje rapportene bli gjennomgått med en kvalitetssikring underveis i soningsforløpene. Er systemene for rigide, slik jeg oppfatter dem i dag, er det kanskje disse som må endres, før man setter som krav at innsatte skal endres.

Det kan late til at gjengangere danner en gruppe som ikke profitterer på hverken straff eller rehabilitering slik det fungerer i fengsel i dag. Denne studien er ikke ensartede fra innsatte eller ansatte sitt ståsted, men leder til flere spørsmål. For videre forskning, kan det for gjengangere, forutsatt deres brukermedvirkning, i hovedsak bli disse jeg velger ut:

- Viktige funn er hvor differensierte syn man har på rehabilitering, sett fra gjengangeren sin side. Er det skolegang, utdanning eller arbeid rent isolert som utgjør rehabilitering under soning?
- Kan man sammen med rehabilitering sett fra helsefaglig perspektiv; Rusbehandling gjennom §12-opphold i andre institusjoner, eller medisinerer under soning, med LAR eller sentralstimulerende midler, samtaler med sosialfaglige og helsefaglige utdannede under og etter soning, ha en fleksibel ordning, sett hen til soningsprogresjon for gjengangere.
- Er det en tett oppfølging av psykisk helsevern under soning, med oppfølging til medisinerer, sammen skole- og arbeidstilbud som kan være et styrket tiltak overfor gruppen gjengangere? Med en fleksibel ordning av soning i fengsel, soning i institusjon og andre soningsformer, som i hovedsak er individuelt tilrettelagt, der historikken til den enkelte, forblir historie.

Ugelvik, Thomas, foredrag på Youtube, lastet ned 18.nov.2020, hentet ut 12.06.2021:

https://www.youtube.com/watch?v=Z39Re_pM9o&t=3588s&ab_channel=CentreforCriminologicalResearch.

- Amundsen, Marie-Lisbeth. (2006). *Tro på fengsel som virkemiddel*. Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab, 93 årg.
- Amundsen, Marie-Lisbeth. (2007). Gjengangerne i norske fengsler. *Spesialpedagogikk nr 1*.
- Arnesen, Bjørn. (2010a). Et Verdig Liv. *MKA, Midt-Norsk Kompetansesenter for Atferd*.
- Arnesen, Bjørn. (2010b). Rapport om fagnettverk og kompetanseutvikling i arbeidet med gjengangerkriminelle bosatt i Trondheim kommune. *MKA, Midt-Norsk Kompetansesenter for Atferd*.
- Cramer, Victoria. (2014). Forekomst av psykiske lidelser hos domfelte i norske fengsler. *Oslo Universitetssykehus, Kompetansesenter for sikkerhets- fengsels- og rettspsykiatri Helseregion Sør-Øst*.
- De Vos, Helene & Gilbert, Elli. (2017). Freedom, so close but yet so far: The impact of the ongoing confrontation with freedom on the perceived severity of punishment. *European Journal of Probation*, 9(2), 132-148. <https://doi.org/10.1177/2066220317710393>
- Dyb, Evelyn & Johannessen, Katja. (2011). *Tilbakeføring av straffedømte* (bd. 2011:20). Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning.
- Elvegård, Kurt, Stavne gård, K. F., Trondheim & Sør-Trøndelag, politidistrikt. (2010). *"Det er ikke korgutter!" : evaluering av Gjengangerprosjektet : et samarbeid mellom Stavne gård, Trondheim kommune og Sør-Trøndelag politidistrikt*. Trondheim: NTNU samfunnsforskning.
- Europe, Council of. (2019). Report from visit to Norway by CPT.
- Falck, Sturla. (2015). Tilbakeføringsgarantien som smuldret bort: Mellom kriminalomsorg og kommunale tjenester. Tiltaksbro, systematikk eller tilfeldighet? I.
- Fangen, Katrine. (2010). *Deltagende observasjon*. Oslo: Fagbokforlaget.
- FO. (2019-2023). FO`s yrkesetiske grunnlagsdokument.
- Foucault, Michel. (1977). *Overvåkning og straff : fengslets fødsel*. Oslo: Gyldendal.
- Foucault, Michel, Engelstad, Fredrik & Falkum, Erik. (1973). *Galskapens historie i opplysningens tidsalder*. Oslo: Gyldendal.
- Friestad, Christine & Hansen, Inger Lise Skog. (2004). *Levekår blant innsatte* (bd. 429). Oslo: FAFO.
- Goffman, Erving. (1963). *Stigma om avvigerens sociale identitet*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Hammerlin, Yngve. (2010). *Å bryte livet i fengsel*.
- Hammerlin, Yngve. (2012). En fange er en fange - et fengsel et fengel : dikotomien i fengebehandlingen fra 1950-tallet fram til i dag. I(s. 19-62 s.). Oslo: Scandinavian Academic Press, cop. 2012.
- Helse & Omsorgsdepartementet. (1999). *Lov om pasient- og brukerrettigheter (pasient- og brukerrettighetsloven)*. Helse- og omsorgsdepartementet. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/NL/lov/1999-07-02-63>
- Helsedirektoratet, Kriminalomsorgen og. (2016). Oppfølging av innsatte med psykiske lidelser og/eller rusmiddelproblemer.

- Hordaland, Fylkesmannen i. (2003). Undervisning og opplæring i det moderne fengslet, dannende eller disiplinerende? En undersøkelse av fengselsundervisning i bergen og Oslo. *nr. 5*.
- Hoaas, Berit Johanne, Trondheim kommune. (2006). Utenfor murene - innenfor samfunnet? *Videreutvikling av samarbeidet mellom Trondheim kommune og Trondheim fengsel. .*
- Hyrve, Geir. (2008). Evaluering av prosjektet "Erobring. Ny start etter sonig". *Kirkens Sosialtjeneste, Jarlegården*.
- Høyesterett. (2020). Straffeprosess, kroppsvisitasjon (Strfgfl § 28).
- Jacobsen, Nina Bergset. (2018). *Fengslende Sosiologi, makt, straff og identitet i Trondheims fengsler, kap 3: Fengsel og Frihet: Gjengangernes soningserfaringer* Cappelen Damm Akademisk.
- Juss, Kritisk. (2013). Isolasjon i skandinaviske fengsler. *nr 3-4*.
- Justis- og politidepartementet & Omsorgsdepartementet, Helse-og. (2006). *G-2006-8 Samarbeid mellom kommunehelsetjenesten, spesialisthelsetjenesten, kommunenes sosialtjeneste og kriminalomsorgen overfor innsatte og domfelle rusmiddelavhengige*. Rundskriv fra Justis- og politidepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/RDEP/rundskriv/g-2006-8>
- Justisdepartementet. (2004). Forskrift om gjennomføring av særreaksjonen Forvaring, kap. 5 Prøveløslatelse fra Forvaring. Hentet
- Justisdepartementet. (2007-2008). *St.meld nr 37 Straff som virker*.
- Justisdepartementet. ((1977-78)). Om kriminalpolitikken. *Stortingsmelding nr 104*.
- KDI. (2017). retningslinjer § 12 Gjennomføring av straff i institusjon
- KDI. (2020a). Kriminalomsorgens Årsstatistikk 2019.
- KDI. (2020b). *Retningslinjer til straffegjennomføringsloven, revidert 14. oktober 2019*. Regjeringen.no: KDI.
- KDI. (2021a). Oversendelsesbrev til Justisdepartementet og Oslo Economics. Hentet
- KDI. (2021b). Strategibrosjyre 2021-2026.
- Killengren, Revold, M. (2015). Innsattes levekår 2014. Før, under og etter soning. *SSB Rppport 2015/47*.
- Kriminalomsorgen. (2018). *Årsrapport for kriminalomsorgen 2017*. Kriminalomsorgsdirektoratet KDI.
- KRUS, Hammerlin, Yngve & Mathiassen, Charlotte. (2006). Før og Nå, om konsekvensene av organisatoriske endringer mellom fanger og betjenter i et utvalg av lukkede fengsler. *nr 5*.
- KRUS, Kristoffersen.R. (2020). Tilbakefallsnotat.
- KSF. (2002). Retningslinjer til straffegjennomføring. *id 107080*. Hentet fra [https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retningslinjer-til-
straffegjennomforing/id107080/](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/retningslinjer-til-straffegjennomforing/id107080/)
- Kvale, Steinar, Brinkmann, Svend, Anderssen, Tone Margaret & Rygge, Johan. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lovdata. (2001). Straffegjennomføringsloven, kap 4, § 7. Hentet
- Lovdata, Justisdepartementet. (1981). Straffeprosessloven § 71. Hentet
- Lovdata, Straffegjennomføringsloven. (2001). kap. 4 Varetekt og andre reaksjoner når det er særskilt bestemt i lov. Hentet
- Manger, Terje & Langelid, Torfinn. (2005). *Læring bak murene : fengselsundervisningen i Norge*. Bergen: Fagbokforl.
- Marthinsen, Edgar. (2003). *Sosialt arbeid og symbolsk kapital i et senmoderne barnevern* Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, NTNU, Trondheim.
- Mathiesen, Thomas. (1987). *Kan fengsel forsvares?* Oslo: Pax.

- Mathiesen, Thomas. (2010). Kriminalpolitisk vendepunkt? *Tidsskrift for strafferett*, 10(4), 390-395. Hentet fra http://www.idunn.no/tidsskrift_for_strafferett/2010/04/kriminalpolitisk_vendepunkt
- NAPHA, Borg, marit, Karlsson, Bengt & Stenhammer, Anne. (2013). Recoveryorienterte praksiser en systematisk kunnskapssammenstilling. *nr 4*.
- NF-Rapport, nr 5/18. (2018). Nordlandsforskning, Terje Olsen m fl. *Rettsikkerhet - likeverd og likeverdig behandling.*, (Utfordringer i straffesaksjeden).
- Norsk biografisk leksikon, Bratberg Terje, hentet ut https://nbl.snl.no/Hans_Nissen 12.07.2020. (2009). Hans Nissen Arbeiderhus.
- Olsen, Ståle. (2012). *Virker straff?* Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Olteidal, Siv. (2005). Sentrale utfordringer på veg mot kritisk sosialt arbeid. I(s. 260-277). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Omsorgsdepartementet, Helse- og. (2011a). Forskrift om habilitering og rehabilitering, individuell plan og koordinator. *I 2011 hefte 13*. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/SF/forskrift/2011-12-16-1256>
- Omsorgsdepartementet, Helse- og. (2011b). *Lov om kommunale helse- og omsorgstjenester m.m. (helse- og omsorgstjenesteloven)*. Helse- og omsorgsdepartementet. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/NL/lov/2011-06-24-30>
- Politidepartementet, Justis- og. (2002). NOU:4 Ny Straffelov. *Straffelovkommisjonens delutredning VII*
- Rye, Johan Fredrik & Lunderberg, Ingrid. (2018). *Fengslende sosiologi*.
- Samfunnspeilet, Reid J. Stene. (2008). *Narkotikasiktedes lovbrudd preger rettssystemet*.
- Sivilsombudsmannen. (2020). *Innst.172 S (2019–2020) Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler*. Hentet fra <https://lovdata.no/pro/INNST/forarbeid/inns-172-s-201920>
- SSB, Statistisk sentralbyrå. (2009). Kriminalitet og rettsvesen, Tilbakefall.
- Store Norske Leksikon. Tukthuset i Trondheim. Hentet fra https://snl.no/Tukthuset_i_Trondheim
- Thomassen, Magdalene. (2016). *Vitenskap, kunnskap og praksis*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tjora, Aksel. (2010). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights. I. https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/nrr.pdf: United Nation.org.
- Vilani, Sachitra & Wijewardhana, Neranji. (2020). The road to develop prisoners' skills and attitudes: an analytical study of contemporary prison-based rehabilitation programme in Sri Lanka. *Safer Communities*, 20(1), 15-34. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1108/SC-01-2019-0002>
- Wenaas, Merethe, Andersson, Helle Wessel, Kiik, Riina & Juberg, Anne. (2021). User involvement in interprofessional team meetings within services for substance use disorders. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 38(2), 190-203. <https://doi.org/10.1177/1455072520978353>
- Wilken, Lisanne. (2006). *Pierre Bourdieu*. Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag.

Vedlegg 1:

Informasjon om masteroppgaveprosjekt

Er det interessant å bli med?

Jeg, Åslaug Kihl, er student ved NTNU og vil skrive en masteroppgave om gjengangere fra Trondheim fengsel. Jeg vil først og fremst møte de som er ferdig med å sone, og har noen tanker rundt temaet «Gjenganger».

Prosjektet er godkjent av NTNU, Personvernombud ved NTNU og NSD – Norsk senter for dataforskning AS, for å foreta intervjuene. For å delta må du skrive under et samtykkeskjema, noe vi gjør før intervjuet starter.

Jeg vil stille spørsmål rundt det å være / ha vært en gjenganger. Hva betyr dette for deg? Hvordan er det å få denne kategoriseringen, eller merkelappen, gjenganger? Hva gjør det med deg? Finner du din situasjon som risikabel for å fortsette å være gjenganger? Eller har du i dag en oppfatning om at dette er fortid? Sentrale spørsmål vil da bli: hva førte til at du nå ikke anser deg som gjenganger? Hvordan har du endret deg? I tillegg ønsker jeg å høre noe om hvilke hjelpeapparat, og deres tjenester, har bidratt til at du befinner deg der du er i dag?

Å delta i prosjektet er høyst frivillig. Om du angrer på noe du har uttalt deg om, skal dette kunne endres under prosjektperioden. Jeg vil ta opp intervjuet på lydopptaker, og vi kan justere dine uttalelser under intervjuet. Intervjuet med deg blir gått gjennom, og det skrives ut i etterkant. Slik kan du endre på innhold om du ønsker. Velger du å trekke deg fra min oppgave, kan du når som helst gi beskjed, og jeg sletter alle lydopptak og skriftlig materiale om deg umiddelbart. Du må ikke gi noen begrunnelse for å trekke deg. Jeg har taushetsplikt og vil anonymisere din identitet, og det skal ikke komme fram hvem jeg har intervjuet, ikke gjennom tekst eller oppgave. Er det spørsmål du ikke ønsker å besvare, er det opp til deg. Det er kun meg og min veileder som vil ha tilgang til data lagret om deg under prosjektperioden.

Når min masteroppgave er ferdig, vil alle opplysninger som angår deg, bli slettet. Både lydbånd og materiale på PC blir slettet. Oppgaven skal ferdigstilles til juli 2021.

Om du har spørsmål rundt prosjektet, må du gjerne ta kontakt med meg på telefon 97164730 eller på epost: aaslauk@stud.ntnu.no. Ta gjerne kontakt direkte, slik vil anonymiteten også overholdes gjennom eventuelle frivillige organisasjoner eller hjelpeapparat, hvor jeg har kontaktet deg gjennom. Du kan også ta kontakt med min veileder Riina Kiik ved NTNU, om du ønsker det. Du kan nå henne på telefon 466 84 620 eller epost Riina.Kiik@svt.ntnu.no

Du kan rette klage til Datatilsynet angående behandling av personopplysninger i prosjektet på denne link: <https://www.datatilsynet.no/om-datatilsynet/kontakt-oss/hvordan-kan-jeg-klage-til-datatilsynet/>

Personvernombud ved NTNU, Thomas Helgesen, kan kontaktes på epost: Thomas.Helgesen@ntnu.no og telefonnummer: 93079038.

Jeg håper du ønsker å delta!

Med vennlig hilsen Åslaug Kihl

SAMTYKKEERKLÆRING: Jeg har mottatt informasjon om denne masteroppgaven og ønsker å delta:

NAVN: (store bokstaver) _____

Telefonnummer: _____

Dato: _____ Signatur: _____

Vedlegg 2:

Intervjuguide for masteroppgave vedrørende gjengangere.

Innledning:

Jeg vil kort presentere prosjektet. Dette intervjuet blir en del av flere, som sammenfattes i en masteroppgave i sosialt arbeid. Tematikken er gjengangere, og jeg ønsker å vite mer om hva dette innebærer for deg. Det som er ukjent for meg, er hva denne merkelappen er for noe. Hva betyr den for deg? Er du av den oppfatning at du er en gjenganger, at du vil fortsette å begå kriminelle handlinger? Er du i motsatt fall, av den oppfatning at du ikke er gjenganger? Hva har bidratt til at du ikke er det? Jeg ønsker å få fram dine tanker, følelser og erfaringer rundt det å være – eller å ha vært gjenganger. Hensikten er å kunne belyse gjengangeren sitt syn på dette, og også si noe om hva en tror førte til dette, og hva som eventuelt har hjulpet en videre fra å begå ny kriminalitet.

Jeg vil ta opp intervju på lydbånd. Det er kun jeg som vil ha tilgang til opptakene. Alle opplysninger om deg vil bli anonymisert og slettes når masteroppgaven er ferdig. Du kan trekke deg fra prosjektet når som helst.

Har du noen spørsmål til prosjektet?

1: Informanten – hvem er det?

- Alder?
- Skole – arbeidserfaring?
- Hvor lenge siden du sonet?
- Sonet mange ganger?
- Om du skal si omtrent: hvor mange forhold har du sonet for?

2: Dine hjelpere, hvem er det?

- Familie?
- Venner?
- Organisasjoner?
- Offentlig hjelpeapparat?
- Kriminalomsorgen, ved fengslet?
- Andre viktige personer?

3: Hvor befinner du deg i dag?

- Anser du deg selv som gjenganger?
- Hva legger du i dette begrepet?
- Hva gjør det med deg?
- Er du per i dag ikke gjenganger?
- Hvilket begrep mener du selv passer for deg i dag?
- Hva gjør dette med deg?

4: Rehabilitering:

- Var det du selv som fant veien hit du er i dag?
- Hva skjedde?
- Var det andre som bidro? (med hva?)
- Hva legger du i begrepet Rehabilitering?
- Om du ser tilbake (retrospektiv) hva mener du er viktigste årsak til at du er her i dag?
- Kan du si hvilken rehabilitering som virket for deg?
- Tror du det samme kan virke for andre gjengangere?
- Er det noe ved rehabilitering du mener kan bli bedre?

5: Risiko for gjentagende kriminalitet:

- Er du kjent med lovverket sine definisjoner av gjengangere?
- Anser du deg ferdig med all kriminalitet for all framtid?
- Hva kan gjøres for å forhindre nye kriminelle handlinger?
- Hvordan oppleves det å bli stilt slike spørsmål?

6: Ytre og indre faktorer for hva som skjedde:

- Har du selv noe innvirkning på din historie? Livsprosjekt?
- Hvem mener du kan ha innvirkning på at du søkte kriminelle løsninger?
- Er du opptatt av å bli akseptert?
- Akseptert av uansett hvilken gruppering den/de tilhører?
- Hva betyr mest? Aksept eller omsorg fra dem du omgås med?
- Hvordan er du selv til å gi omsorg?

7: Framtid:

- Hvordan kan du opprettholde ditt liv slik det er i dag?
- Har du tanker om forbedring av din livssituasjon?
- Hvem kan bidra til status quo, slik det er – eller en forbedring?
- Hvor er du om 5 år?
- Hva skal til for at du er der?

8: Avslutning:

- Er det noe du ønsker å ta opp, som ikke er kommet godt nok fram?

Vedlegg 3:

GODKJENNING AV NSD:

Prosjekttittel

Gjengangere rehabilitering og straff som virker?

Referansenummer

704357

Registrert

11.10.2018 av Åslaug Kihl - aaslauk@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

NTNU Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) / Institutt for sosialt arbeid

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Riina Kiik, Riina.Kiik@ntnu.no, tlf: 73590737

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Åslaug Kihl, aaslauk@ntnu.no, tlf: 97164730

Prosjektperiode

01.10.2018 - 15.08.2019

Status

08.02.2019 - Vurdert

Vurdering (1)

08.02.2019 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen vil være i samsvar med personvernlovgivningen, så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet den 08.02.2019 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

MELD ENDRINGER

Dersom behandlingen av personopplysninger endrer seg, kan det være nødvendig å melde dette til NSD ved å oppdatere meldeskjemaet. På våre nettsider informerer vi om hvilke endringer som må meldes. Vent på svar før endringen gjennomføres.

TYPE OPPLYSNINGER OG VARIGHET

Prosjektet vil behandle særlige kategorier av personopplysninger om helseforhold, personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser og alminnelige

personopplysninger frem til 15.08.2019.

LOVLIG GRUNNLAG

Prosjektet vil innhente samtykke fra de registrerte til behandlingen av personopplysninger. Vår vurdering er at prosjektet legger opp til et samtykke i samsvar med kravene i art. 4 nr. 11 og art. 7, ved at det er en frivillig, spesifikk, informert og utvetydig bekreftelse, som kan dokumenteres, og som den registrerte kan trekke tilbake. Lovlig grunnlag for behandlingen av særlige kategorier av personopplysninger vil være den registrertes uttrykkelige samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 9 nr. 2 bokstav a, jf. personopplysningsloven § 10, jf. § 9 (2). Lovlig grunnlag for behandlingen av personopplysninger om straffedommer og lovovertridelser vil være den registrertes samtykke, jf. personvernforordningen art. 6 nr. 1 a), jf. art. 10, jf. personopplysningsloven § 11(2) a), jf. § 9 (2).

PERSONVERNPRINSIPPER

NSD vurderer at den planlagte behandlingen av personopplysninger vil følge prinsippene i personvernforordningen om: - lovlighet, rettferdighet og åpenhet (art. 5.1 a), ved at de registrerte får tilfredsstillende informasjon om og samtykker til behandlingen - formålsbegrensning (art. 5.1 b), ved at personopplysninger samles inn for spesifikke, uttrykkelig angitte og berettigede formål, og ikke viderebehandles til nye uforenlige formål - dataminimering (art. 5.1 c), ved at det kun behandles opplysninger som er adekvate, relevante og nødvendige for formålet med prosjektet - lagringsbegrensning (art. 5.1 e), ved at personopplysningene ikke lagres lengre enn nødvendig for å oppfylle formålet

DE REGISTRERTES RETTIGHETER

Så lenge de registrerte kan identifiseres i datamaterialet vil de ha følgende rettigheter: åpenhet (art. 12), informasjon (art. 13), innsyn (art. 15), retting (art. 16), sletting (art. 17), begrensning (art. 18), underretning (art. 19), dataportabilitet (art. 20). NSD vurderer at informasjonen som de registrerte vil motta oppfyller lovens krav til form og innhold, jf. art. 12.1 og art. 13. Vi minner om at hvis en registrert tar kontakt om sine rettigheter, har behandlingsansvarlig institusjon plikt til å svare innen en måned.

FØLG DIN INSTITUSJONS RETNINGSLINJER

NSD legger til grunn at behandlingen oppfyller kravene i personvernforordningen om riktighet (art. 5.1 d), integritet og konfidensialitet (art. 5.1. f) og sikkerhet (art. 32). For å forsikre dere om at kravene oppfylles, må dere følge interne retningslinjer og eventuelt

rådføre dere med behandlingsansvarlig institusjon.

OPPFØLGING AV PROSJEKTET

NSD vil følge opp ved planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til med prosjektet!

Kriminalomsorgen region nord

Åslaug Kihl
Wessels gate 19
7043 TRONDHEIM

Deres ref:

Vår ref:
200900463-296

Dato:
12.04.2019

AVSLAG PÅ SØKNAD OM Å FÅ GJENNOMFØRE INTERVJU AV INNSATTE I TRONDHEIM FENGSEL I FORBINDELSE MED MASTER I SOSIALT ARBEID

Vi viser til e-post mottatt 25.03.2019 med søknad om gjennomføring av intervju av innsatte i Trondheim fengsel i forbindelse med arbeid med masteroppgave ved NTNU.

Søknaden gjelder tillatelse til å intervju 5-7 innsatte ved Trondheim fengsel, avdeling Nermarka i forbindelse med ditt planlagte arbeid med masteroppgave i sosialt arbeid høst/vinter 2019/2020. Du oppgir formålet å være: «Jeg ønsker å kunne se på gjengangere sin mulighet til rehabilitering i Trondheim fengsel, underliggende om dette virker sammen straff, med en narrativ metode».

Søknaden inneholder prosjektbeskrivelse, idéskisse til intervjuguide, uttalelse fra NSD, avtale om gjennomføring av masteroppgave med NTNU Institutt for sosialt arbeid, herunder avtale om veiledning i perioden høst 2018 til vår 2019.

Det er ikke vedlagt fornyet avtale om veiledning eller uttalelse/vurdering av prosjektet fra faglig veileder, noe som er nødvendig når søker selv ikke har forskerkompetanse. Det er heller ikke vedlagt informasjonsbrev til mulige deltakere eller samtykkeerklæring. Søknaden er mangelfull slik den framstår. Dette ville blitt etterspurt dersom det ikke var gitt at søknaden likevel avslås av etiske og kapasitetsmessige årsaker. Dette vil vi redegjøre for i vår begrunnelse for at denne søknaden ikke innvilges.

VEDTAK

Søknaden innvilges ikke.

Søknaden er behandlet i tråd med *Retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen*. Retningslinjene skal sikre at forskningen gjennomføres på en forsvarlig måte og at domfelte og tilsatte ikke utsettes for personlige belastninger.

Begrunnelse

Søknad om forskning i kriminalomsorgen kan avslås av etiske, sikkerhetsmessige og kapasitetsmessige årsaker, jfr. retningslinjer for behandling av søknader om forskning i kriminalomsorgen pkt. 8. I behandling av din søknad har vi vektlagt det etiske og kapasitetsmessige hensynet.

Kriminalomsorgen region nord

Postadresse:
Dokumentsenter,
Postboks 694
4302 Sandnes

Besøksadresse:
Brattørkaia 15, 7010
Trondheim

Telefon: 73 56 16 10
Telefaks:

Saksbehandler:
Marit Wangsholm

Org.nr: 982348048

Prosjektet reiser etiske problemstillinger knyttet til forskning på egen arbeidsplass og krav til informert samtykke. Du jobber som sosialkonsulent ved Trondheim fengsel og vil i kraft av det ha kjennskap til den sosialfaglige problematikken rundt en rekke innsatte. Som sosialkonsulent vil man ha kjennskap til en god del personopplysninger fra journaler/notater/referater/vedtak. Denne informasjonen kan ikke brukes i forskningen uten å innhente samtykke fra dem som omtales i dokumentene, eventuelt ved dispensasjon fra taushetsplikten. Opplysninger som kommer frem i forbindelse med forskning kan heller ikke uten videre overføres til journal/saksmappen/behandlingen. Det å endre funksjon og forholde seg til den samme gruppe som student/forsker byr på en del utfordringer. Eventuelle deltakere i studien er personer som du er/har vært i kontakt med gjennom jobb. At studenten/forsker har en saksbehandlerrelasjon til informantene kan likevel løses på ulike måter, for eksempel ved å la ledelsen/kolleger ta kontakt på forskerens/studentens vegne, samt ved å understreke frivilligheten av å delta.

Du har beskrevet at gjennomføring av intervju skal skje på et annet rom enn ditt kontor og at dette vil være med på å avgrense din rolle som sosialkonsulent. Videre har du beskrevet at du vil framheve frivilligheten av å delta og at det ikke vil ha noen direkte påvirkning på saksbehandlingen eller annen behandling hvis informanten trekker seg. Vi har likevel i vårt avslag vektlagt at det kan oppleves vanskelig å si nei til å delta dersom forsker har et profesjonelt forhold til potensielle deltakere i prosjektet (for eksempel i rollen som behandler, saksbehandler, leder, kollega osv.). Av hensyn til innsatte/domfelte vil derfor regionen være nødt til å utøve varsomhet når det gjelder søknader om forskning på egen arbeidsplass. En forskningsetisk utfordring er mulighetene for å kunne innhente fritt og informert samtykke til deltakelse fra personer som befinner seg i en situasjon hvor deres frihet er begrenset. Forskning som foregår i fengsel, og i andre institusjoner stilles overfor skjerpede krav til å sikre frivillighet fordi det kan være usikkerhet knyttet til hvorvidt deltakerne har følt seg presset til å delta. Vi har anmodet Trondheim fengsel om uttalelse ift hvordan fengselet stiller seg til å bistå med å rekruttere informanter og svare på spørsmål om prosjektet, og på den måten redusere muligheten for at noen føler seg presset til å delta i prosjektet. Videre har vi bedt om det er mulighet og kapasitet for fengselet å tilrettelegge for at søker kan få gjennomføre intervju av informanter.

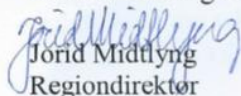
Trondheim fengsel har gitt uttrykk for at de ikke anbefaler at søknaden innvilges.

Kriminalomsorgen opplever stor pågang fra studenter og forskere som ønsker tilgang til å forske i kriminalomsorgen. Tilgang til forskning i kriminalomsorgen bør hovedsakelig gis i prioritert rekkefølge til forskningsinstitusjoner, til doktorgrads- og masterstudenter. En slik vurdering må alltid ta stilling til om verdien av forskningsprosjektet kan rettferdiggjøre den belastningen som prosjektet innebærer for de involverte parter. Når Trondheim fengsel ikke stiller seg positiv til søknaden, ser vi ikke at søknad kan innvilges.

Klageadgang

Vedtaket kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klagefristen er 3 uker fra du mottok vedtaket jf. forvaltningsloven § 29. En eventuell klage sendes via Kriminalomsorgen region nord. Du har rett til å se dokumentene i saken i den utstrekning dette følger av forvaltningsloven §§ 18 og 19, jf. straffegjennomføringsloven § 7 bokstav c. Dere kan også be om veiledning i sakens anledning, jf. forvaltningsloven § 11.

Kriminalomsorgen region nord

Jorid Midtlyng
Regiondirektør

Marit Wangsholm
Seniorrådgiver

Vedlegg 5:

Svar fra Kriminalomsorgen Vest, på vegne av alle regioner:

Riina Kiik

Institutt for sosialt arbeid

riina.kiik@ntnu.no

Deres ref: Vår ref: Dato:

201901020-6211.12.2020

SVAR PÅ SØKNAD OM TILLATELSE TIL Å GJENNOMFØRE STUDIE I SOSIALT ARBEID I KRIMINALOMSORGEN

Viser til søknad fra Åslaug Kihl til kriminalomsorgens regioner øst, vest, sørvest og sør av 10.11.2020. Søknaden gjelder tillatelse til å gjennomføre forskning i kriminalomsorgen. Søknaden behandles av Kriminalomsorgen region vest, på vegne av alle regionene.

Om søknaden

Åslaug Kihl er masterstudent ved Institutt for sosialt arbeid ved NTNU.

Studenten skriver i sin søknad: «Jeg ønsker å se på gjengangere som har sonet/soner i høysikkerhetsfengsel og deres oppfatning av å kunne oppnå rehabilitering av det eksisterende tjenester for innsatte. Er det slik at vi har gjennom nye straffereaksjoner som EK og ND har dannet et A- og B-lag av innsatte? Hva med de som ønsker å isolere seg, som ikke ønsker progresjon? Vil kriminalomsorgen kunne bidra med andre soningsformer for disse? Hva mener de selv kan være nyttig og meningsfullt som rehabilitering? Lar det seg forene med straff? Dette er noen av de spørsmålene jeg har stilt meg som sosialarbeider i siste 20 år i et høysikkerhetsfengsel.

Forskningsspørsmål / problemstilling vil være: Gjengangere, hvordan virker straff og rehabilitering under soning på dem? Hvilke opplevelser fra soning og rehabilitering har påvirket deres liv?»

Søknaden inneholder prosjektbeskrivelse, kopi av veiledningsavtale, informasjonsbrev, samtykke og intervjuguide, samt vurdering fra NSD av 08.02.2019.

Vedtak

Søknaden innvilges ikke.

Søknaden er behandlet i tråd med Retningslinjer for behandling av søknader i kriminalomsorgen. Retningslinjene skal sikre at forskningen gjennomføres på en forsvarlig måte, og at domfelte og tilsatte ikke utsettes for personlige belastninger.

Begrunnelse

Søknaden er mangelfull og inneholder ikke nødvendig informasjon og dokumentasjon. I retningslinjene stilles det krav om uttalelse fra faglig veileder. Søknaden inneholder kopi av veiledningsavtale med Riina Kiik ved NTNU, men denne er fra 2018 der planlagt innlevering var satt til våren 2019. I avtalen står det at all veiledning må være gjennomført innen avtaleperioden. NSD sin vurdering av prosjektet er datert 08.02.2019. I uttalelsen er prosjektperioden satt fra 01.10.2018 til 15.08.2019.

Søkeren har tidligere fått avslag på søknad om tillatelse til å gjennomføre forskning i Trondheim fengsel. I vedtaket fra Kriminalomsorgen region nord av 12.04.2019 er det også vist til manglende uttalelse fra faglig veileder, og at dette er nødvendig dokumentasjon i en søknad når søkeren selv ikke har forskerkompetanse.

Søknader i kriminalomsorgen kan avslås av etiske, sikkerhetsmessige og kapasitetsmessige årsaker. Søknaden avslås, utover de årsakene som allerede er beskrevet, av kapasitetsmessige hensyn.

Kriminalomsorgen opplever stor pågang fra forskere og studenter som ønsker å gjennomføre forskning i kriminalomsorgen. Vi må derfor gjøre grundige vurderinger rundt hvilke forskningsprosjekter vi har kapasitet til å legge til rette for, og hvilke prosjekter som skal prioriteres. Vår vurdering er at prosjektet som studenten ønsker å gjennomføre ikke er av en slik kvalitet at det kan prioriteres. Prosjektets problemstilling er «Gjengangere, hvordan virker straff og rehabilitering under soning på dem? Hvilke opplevelser fra soning og rehabilitering har påvirket deres liv?» Samtidig er det ikke nærmere beskrevet hva studenten legger i begrepet gjenganger, utover at hun ønsker å snakke med innsatte i et høysikkerhetsfengsel som har sonet flere ganger.

Det er ikke en tydelig sammenheng mellom de andre spørsmålene som er skissert i prosjektbeskrivelsen «Er det slik at vi har gjennom nye straffereaksjoner som EK og ND har dannet et A- og et B-lag av innsatte? Hva med de som ønsker å isolere seg, som ikke ønsker progresjon? Vil kriminalomsorgen kunne bidra med andre soningsformer for disse?» og spørsmålene i intervjuguiden. Verken EK, ND, isolasjon under soning eller andre soningsformer er nevnt i intervjuguiden.

Etter retningslinjene bør forskning i kriminalomsorgen hovedsakelig gis i prioritert rekkefølge til forskningsinstitusjoner, til doktorgrads- og masterstudenter. Med utgangspunkt i at søknaden både er mangelfull og svakt begrunnet, at kriminalomsorgen opplever stor pågang fra forskere og studenter som ønsker å gjennomføre forskning i kriminalomsorgen, samt den eksisterende kapasitetssituasjonen, kan vi ikke prioritere å legge til rette for dette prosjektet.

Klageadgang

Vedtaket kan påklages til Kriminalomsorgsdirektoratet. Klagefristen er 3 uker fra du mottok vedtaket jf. forvaltningsloven § 29. En eventuell klage sendes via Kriminalomsorgen region vest. Du har rett til å se dokumentene i saken i den utstrekning dette følger av forvaltningsloven §§ 18 og 19, jf. straffegjennomføringsloven § 7 bokstav c. Du kan også be om veiledning i sakens anledning jf. forvaltningsloven § 11.

Med hilsen

Ketil Schreiner Evjen
konst. regiondirektør

Magnhild Stavheim Welde
seniorrådgiver

Dette brevet er godkjent elektronisk i kriminalomsorgen og har derfor ingen signatur.

Vedlegg 6:

Utdrag av 4 sider:

27.6.2021 Meldeskjema for behandling av personopplysninger
<https://meldeskjema.nsd.no/vurdering/5bbfb0a0-1c06-4d4b-bdcb-f79714b6dd82> 1/4

NSD sin vurdering**Prosjektittel**

Gjengangere rehabilitering og straff som virker?

Referansenummer

704357

Registrert

11.10.2018 av Åslaug Kihl - aaslauk@stud.ntnu.no

Behandlingsansvarlig institusjon

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet / Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap (SU) /

Institutt for sosialt arbeid

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Riina Kiik, Riina.Kiik@ntnu.no, tlf: 73590737

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Åslaug Kihl, aaslauk@ntnu.no, tlf: 97164730

Prosjektperiode

01.10.2018

-

01.07.2021

Status

20.11.2020 - Vurdert

Vurdering (3)**20.11.2020 - Vurdert**

NSD har vurdert endringen registrert 29.10.2020.

Vi har nå registrert 01.07.2021 som ny sluttdato for forskningsperioden.

NSD vil følge opp ved ny planlagt avslutning for å avklare om behandlingen av personopplysningene er avsluttet.

Lykke til videre med prosjektet!

